

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan rikoslain seksuaalirikoksia koskevaa lukua muutettavaksi. Nykyinen säännös pakottamisesta sukupuoliyhteyden kumottaisiin ja teoista, joita on pidettävä raiskauksen perustekomuotoa lievempinä, rangaistaisiin vastaisuudessa raiskausta koskevan pykälän mukaisesti. Tekoa ei enää voitaisi pitää perustekomuotoa lievempänä, jos siinä on käytetty väkivaltaa. Lisäksi rangaistusasteikko olisi ankarampi kuin kumottavaksi ehdotetun pakottamista sukupuoliyhteyden koskevan pykälän rangaistusasteikko. Vähemmän törkeästä raiskauksesta tuomittaisiin vankeutta neljästä kuukaudesta neljään vuoteen. Perustekomuodon mukaisen raiskauksen rangaistusasteikko olisi edelleen vankeutta yhdestä vuodesta kuuteen vuoteen.

Ehdotuksen mukaan törkeänä raiskauksena rangaistaisiin jatkossa myös raiskauksista, joissa kohteena on kahdeksantoista vuotta nuorempi lapsi.

Lukuun lisättäisiin uusi rangaistussäännös seksuaalisesta häirinnästä. Siitä rangaistaisiin sitä, joka koskettelemalla tai muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Rangaistussäännös olisi tois-

sijainen muihin luvun rangaistussäännöksiin nähden. Pykälä kattaisi lähinnä sellaisia tekoja, joiden tekijöitä on tähän asti teon tosiasiallista luonnetta vastaamattomasti rangaistu esimerkiksi kunnianloukkauksesta.

Sukupuoliyhteyden määritelmä muutettaisiin kattamaan myös esineellä tai muulla ruumiinosalla kuin miehen sukupuolielimellä tehtävän seksuaalisen tunkeutumisen toisen peräaukkoon.

Syyteoikeutta koskevaa pykälää muutettaisiin siten, että miltei kaikki seksuaalirikokset olisivat vastaisuudessa virallisen syytteen alaisia. Asianomistajarikokseksi jäisi vain kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistunut seksuaalinen häirintä.

Syyteoikeuden uudelleenjärjestelyyn liittyisi myös se, että toimenpiteistä luopumista koskeva pykälä kumottaisiin. Sen mukaan syyttäjällä on ollut mahdollisuus jättää syyte nostamatta, jos raiskauksen täysi-ikäinen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan on sitä pyytänyt.

Lisäksi lukuun tehtäisiin eräitä pienempiä tarkentavia muutoksia.

Laki ehdotetaan tulevaksi voimaan joko 1 päivänä kesäkuuta 2014 tai 1 päivänä tammikuuta 2015.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
SISÄLLYS	2
YLEISPERUSTELUT	4
1 JOHDANTO	4
2 NYKYTILA	4
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö	4
2.1.1 Raiskaus	4
2.1.2 Törkeä raiskaus	7
2.1.3 Pakottaminen sukupuoliyhteyteen	8
2.1.4 Pakottaminen seksuaaliseen tekoon ja seksuaalinen hyväksikäyttö	9
2.1.5 Sukupuoliyhteyden määritelmä	11
2.1.6 Seksuaalinen häirintä	12
2.1.7 Syyteoikeus ja toimenpiteistä luopuminen	18
2.1.8 Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus raiskausrikoksista	20
2.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja kansainvälinen kehitys	20
2.2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö eräissä maissa	20
Ruotsi	20
Norja	25
Tanska	25
Islanti	27
Saksa	28
Itävalta	28
Ranska	29
Belgia	29
Yhdistynyt kuningaskunta	30
Kanada	30
2.2.2 Kansainvälinen kehitys	30
Lapsen oikeuksien yleissopimus	31
Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu M.C. v. Bulgaria	31
Euroopan neuvoston yleissopimus	32
2.3 Nykytilan arviointi	35
2.3.1 Raiskauksen määrittelemisen suostumuksen puuttumisen perusteella	35
2.3.2 Raiskaukseksi määriteltävien tekojen piiri	38
Pakottaminen sukupuoliyhteyteen	38
Seksuaalinen hyväksikäyttö	40
2.3.3 Törkeä raiskaus	41
2.3.4 Sukupuoliyhteyden määritelmä	42
2.3.5 Raiskausrikosten rangaistukset	43
2.3.6 Seksuaalinen häirintä	45
2.3.7 Syyteoikeus ja toimenpiteistä luopuminen	46
3 ESITYKSEN TAVOITTEET JA KESKEISET EHDOTUKSET	49
3.1 Raiskausrikokset sekä sukupuoliyhteyden määritelmä	49
3.2 Seksuaalinen häirintä ja sen torjumisen toteuttamisvaihtoehdot	49
3.3 Syyteoikeus	53
4 ESITYKSEN VAIKUTUKSET	53

4.1	Yhteiskunnalliset vaikutukset.....	53
4.2	Vaikutukset viranomaisten toimintaan	53
4.3	Taloudelliset vaikutukset.....	54
5	ASIAN VALMISTELU	55
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT		57
1	LAKIEHDOTUKSEN PERUSTELUT	57
1.1	Rikoslaki.....	57
	20 luku Seksuaalirikoksista	57
2	VOIMAANTULO	64
3	SUHDE PERUSTUSLAKIIN JA SÄÄTÄMISJÄRJESTYS.....	64
LAKIEHDOTUS.....		65
	Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta	65
LIITE.....		67
RINNAKKAISTEKSTI		67
	Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta	67

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Rikoslain (39/1889) 20 luku koskee seksuaalirikoksia. Luvussa säädetään rangaistaviksi raiskaus, törkeä raiskaus ja pakottaminen sukupuoliyhteyteen, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta, lapsen houkuttelemine seksuaalisiin tarkoituksiin, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen sekä paritus ja törkeä paritus. Lisäksi luvussa on rajoitus- ja määritelmäsäännökset sekä säännökset syyteoikeudesta, toimenpiteistä luopumisesta ja oikeushenkilön rangaistusvastuusta.

Luku uudistettiin täysin vuonna 1998 (laki 563/1998) osana rikoslain kokonaisuudistusta. Senkin jälkeen lukua on kuitenkin muutettu useaan kertaan, perusteellisemmin kuin mitään muuta rikoslain lukua kokonaisuudistuksen jälkeen, ja lukuun on myös lisätty uusia rangaistussäännöksiä. Vuoden 1998 lain mukaisina ovat sellaisenaan voimassa vain luvun 2 ja 3 §, jotka koskevat törkeää raiskausta ja pakottamista sukupuoliyhteyteen. Suurelta osin luvun muutokset ovat liittyneet kansainvälisten velvoitteiden toteuttamiseen, mutta muutoksien taustalla voidaan nähdä myös yhä tuomitsevampi suhtautuminen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksiin sekä lasten hyväksikäyttöön.

Kesäkuun 2011 alussa voimaan tulleella rikoslain 20 luvun muuttamisesta annetulla lailla (495/2011) luvun säännöksiä muutettiin ensinnäkin siten, että puolustuskyvyttömyyden hyväksikäyttö katsotaan raiskaukseksi riippumatta siitä, mikä on tekijän osuus uhrin puolustuskyvyttömyyden synnyssä. Tämä muutos tehtiin luvun 1 §:n 2 momenttiin. Samalla momenttia täydennettiin niin, että siinä mainitaan puolustuskyvyttömyyden lisäksi tilanteet, joissa uhri on kykenemätön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Vastaava muutos tehtiin pakottamista seksuaaliseen tekoon koskeviin säännöksiin (4 §),

minkä vuoksi seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva 5 §:n 2 momentti kumottiin.

Kun rikoslain 20 luvun alkupään säännöksiin tehtiin mainitut puolustuskyvyttöntä uhria koskevat kiireellisiksi katsotut muutokset, eduskunnan lakivaliokunta totesi (LaVM 37/2010 vp, s. 2), että raiskausrikoksia sekä seksuaaliseen tekoon pakottamista ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat säännökset ovat olleet voimassa runsaat kymmenen vuotta ja että ne tarvitsevat kokonaisarviointia. Lakivaliokunta viittasi Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa tuolloin valmisteilla olleeseen selvitykseen mainittujen rikosten rangaistuskäytännöstä ja totesi, että selvityksen valmistuttua tulee laajemmin arvioida mainittuja rikoksia koskevien säännösten muuttamistarpeet ja valmistella tarvittavat lainsäädäntömuutokset. Niin ikään rikosten rangaistusasteikkojen muuttamistarpeet on valiokunnan mielestä perusteltua arvioida säännösten kokonaisvaltaisen tarkastelun yhteydessä.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa (s. 26) on lausuma, jonka mukaan seksuaalirikoslainsäädäntöä uudistetaan siten, että se turvaa paremmin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden.

Rikoslain 20 luvun muutostarpeiden tarkastelussa on otettava huomioon myös Suomen vuonna 2011 allekirjoittama naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty Euroopan neuvoston yleissopimus. Sopimuksen ratifiointitoimenpiteitä valmistelevan työryhmän mietintö valmistui maaliskuussa 2013.

2 Nykytila

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1 Raiskaus

Raiskauksen perustekomuodosta säädetään rikoslain 20 luvun 1 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan se, joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava raiska-

uksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Yritys on rangaistava (3 momentti).

Väkivallan käyttämistä ja sillä uhkaamista on käsitelty lähemmin säännöksen perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 172—173). Perusteluista ensinnäkin ilmenee, että väkivallan tai sen uhan kohteena ei tarvitse olla se henkilö, johon pakottaminen kohdistuu. Väkivallalle tai sen uhalle ei myöskään aseteta nimenomaisia vaatimuksia. Ennen vuotta 1999 voimassa olleessa sääntelyssä asetettiin ”pakottavan vaaran” vaatimus. Sen katsottiin edellyttävän vaaran välittömyyttä ja sitä, että uhri vastustaa sukupuoliyhteyttä. Voimassa olevan säännöksen mukaan väkivallan uhan ei tarvitse olla välitön, vaan uhkaus tehdä väkivaltaa vastaisuudessa sisältyy raiskauksen tunnusmerkistöön. Lisäksi teon kohteeksi joutuneelta henkilöltä ei vaadita itsensä vaarantamista. Käytetyn väkivallan tai väkivallan uhan on kuitenkin oltava sellainen, että se riittää murtamaan toisen tahdon. Tekoolosuhteista riippuu, millaisella väkivallan käytöllä tai käytön uhkaamisella on merkitystä rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitettuna raiskausrikoksen kannalta.

Pahoinpitelyn suhdetta raiskaukseen käsitellään rikoslain 20 luvun 1 §:n perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 173). Niissä todetaan, että silloin, kun raiskauksessa käytetään väkivaltaa, täytyy myös pahoinpitelyn tunnusmerkistö. Jos pahoinpitely liittyy yksinomaan raiskauksen tekemiseen, tekijä on tuomittava ainoastaan raiskauksesta. Jos tekijä raiskauksen yhteydessä syyllistyy myös muuhun kuin raiskauksen tekemiseksi käytettyyn pahoinpitelyyn, voidaan raiskaussäännöksen lisäksi soveltaa pahoinpitelysäännöstä. Raiskausrikosten rangaistusasteikossa on niiden ankaruuden kautta otettu huomioon tilanteet, joissa raiskauksen katsotaan sisältävän sen tekemisessä käytetyn pahoinpitelyn.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia on vuonna 2011 eli varsin hiljattain muutettu

monin tavoin (laki 495/2011). Muutoksista ensimmäisen mukaan rikoksentehtyjä tuomitaan raiskauksesta, jos hän käyttämällä hyväksi sitä, että toinen on kykenemätön puolustamaan itseään, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Tämä tarkoittaa siis sitä, että tekijä tuomitaan raiskausrikoksesta riippumatta siitä, mikä on hänen osuutensa uhrin puolustuskyvyttömyyden synnyssä. Rangaistuksen mittaamisessa on kuitenkin mahdollista kiinnittää huomiota tähän kysymykseen (HE 283/2010 vp, s. 11).

Samassa yhteydessä säännöstä täydennettiin niin, että siinä mainitaan esimerkkeinä sellaisista avuttomista tiloista, jotka voivat aiheuttaa nyt tarkoitettua puolustuskyvyttömyyden, sairaus ja vammaisuus. Lisäksi säännöksessä nyt todetaan se, että uhrin on oltava avuttoman tilan takia kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Säännöksen täydennykset johtuvat siitä, että vastaavat elementit olivat aikaisemmin seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa rikoslain 20 luvun 5 §:n 2 momentissa, joka koski sukupuoliyhteyttä sellaisen henkilön kanssa, jonka puolustuskyvyttömyyttä tekijä ei ole aiheuttanut.

Avuttomasta tilasta johtuvaa puolustuskyvyttömyyttä ja kyvyttömyyttä muodostaa tai ilmaista tahtoaan on käsitelty rikoslain 20 luvun 1 ja 5 §:n alkuperäisissä perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 173 ja 180) sekä rikoslain 20 luvun 1 §:n muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 283/2010 vp, s. 11). Perusteluihin osittain tukeutuen rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin soveltamisalasta voidaan todeta seuraava:

Puolustuskyvyttömyydellä tarkoitetaan sitä, että asianomainen henkisen tai ruumiillisen esteen vuoksi ei pysty joko lainkaan tai ainakaan merkittävästi estämään toisen menettelyä. Tahdottomuutta kuvataan toisen kyvyttömyydellä muodostaa ja ilmaista tahtoaan.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettu tiedottomuus voi olla tajuttomuutta mutta se voi ilmetä myös muuten. Tiedottomuus voi johtua unilääkkeistä, alkoholista tai muista huumaavista aineista. Puolustuskyvyttömyydellä säännöksessä tarkoitetaan myös esimerkiksi lääkkeitä tai huumaavista aineista johtuvaa tahdottomuutta, vaikka uhri

ei ole tiedoton. Pelkästään huumaavan aineen vaikutuksen alaisena oleminen ei riitä, jos henkilöä ei sen johdosta voida katsoa kyvyttömäksi puolustamaan itseään taikka muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Nukkuvan henkilö on puolustuskyvytön, vaikka hän ei ole alkoholin tai muiden huumaavien aineiden vaikutuksen alainen.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettua puolustuskyvyttömyyttä saattavat aiheuttaa pysyväisluonteisina säännöksessä mainitut sairaus ja vammaisuus. Säännöksen soveltaminen ei kuitenkaan edellytä tilan pysyväisluonteisuutta, joten esimerkiksi lyhytaikaisestakin sairaudesta aiheutuva heikkous tai vastaava puolustuskyvytön tila voi johtaa säännöksen soveltamiseen. Sairaus- ja vammaisuustilanteissa henkilö voi esimerkiksi puhekykyyn liittyvien ongelmien, henkisen toiminnan heikentymisen tai mielentilan häiriintymisen vuoksi olla myös kyvytön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan säännöksessä tarkoitettulla tavalla. Koska säännös edellyttää puolustuskyvyttömyyden hyväksikäyttämistä, rangaistavaksi ei ole ollut tarkoitus säätää sairaiden tai vammaisten henkilöiden sellaisia seksuaalisuhteita, joissa ei loukata kummankaan osapuolen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa mainitulla pelkotilalla tarkoitetaan sellaista pelon aiheuttamaa tilaa, joka lamauttaa puolustuskyvyn sen vuoksi, että uhattu pitää puolustautumista liian vaarallisena tai että hän ei pelkonsa vuoksi kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti. Esimerkiksi asuntoon murtautuva henkilö voi saada toisen sellaiseen pelkotilaan, jossa tämä alistuu vasten tahtoaan sukupuolilyhteyteen, vaikka nimenomaista uhkausta ei esitetäkään. Vastaavaan pelkotilaan voi joutua esimerkiksi toiselta autokyydin saanut henkilö tajutessaan kuljettajan olevan tilassa, jossa vähäisinkin vastustus voi johtaa väkivaltaan. Tällaisissa tapauksissa ei välttämättä edellytetä mitään pakottamistointia, vaan tekijä voi käyttää hyväkseen pelkotilaa.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa käytetty ”muu avuton tila” viittaa esimerkiksi niihin edellä jo mainittuihin tilanteisiin, joissa henkilö ei ole tiedoton mutta on huumaavan aineen käytön vuoksi tahdoton.

Jos raiskausrikos kohdistuu alle 16-vuotiaaseen uhriin (eräissä tapauksissa 16- tai 17-vuotiaaseen uhriin), rikoksenteikijä syyllistyy samalla rikoslain 20 luvun 6 §:n mukaiseen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai 7 §:n mukaiseen törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksenteikijä on samalla tuomittava sekä raiskaus- että hyväksikäyttöringksesta. Vuonna 2011 (laki 540/2011) mainittuja pykäliä on muutettu niin, että sukupuoliyhteyden sisältävä hyväksikäyttöringos katsotaan lähtökohtaisesti törkeäksi lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Jos tällainen teko ei ole kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteikijä tuomitaan 6 §:n nojalla lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Voidaan olettaa, että raiskausrikokseen liittyvä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö katsotaan kokonaisuutena arvostellen törkeäksi. Lapsen kohdistuva hyväksikäyttöringos poikkeaa raiskausrikoksesta siinä, että ensiksi mainitun rangaistavuus ei edellytä epäasiallisten keinojen (esimerkiksi väkivalta) käyttämistä tai tiettyjen olosuhteiden (esimerkiksi puolustuskyvytön tila) hyväksikäyttämistä.

Raiskausrikos edellyttää tahallisuutta. Lainvalmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa esitettyjen kannanottojen (HE 6/1997 vp, s. 173 ja Ilkka Rautio teoksessa Rikosoikeus, 2009, s. 428–429) perusteella, kuitenkin sääntelyyn vuonna 2011 tehdyt muutokset samalla huomioon ottaen, tämän voi todeta tarkoittavan sitä, että rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa (väkivallan käyttö tai sillä uhkaaminen) tekijän tulee ymmärtää, että uhri on taipunut hänen tahtoonsa säännöksessä edellytetyn väkivaltaisen menettelyn seurauksena. Mitä tulee luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin tapauksiin (puolustuskyvyttömyyttä sekä kyvyttömyyttä tahdon muodostamiseen tai ilmaisemiseen koskevat tapaukset), rikoksenteikijän on mielleltävä, että uhri on avuttoman tilan takia kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan ja että uhri on tämän avuttoman tilan vuoksi alistunut sukupuoliyhteyteen. Kummankaan momentin soveltaminen ei tahallisuuden kannalta edellytä sitä, että uhri nimenomaisesti vastustaa sukupuoliyhteyttä. Tahallisuus ei myöskään välttämättä edellytä sitä, että ri-

koksenteijällä on alun perin ollut tarkoitus raiskata uhrinsa. Tekijä on esimerkiksi voinut ensin saattaa uhrinsa pelkotilaan, jota hän sen synnyttyä päättää käyttää hyväkseen päästäkseen sukupuoliyhteyteen uhrin kanssa.

Aikaisemman lain väkisinmakaamissäännöstä koskien on korkeimman oikeuden ratkaisuja, joista ilmenee, että tekijäksi voidaan katsoa myös ne henkilöt, jotka ovat osallistuneet teossa käytettyyn väkivaltaan, vaikka he eivät ole olleet sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa (KKO 1964-II-44 ja KKO:2001:62). Tämän voidaan katsoa koskevan myös nykyisiä säännöksiä.

2.1.2 Törkeä raiskaus

Törkeä raiskaus säädetään rangaistavaksi rikoslain 20 luvun 2 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan kysymys on törkeästä raiskauksesta, jos raiskauksessa 1) aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, 2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä, 3) rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai 4) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhaataan vakavalla väkivallalla. Raiskausrikoksen arvioiminen törkeäksi raiskaukseksi edellyttää lisäksi, että raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeästä raiskauksesta tuomitaan vankeutta vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta. Törkeän raiskauksen yritys on pykälän 2 momentin mukaan rangaistava.

Vuonna 1999 voimaan tullessa uudessa rikoslain 20 luvussa raiskauksen vakavimmat tekotavat erotettiin törkeän tekemuodon piiriin. Kuten aikaisemmin todettiin, ennen uudistusta vakavimmatkin väkisinmakaamiset arvioitiin silloisen 20 luvun 1 §:n perusteikon mukaan vähimmäisrangaistuksen ollessa kuusi kuukautta vankeutta. Törkeän tekemuodon säätämisen tarkoituksena oli ohjata rangaistuskäytäntöä siten, että rangaistukset paremmin heijastavat tekojen törkeyttä.

Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa mainitaan törkeätä pahoinpitelyä koskevan rikoslain 21 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohdan tavoin vaikea ruumiinvamma,

vakava sairaus ja hengenvaarallinen tila. Kohdan soveltamisen edellytyksenä on siinä mainitun vakavan seurauksen aiheutuminen. Tekijän tahallisuuden tulee ulottua myös tällaisen seurauksen aiheutumiseen.

Edellä on rikoslain 20 luvun 1 §:n yhteydessä käsitelty raiskauksen ja pahoinpitelyrikoksen suhdetta. Vastaava lausuma on 2 §:n perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 174—175). Niiden perusteella teon täyttäessä sekä törkeän raiskauksen että törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön sovelletaan vain törkeää raiskausta koskevaa säännöstä, jos väkivalta on liittynyt välittömästi raiskaukseen. Jos taas väkivaltaa on käytetty pitempään kuin välittömästi raiskauksen tekemiseen tai se on ollut vakavampaa kuin välittömästi raiskaukseen liittynyt väkivalta, saattaa kysymykseen lisäksi tulla pahoinpitelyä koskevien säännösten soveltaminen. Myös tässä tapauksessa rangaistusasteikko kymmenen vuoden enimmäisrangaistuksineen mahdollistaa sen, että väkivalta voidaan ottaa huomioon.

Lain esitöiden (HE 6/1997 vp, s. 174) mukaan rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 2 kohta voi useiden henkilöiden tekemien rikosten lisäksi tulla sovellettavaksi tilanteissa, joissa rikos tehdään poikkeuksellisen pelottavassa tekoympäristössä tai joissa tekoa seuraa useita ihmisiä, vaikka he eivät ole tekoon osallisia. Erityisen tuntuva ruumiillista kärsimystä voi olla rikoksen aiheuttama erityinen kipu. Kuten edellä todettiin, raiskausrikoksen tekijäksi voidaan katsoa myös sellainen henkilö, joka on osallistunut väkivallan käyttöön mutta ei ole ollut sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa. Tällaisen tilanteen osalta on todettu voivan esiintyä tapauksia, joissa muiden kuin sukupuoliyhteyteen syyllistyvien tekijäkumppanien osuus on niin vähäinen, että tekoa ei voida pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä.

Mitä tulee rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 3 kohtaan (rikoksen tekeminen erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla), raakuudella ja julmuudella on pykälän perustelujen mukaan vivahde-ero. Raakuudessa painopiste on väkivallan fyysisessä karkeudessa, kun taas julmuus voi ilmetä esimerkiksi puolustuskyvyttömään kohdistuvana väkivaltana. Erityisen nöyryyttävää on

esimerkiksi se, että raiskaus tehdään uhrille läheisten henkilöiden nähden.

Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaisena välineenä tulee kysymykseen mikä tahansa hengenvaarallinen väline. Kohdassa mainitaan esimerkkeinä ampuma-ase ja teräase. Kohdassa mainittu muu vakavalla väkivallalla uhkaaminen on oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun uhataan surmaamisella tai vakavan ruumiinvamman tuottamisella, joskin tällöinkin uhkauksen toteutumisen on oltava olosuhteet huomioon ottaen riittävän todennäköistä (Rautio, Rikosoikeus, 2009, s. 431).

2.1.3 Pakottaminen sukupuoliyhteyteen

Rikoslain 20 luvun 3 §:n 1 momentissa todetaan, että jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty, rikoksenteijä on tuomitava pakottamisesta sukupuoliyhteyteen vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tuomitaan myös se, joka muulla kuin 1 §:n 1 momentissa mainitulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen (2 momentti). Tämän rikoksen vähimmäisrangaistus on rikoslain 2 c luvun 2 §:n 2 momentin nojalla neljätoista päivää vankeutta. Yritys on 3 momentin mukaan rangaistava.

Aikanaan rikoslain 20 luvun 1 §:ssä oli säädetty oma rangaistusasteikkonsa niitä tapauksia varten, joissa asianhaarat ovat erittäin lieventäviä. Kun rikoslain 20 luku uudistettiin lain kokonaisuudistuksen kolmannessa vaiheessa, raiskausrikos jaettiin uudistuksessa noudatetun kirjoitustavan mukaisesti kolmeen törkeysasteeltaan erilaiseen erinimiseen rikokseen, jotka säännellään omilla pykälissään. Nyt kyseessä olevan pykälän perustelujen (HE 6/1997 vp, s. 175) mukaan lainsäädäntöratkaisulla korostetaan sitä, että raiskausta ja muunlaista pakottamista sukupuoliyhteyteen koskevat säännökset muodostavat kokonaisuuden erilaisten sukupuoliyhteyteen pakottamista koskevien tekojen sääntelyssä. Tarkoituksena oli, ettei säännösten

väliin jäisi rankaisemattomien tekojen aluetta.

Rikoslain 20 luvun 3 §:n 1 momentissa mainitaan erikseen tilanteet, joissa väkivalta tai uhkaus on ollut vähäistä. Pykälän perustelujen mukaan erityisesti niissä tapauksissa, joissa raiskaukseen ei lainkaan liity väkivaltaa, rikos saattaa olla kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty (HE 6/1997 vp, s. 175). Tämä perustelulausuma liittyy siis tilanteisiin, joissa rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin mukaisesti tekijä on käyttänyt hyväkseen uhrin puolustuskyvyttömyyttä tai kyvyttömyyttä muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Perustelulausuman vastapainoksi on todettava se, mitä hallituksen esityksessä HE 283/2010 vp todettiin (s. 9) siinä yhteydessä, kun ne tapaukset, joissa rikoksenteijä ei ole aiheuttanut uhrin puolustuskyvyttömyyttä, siirrettiin raiskaussäänökseen. Mainitun esityksen perusteluissa todetaan, että tuolloin hyväksikäyttörikoksina rangaistuja puolustuskyvyttömiin kohdistuvia tekoja ei jatkossa lähtökohtaisesti arvioida sukupuoliyhteyteen pakottamiseksi. Tämä koskee esimerkiksi tekoja, joissa uhri on myötävaikuttanut puolustuskyvyttömyytensä syntymiseen. Hallituksen esityksen perusteella teko-olosuhteista riippuen tekijä voidaan tuomita rangaistukseen rikoslain 20 luvun 1 §:n mukaisesta rikoksesta, jopa 2 §:n mukaisesti törkeästä raiskauksesta. Tämä tukee rikoslain 20 luvun 3 §:n perusteluissa esitettyä näkökohtaa, jonka mukaan koska raiskauksessa kriminalisoinnin yhtenä pääperusteena on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaaminen, on aina tarkasteltava sitä, kuinka suurta loukkausta teko tässä suhteessa merkitsee.

Rikoslain 20 luvun 3 §:n 1 momentin perusteluissa otetaan kantaa myös tekijän ja teon kohteen väliseen suhteeseen. Tekijän ja kohteen avioliitto, pysyvä parisuhde tai seurustelu ei poista tai vähennä osapuolten seksuaalista itsemääräämisoikeutta, joten tällaiset seikat eivät osoita seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisen vähäisyyttä. Toisaalta perusteluissa todetaan, että rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat otetaan yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaisesti huomioon myös näissä rikoksissa, jolloin huomioon voi perustelujen mu-

kaan tulla otettavaksi rikosta edeltänyt tekijän ja uhrin välinen kanssakäyminen. (HE 6/1997 vp, s. 175.) Tähän liittyen on syytä korostaa sitä, että rikoslain uuden 20 luvun säätämisen yhteydessä lakivaliokunta tähdensi (LaVM 3/1998 vp) nimenomaan 3 §:n kohdalla, että raiskaussäännökset suojaavat seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja henkilöllä on oikeus milloin tahansa kieltäytyä sukupuoliyhteydestä. Tämän on todettu koskevan myös tilanteita, joissa henkilö on etukäteen luvannut olla sukupuoliyhteydessä tai joissa toinen osapuoli on perustellusti ymmärtänyt toisen olevan suostuvainen sukupuoliyhteyteen (Rautio, Rikosoikeus, 2009, s. 432).

Rikoslain 20 luvun 3 §:n 2 momentissa säädetään rangaistavaksi siis muun kuin henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa sisältävän uhkauksen käyttäminen henkilön pakottamiseksi sukupuoliyhteyteen. Myös tämän momentin soveltamisalaa on tarkemmin rajattu sen perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 175—176). Uhkauksen täytyy olla sillä tavalla todellinen, että se on saanut kohteena olevan henkilön taipumaan uhkaukseen eli ryhtymään sukupuoliyhteyteen uhkaajan kanssa. Uhkauksen pakottavuutta arvioitaessa on otettava huomioon yleinen elämänkokemus ja osapuolten elämäntilanteeseen liittyvät seikat. Osapuolten riitoihin liittyviä mielenilmaisuja ei voida pitää toisen pakottamisena.

Rikoslain 20 luvun 3 §:n 2 momentin perusteluissa todetaan lisäksi, että momentissa tarkoitettussa uhkauksessa voi olla kysymys uhkaamisesta muulla kuin henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa sisältävällä rikoksella. Uhkauksen ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla oikeudenvastainen. Rangaistavaa on toisen pakottaminen sukupuoliyhteyteen esimerkiksi uhkaamalla paljastaa tämän tekemä rikos tai muu hänelle haitallinen tieto jollekin kolmannelle henkilölle, esimerkiksi uhatun aviopuolisolle tai työnantajalle. Uhkaus voi kohdistua myös muuhun henkilöön kuin siihen, johon pyritään vaikuttamaan. Perusteluissa todetaan vielä teon tahallisuuteen kuuluvan, että tekijä mieltää uhatun uskovan uhkauksen toteuttamiseen ja alistuvan sen vuoksi sukupuoliyhteyteen.

2.1.4 Pakottaminen seksuaaliseen tekoon ja seksuaalinen hyväksikäyttö

Rikostunnusmerkistöjen yhteisiin piirteisiin ja johdonmukaisuusnäkökohtiin liittyvistä syistä raiskausrikoksia koskevien säännösten lisäksi tarkastelun kohteeksi on tarpeen ottaa myös seksuaaliseen tekoon pakottamista ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat tapaukset.

Rikoslain 20 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan pakottamisesta seksuaaliseen tekoon on tuomittava se, joka väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen ryhtymään muuhun kuin 1 §:ssä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Rangaistukseksi on tuomittava sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta. Pykälän 2 momentin mukaan pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, saa hänet ryhtymään 1 momentissa tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan.

Pakottaminen seksuaaliseen tekoon koskee siis muita seksuaalisia tekoja kuin sukupuoliyhteyttä. Hallituksen esityksessä HE 6/1997 vp (s. 177) käsitellään esimerkkien valossa sitä, minkälaisia seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kannalta olennaisia tekoja kuuluu pykälän soveltamisalaan. Yleensä näille teoille on ominaista, että ne sisältävät myös olennaisen puuttumisen toisen ruumiilliseen koskemattomuuteen kuten pakottamista koskettelemaan toista intensiivisesti tai alistumaan tällaisiin kosketteluihin. Rikoslain 20 luvun 4 §:n perusteluissa todetaan kuitenkin, että seksuaalista itsemääräämisoikeutta voidaan olennaisesti loukata muunlaisellakin kuin sukupuolielimiin liittyvällä seksuaalisella teolla. Myös pakottaminen muuten osallistumaan toisen seksuaaliseen tyydyttämiseen voi olla seksuaalisesti niin merkittävää, että se olennaisesti loukkaa toisen itsemääräämisoikeutta. Tällaisesta voi olla kysymys toi-

sen pakottamisessa katsomaan tekijän seksuaalista kanssakäymistä tai itsetyydytystä. Säännös soveltuu myös sellaisiin tekoihin, joissa toinen pakotetaan itse ryhtymään häneen itseensä kohdistuvaan seksuaaliseen tekoon.

Samalla kun raiskauksen tunnusmerkistöä laajennettiin vuonna 2011 (laki 495/2011), vastaavat muutokset tehtiin seksuaaliseen tekoon pakottamista koskeviin säännöksiin. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoslain 20 luvun 1 ja 4 § ovat nyt yhteneväisesti kirjoitetut lukuun ottamatta sitä, että raiskaussäännökset koskevat sukupuoliyhteyttä ja säännökset seksuaaliseen tekoon pakottamisesta koskevat muuta seksuaalista tekoa kuin sukupuoliyhteyttä sekä että pakottamista seksuaaliseen tekoon koskevissa säännöksissä todetaan teon olennaisesti seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaava luonne. Muutokset tarkoittavat esimerkiksi sitä, että puolustuskyvyttömään kohdistuva rikos katsotaan seksuaaliseen tekoon pakottamiseksi riippumatta siitä, mikä osuus tekijällä on puolustuskyvyttömyyden synnyssä.

Seksuaalisesta hyväksikäytöstä on rikoslain 20 luvun 5 §:n mukaan tuomittava se, joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

1) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, joka on koulussa tai muussa laitoksessa hänen määräysvaltansa tai valvontansa alainen taikka muussa niihin rinnastettavassa alisteisessa asemassa suhteessa häneen,

2) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, jonka kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen kypsyyttänsä sekä osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikompi kuin tekijällä, käyttämällä törkeästi väärin tämän kypsyyttä,

3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai

4) henkilön, joka on hänestä erityisen riippuvainen, käyttämällä törkeästi väärin tätä riippuvuussuhdetta tekijästä.

Rangaistukseksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä on tuomittava sakkoa tai enintään neljä vuotta vankeutta.

Pykälän kohtien soveltamisalasta voi erityisesti niiden perustelujen (HE 6/1997 vp, s. 178—179 sekä LaVM 3/1998 vp) sekä oikeuskirjallisuudessa esitetyn (Jussi Matikkala teoksessa Keskeiset rikokset, 2007, s. 156—159) pohjalta todeta seuraavan:

Rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohtaa ei ole tarkoitettu sovellettavaksi yksinomaan sellaisiin laitoksiin, joihin henkilö on velvollinen menemään tai hänet määrätään lainsäädännön nojalla, vaan se soveltuu myös vapaaehtoisesti laitokseen hakeutuneen henkilön hyväksikäyttöön. Ei ole myöskään välttämätöntä, että laitoksen toiminta perustuu lainsäädäntöön. Myös yksityisten ylläpitämissä laitoksissa voi esiintyä sellaisia alistussuhteita, joita säännöksessä tarkoitetaan. Kohta soveltuu myös laitososuhteissa rinnastettavassa asemassa oleviin nuoriin kohdistuvaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Tällaisessa asemassa nuori voi olla esimerkiksi leiriolosuhteissa (esimerkiksi urheiluleiri) suhteessa leirin toiminnasta huolehtiviin aikuisiin.

Rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohta lisättiin lakiin eduskuntavaiheessa lakivaliokuntakäsittelyn seurauksena. Arvioitaessa henkilöiden kykyä päättää itsenäisesti seksuaalisesta käyttäytymisestään on otettava huomioon osapuolten iän lisäksi heidän henkinen ja ruumiillinen kehityksensä sekä elämäkokemuksensa. Kyky itsenäisiin päätöksiin edellyttää henkistä kypsyyttä ja pystyvyyttä harkita päätösten ja käyttäytymisen vaikutuksia. Henkilön ruumiillisella kehittyneisyydellä on merkitystä arvioitaessa, onko toinen osapuoli käyttänyt säännöksessä tarkoitettulla tavalla törkeästi hyväkseen toisen kypsyyttömyyttä.

Pykälän 2 kohta koskee myös suojaikärajaa vanhempia eli 16- ja 17-vuotiaita nuoria. Tarkoitus on suojata niitä nuoria, jotka ovat ikäisiään ruumiillisesti ja henkisesti kehittyneempiä ja kypsyyttämpiä käyttämään seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan. Kohdalla ei ole tarkoitus rajoittaa nuorten keskinäisiä tai kaikenlaisia nuorten ja heitä vanhempien henkilöiden välisiä seksuaalisuhteita. Rajoittamistarkoitus ei koske

myöskään sellaisia suhteita, joissa vanhempi henkilö on kypsyneempi ja henkisesti vahvemmassa asemassa. Ikäerolla on kuitenkin merkitystä arvioitaessa osapuolten kypsyseroa. Kohdan mukaisissa teoissa tekijän ja kohteen iän sekä ruumiillisen ja henkisen kypsytyden osalta edellytetään suurempaa eroa kuin sellaisissa teoissa, joita ei katsota lapseen kohdistuvaksi hyväksikäyttörikosiksi rikoslain 20 luvun 7 a §:n perusteella.

Rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 3 kohdan soveltamisalaan kuuluvat sairaalan lisäksi mitkä tahansa hoitolaitokset, ja myös hoidon syy voi vaihdella. Kohta koskee sairaaloiden lisäksi esimerkiksi vanhainkoteja. Sairaudella tarkoitetaan sekä fyysisiä että psyykkisiä sairauksia. Vastaavasti vammaisuuskin voi ilmetä niin ruumiillisena kuin henkisenä vammana. Heikkoudentila viittaa sellaisiin puolustuskykyä alentaviin heikkoudentiloihin, joita ei voida luonnehtia sairauksiksi. Kohta ei koske esimerkiksi potilaita, joiden kyky päättää omista ratkaisuistaan ei ole lainkaan tai ainakaan olennaisesti heikentynyt. Tällä lainkohdalla ei säädetä rangaistavaksi sairaiden tai vammaisten sellaisia seksuaalisuhteita, joissa ei loukata kumppaan osapuolen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohta on riippuvuussuhteen luonteen osalta sangen avoin, minkä vuoksi rangaistavuudelle on asetettu lisäedellytyksiä (erityinen riippuvaisuus ja riippuvuussuhteen törkeä väärinkäyttö). Kohta tulee sovellettavaksi esimerkiksi taloudellisiin ja henkisiin sekä käytännön tarpeesta johtuviin riippuvuussuhteisiin. Perustelujen mukaan ihmisten kesken on lukemattomia erilaisia riippuvuussuhteita, joista vain erityisen merkittävien riippuvuussuhteiden seksuaalista hyväksikäyttämistä voidaan pitää rankaisemisen arvoisena. Merkittävyyttä harkittaessa on syytä arvioida suhteen merkitystä elämän perusedellytysten, esimerkiksi toimeentulon, asumisen, terveyden tai muiden keskeisten tarpeiden kannalta. Kohdassa tarkoitettulla tavalla erityisen riippuvainen toisesta on esimerkiksi henkilö, jonka työsuhteen jatkuvuus on toisen päätettävissä tai jonka asuminen on sidoksissa toisen tekemiin ratkaisuihin. Henkisen riippuvuussuhteen käyttö voi liittyä myös voimak-

kaan uskonnollisen tai muun vakaumuksen aiheuttamaan riippuvuuteen. Kohta voi tulla sovellettavaksi myös laitoksen ulkopuolella annettavaan hoitoon.

Törkeä väärinkäyttäminen rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoittaa pykälän perustelujen mukaan sitä, että taivuttamisessa käytetään hyvin voimakasta puutumista riippuvuuden perusteena olevaan seikkaan. Esimerkiksi viittaaminen työsuhteen jatkuvuuden vaarantumiseen, jos toinen ei suostu seksuaalisuhteeseen, on törkeämpää kuin vihjaaminen johonkin työsuhteen kannalta vähäisempään muutokseen. Törkeyteen vaikuttaa myös se, kuinka todennäköinen olosuhteiden muutoksen annetaan ymmärtää olevan.

Rikoslain 20 luvun 5 §:ää muutettiin vuonna 2011 (laki 495/2011) niin, että pykälän 2 momentti kumottiin. Tämä johtui siitä, että momentti koski sellaisia hyväksikäyttötilanteita, joissa käytettiin hyväksi uhrin puolustuskyvyttömyyttä, jota tekijä ei ollut aiheuttanut. Kuten aikaisemmin on todettu, nämä hyväksikäyttötilanteet on siirretty seksuaalisen teon luonteesta riippuen 1 §:n 2 momenttiin (raiskaus) ja 4 §:n 2 momenttiin (pakottaminen seksuaaliseen tekoon).

Jos pakottaminen seksuaaliseen tekoon tai seksuaalinen hyväksikäyttö kohdistuu alle 16-vuotiaaseen henkilöön (eräissä tapauksissa 16- tai 17-vuotiaaseen henkilöön), rikosentekijä syyllistyy samalla kertaa kahteen rikokseen eli pakottamiseen seksuaaliseen tekoon ja lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön taikka vastaavasti seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

2.1.5 Sukupuolilyhteyden määritelmä

Raiskausrikoksessa uhri saatetaan tätä rikosta koskevien säännösten mukaisesti sukupuolilyhteyteen, jonka määritelmä on rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentissa. Määritelmän mukaan sukupuolilyhteydellä tarkoitetaan rikoslain 20 luvussa sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Myös sukupuolilyhteyden määritelmä tarken-

tuu lain esitöiden (HE 6/1997 vp, s. 188) perusteella.

Vaginaalisen ja anaalisen sukupuoliyhteyden lisäksi kysymykseen tulee oraalinen sukupuoliyhteys. Käsitteen kannalta merkitystä ei ole sillä, onko kysymys eri sukupuolta vai samaa sukupuolta olevien välisestä sukupuoliyhteydestä. Myös esineellä tapahtuvaa seksuaalista tunkeutumista sukupuolielimeen on pidettävä rikoslain 20 luvussa tarkoitettuna sukupuoliyhteytenä.

Sukupuoliyhteyden määritelmä edellyttää siis kontaktia, jossa ainakin toisena osapuolena on sukupuolielimiin. Tunkeutumisen sisältyminen määritelmään tarkoittaa sitä, että sukupuoliyhteyttä ei vielä ole se, että sukupuolielimet koskettavat toisiaan. Raiskauksen yrityksessä koskettamisellakin on merkitystä. Esineellä tunkeutuminen vaginaan on sukupuoliyhteyttä, mutta esineellä tai muulla ruumiinosalla kuin peniksellä tunkeutuminen peräaukkoon ei ole, koska tunkeutuminen ei tapahdu sukupuolielimeillä tai kohdistu sukupuolielimeen.

Koska tunkeutumisen edellytetään olevan seksuaalista, sukupuoliyhteydeksi ei tässä yhteydessä katsota esimerkiksi gynekologisia tai lääketieteellisiä taikka muita vastaavia toimenpiteitä, joita tehdään muussa kuin seksuaalisessa tarkoituksessa. Tunkeutumisen seksuaalisen luonteen edellyttäminen mahdollistaa myös tulkinnan, jonka mukaan sukupuoliyhteydeksi ei välttämättä katsota esimerkiksi sitä, että tekijä pahoinpitelytarkoituksessa työntää esineen sukupuolielimeen (ks. Matikkala, Keskeiset rikokset, 2007, s. 136).

2.1.6 Seksuaalinen häirintä

Seksuaalisesta häirinnästä ei ole rikoslaissa nimenomaisia säännöksiä. Sen sijaan seksuaalinen häirintä on määritelty naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986), jäljempänä *tasa-arvolaki*.

Tasa-arvolain 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain 2 § koskee soveltamisalan rajoituksia. Lain säännöksiä ei sovelleta muun muassa per-

heenjäsenten välisiin taikka muihin yksityiselämän piiriin kuuluviin suhteisiin.

Tasa-arvolain 6 §:ssä on säädetty työnantajan velvollisuudesta edistää tasa-arvoa. Jokaisen työnantajan tulee työelämässä edistää sukupuolten tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Tasa-arvon edistämiseksi työelämässä työnantajan tulee, ottaen huomioon käytettävissä olevat voimavarat ja muut asiaan vaikuttavat seikat, muun muassa toimia siten, että ennakolta ehkäistään sukupuoleen perustuva syrjintä.

Lain 6 b § käsittelee toimenpiteitä tasa-arvon edistämiseksi oppilaitoksissa. Oppilaitoksen tulee vuosittain yhteistyössä henkilöstön ja opiskelijoiden edustajien kanssa laatia tasa-arvosuunnitelma. Säännöksessä on määritetty, mitä suunnitelman tulee sisältää. Suunnitelmassa tulee kiinnittää erityistä huomiota muun muassa toimenpiteisiin, joilla pyritään seksuaalisen häirinnän ja sukupuolen perusteella tapahtuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

Tasa-arvolain 7 §:n 1 momentin mukaan välitön ja välillinen syrjintä sukupuolen perusteella on kielletty. Pykälän 5 momentin mukaan seksuaalista häirintää ja häirintää sukupuolen perusteella samoin kuin käskyä tai ohjetta harjoittaa sukupuoleen perustuvaa syrjintää on pidettävä tasa-arvolaisissa tarkoitettuna syrjintänä.

Pykälässä määritellään myös seksuaalinen häirintä ja sukupuoleen perustuva häirintä. Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan 6 momentin mukaan tasa-arvolaisissa sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä puolestaan tarkoitetaan 7 momentin mukaan henkilön sukupuoleen liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Tasa-arvolain 8 § koskee syrjintää työelämässä, 8 a § vastatoimien kieltoa, 8 b § syr-

jintää oppilaitoksissa, 8 c § syrjintää etujärjestöissä ja 8 e § syrjintää tavaroiden ja palveluiden saatavuudessa ja tarjonnassa. Lain 8 d § koskee häirintää työpaikoilla. Sen mukaan työnantajan menettelyä on pidettävä tässä laissa kiellettyinä syrjintänä, jos työnantaja saatuaan tiedon siitä, että työntekijä on joutunut työssään seksuaalisen tai muun sukupuoleen perustuvan häirinnän kohteeksi, laiminlyö ryhtyä käytettävissä oleviin toimiin häirinnän poistamiseksi.

Todistustaakka tasa-arvolain mukaisissa syrjintäasioissa on käännetty. Jos joku, joka katsoo joutuneensa tässä laissa tarkoitetun syrjinnän kohteeksi, esittää tässä laissa tarkoitettua asiaa tuomioistuimessa tai toimivaltaisessa viranomaisessa käsiteltäessä toiseikkoja, joiden perusteella voidaan olettaa, että kyseessä on syrjintä sukupuolen perusteella, vastaajan on osoitettava, ettei sukupuolten välistä tasa-arvoa ole loukattu, vaan että menettely on johtunut muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta. Säännöstä ei sovelleta rikosasian käsittelyssä. (Tasa-arvolain 9 a §.)

Tasa-arvolain 11 §:n mukaan se, joka on rikkonut 8 tai 8 a—8 e §:ssä tarkoitettua syrjinnän kieltoa, on velvollinen maksamaan loukatulle hyvitystä.

Kun tasa-arvolaki tuli voimaan vuonna 1987, siinä ei ollut nimenomaista häirintää koskevaa kieltoa. Häirintään katsottiin voitavan soveltaa säännöstä, jossa työnantajaa kiellettiin johtamasta työtä, jakamasta työtehtäviä tai muutoin järjestämästä työoloja siten, että työntekijä joutuu selvästi huonompaan asemaan kuin vastakkaista sukupuolta oleva työntekijä. Vuonna 1995 tasa-arvolain 6 §:ään lisättiin kohta työnantajan velvollisuudesta huolehtia käytettävissään olevin keinoin siitä, ettei työntekijä joudu sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun kohteeksi. Lisäksi lain 8 §:ään otettiin nimenomainen säännös, jossa työnantajan menettely määriteltiin syrjinnäksi, mikäli työnantaja laiminlöi lain 6 §:ssä säädetyn velvollisuutensa.

Miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen toteuttamisesta mahdollisuuksissa työhön, ammatilliseen koulutukseen ja uralla etenemiseen sekä työoloissa annetun neuvoston direktiivin 76/207/ETY muuttamisesta annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston

direktiivi 2002/73/EY (*tasa-arvodirektiivi*) annettiin 23 päivänä syyskuuta 2002. Direktiivi saatettiin osaksi kansallista lainsäädäntöä 1 päivänä kesäkuuta 2005 voimaan tullella muutoksella tasa-arvolakiin. Häirintää koskevia säännöksiä muutettiin, mutta häirinnän käsitteiden määrittelyjä ei lisätty tuolloin lakiin, vaan ne kuvattiin hallituksen esityksen perusteluissa. Perustelujenkin toteamus on itse asiassa lyhyt; sen mukaan käsite seksuaalinen häirintä viittaa voimassa olevassa laissa tarkoitettuun sukupuoliseen häirintään ja ahdisteluun (HE 195/2004 vp, s. 28).

Nimenomainen seksuaalisen häirinnän määritelmä tuli tasa-arvolakiin siis vuonna 2009. Muutoksen syynä oli Euroopan yhteisöjen komission kesäkuussa 2008 Suomelle antama perusteltu lausunto tasa-arvodirektiivin täytäntöönpanosta. Komissio katsoi, että silloinen seksuaalista häirintää ja häirintää sukupuolen perusteella koskeva tasa-arvolain 7 §:ssä ollut kielto ei täyttänyt direktiivin vaatimuksia, koska laki ei sisältänyt nimenomaisia häirinnän ja sukupuolisen häirinnän määritelmiä.

Lainmuutokseen johtaneessa hallituksen esityksessä todettiin seuraavaa (HE 44/2009 vp, s. 4): Tasa-arvodirektiivin täytäntöönpano edellyttää seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän määritelmien lisäämistä lakiin. Lähtökohtana määritelmille olisivat tasa-arvodirektiivissä olevat määritelmät. Direktiivin määritelmien joitain sanamuotoja on kuitenkin selkiytetty. Määritelmien lisäämisessä on kysymys lähinnä teknisluontoisesta vallitsevan oikeustilan kirjaamisesta lakiin.

Esityksen mukaan tasa-arvolain muutosta koskeneeseen aikaisempaan hallituksen esitykseen (HE 90/1994 vp) on kerätty edelleen hyvin paikkansapitävä esimerkkilista siitä, millä eri tavoin seksuaalinen häirintä voi ainakin ilmetä. Esitys mainitsee sukupuolisesti vihjailevat eleet tai ilmeet, jotka ovat toistuvia, härskit puheet, kaksimieliset vitsit sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset tai kysymykset, niin ikään toistuvina, seksuaalisesti virittyneet kirjeet, puhelinsoitot tai esille asetetut pornoaineistot, fyysinen koskettelu, sukupuoliyhdyntä tai muuta sukupuolista kanssakäymistä

koskevat ehdotukset tai vaatimukset, raiskaus tai sen yritys. Nykypäivänä listaan kuuluvat seksuaalisesti virittyneiden puhelinoitojen lisäksi myös sähköpostiviestit ja tekstiviestit.

Hallituksen esityksestä (HE 44/2009 vp, s. 3) ilmenee myös Suomen vastanneen komissiolle, että häirintä sukupuolen perusteella ja seksuaalinen häirintä ovat varsinkin joustavia käsitteitä, jotka kattavat monenlaisen henkilön arvon loukkaavan sukupuoleen liittyvän tai luonteeltaan sukupuolisen käytöksen.

Tekoja, jotka ovat luonteeltaan tasa-arvolain määritelmän mukaista seksuaalista häirintää, on oikeuskäytännössä arvioitu usein seksuaalirikoksina. Raiskaus tai sen yritys ovat luonnollisesti seksuaalirikoksina rangaistavia. Seuraavassa esitetään muutama esimerkki muita tekoja koskevasta tuomioistuin- ja poliisikäytännöstä. Kyseiset etupäässä tiedotusvälineissä julkaistut uutiset lähinnä vuodelta 2013 muodostavat pienen otoksen häirinnän tyypisistä teoista, joita tutkittiin tai joista tuomittiin seksuaalirikoksina.

Syyskuussa 2012 kerrottiin poliisille ilmoittautuneesta, kahden naispuolisen lenkkeilijän rintoihin kiinni käyneestä miehestä. Uutisen mukaan poliisi tutki tapauksia pakottamisina seksuaaliseen tekoon. Tammikuussa 2013 tuomittiin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä kärkeä oikeudessa 61-vuotias mies, joka oli halannut tiellä pysäyttämäänsä 13-vuotiasta tyttöä ja yrittänyt suudella tätä suulle osuen kuitenkin poskelle. Tuomio säilyi ennallaan hovioikeudessa, jonka kesäkuussa 2013 antama tuomio jäi lainvoimaiseksi (KouHO:2013:3).

Helmikuussa 2013 tuomittiin kärkeä oikeudessa 41-vuotias mies kahdesta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja kahdesta saman rikoksen yrityksestä. Aikaisemminkin lasten hyväksikäytöstä tuomittu mies oli tuijotellut ja seurailut tyttöjä uimahallissa ja kosketellut heitä uimaltaassa muun muassa jalkoväliin. Kesäkuussa 2013 tuomittiin hovioikeudessa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tekoaikana 16-vuotias poika, joka seurakunnan nuortenilloissa ja rippileirillä oli 10—20 kertaa kosketellut tuolloin 15-vuotiaan tytön rintoja ja takapuolta. Heinäkuussa 2013 tuomittiin kärkeä oikeudessa lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä keski-ikäinen mies, joka oli opettajan virassa ollessaan kosketellut tyttö-

oppilaitaan tavalla, jonka kärkeä oikeus katsoi kohdistuneen seksuaalisesti olennaisiin kehon alueisiin. Heinäkuussa 2013 tuomittiin kärkeä oikeudessa mies kahdeksasta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja yhdestä sukupuolisiveellisyyslain julkisesta loukkaamisesta. Tekotapana oli itsensä paljastelu koulutytöille.

Pakottamista seksuaaliseen tekoon koskeva pykälä on selostettu edellä. Pakottamiselle todettiin hallituksen esityksessä (6/1997 vp, s. 177) olevan ominaista, että se sisältää myös olennaisen puuttumisen toisen ruumiilliseen koskemattomuuteen kuten pakottamista koskettelemaan toista intensiivisesti tai alistumaan tällaisiin kosketeluihin.

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentin mukaan se, joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon. Pykälän 2 momentin mukaan hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremmalla lapsella, jos teko ei kokonaisuutena ole törkeä – lähtökohtaisesti sukupuoliyhteys siis (lain 540/2011 voimaantulosta lähtien) johtaa teon arvioimiseen törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä.

Hallituksen esityksessä 282/2010 vp kuvataan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekoja. Kosketteleminen ja sukupuoliyhteys siis mainitaan tunnusmerkistöissä nimenomaisesti. Lapsen koskettelusta oli kysymys esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisuissa KKO:2010:52 ja KKO:2011:102. Muina rikoksen tekoapoina voidaan tuon esityksen (s. 10—11) mukaan mainita seuraavat:

—lapsen houkutteleminen katsomaan masturbointia, yhdyntää tai pornografisia elokuvia,

—seksuaalisesti latautuneiden tapahtumien kertominen lapselle,

—seksuaaliväritteisten tekstiviestien, sähköpostien ja kirjeiden lähettäminen lapselle,

—lapsen saaminen toimimaan seksuaaliväritteisellä tavalla vastaajan seurattuna lapsen toimintaa

—sukupuolielinten näyttäminen lapselle (myös web-kameran välityksellä),

—pornografisten kuvien näyttäminen,
—itsetyydytystä kuvaavien eleiden esittäminen,

—lapsen suuteleminen (tähän liittyvää rajausta koskee korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2005:93)

ja

—muussa yhteydessä normaaliin kanssakäymiseen tai lapsen hoitamiseen kuuluvat lapsen halaaminen, nostelu, syliin ottaminen, kylvettäminen ja riisuminen sekä perhepiirissä tapahtunut alasti kulkeminen, kun ne ovat tapahtuneet esimerkiksi lapsen sukupuolielinten koskettelun tai muun seksuaalisen teon yhteydessä.

Samalla kun lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevia rangaistussäännöksiä uudistettiin mainitun hallituksen esityksen perusteella, poistettiin seksuaalisen teon määritelmästä osa, jonka mukaan teko on seksuaalinen vain jos sillä tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Taustalla oli erityisesti korkeimman oikeuden ratkaisu 2005:93. Kysymyksessä oli tapaus, jossa isä oli antanut alaikäisille lapsilleen toistuvasti pitkiä kielisuudelmia, joihin oli liittynyt suun ympäristön nuoleskelua, sekä hyväillyt heidän vartaloitaan. Korkeimman oikeuden tuomiossa ilmenevillä perusteilla katsottiin jääneen näyttämättä, että isä olisi syyllistynyt lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Edellytys, jonka mukaan tekijä tavoittelee teollaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä, ei täyttynyt. Vastaavalla perusteella syyte hylättiin hovioikeudessa tapauksessa, jossa mieshenkilö oli uimahallin altaassa työntänyt sormen usean kerran 10-vuotiaan pojan peräaukkoon.

Hallituksen esityksessä 282/2010 vp nähtiin silloisen seksuaalisen teon määritelmän voivan johtaa yleisen oikeustajun vastaisiin ja lapsen suojaamisen tavoitteen kanssa ristiriitaisiin lopputuloksiin. Uudistuksen lopputulos on, että nykyisin seksuaalisen teon määritelmä sisältää vain sen, että teon on oltava tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen seksuaalisesti olennainen.

Lain sanamuodon nojalla ja muun edellä esitetyn perusteella voidaan arvioida, että lapseen kohdistuva koskettelu arvioidaan

helpommin seksuaalirikokseksi kuin mitä aikuisiin kohdistuvien vastaavanlaisten tekojen suhteen on asian laita. Oikeuskirjallisuudessa (Timo Ojala: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, 2012, s. 100—101, 105—112) esitetyn mukaan lähtökohtana voidaan pitää, että koskettelun kohdistuessa lapsen sukupuolielimen alueelle kysymys on seksuaalisesta teosta ja teko täyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön. Lähtökohta on sitä selvempi, mitä kehittyneempi lapsi on ja mitä vähemmän muita (kuten tavanomaiseen hoitoon liittyviä) selityksiä koskettelulle voi olla. Lähempänä sukukypsyyttä olevalle lapselle myös muunlainen kuin sukupuolielimiin kohdistuva koskettelu voi olla seksuaalisesti olennaista. Saman teoksen mukaan joissain tapauksissa lapsen koskettelu ei välttämättä olisi seksuaalisesti olennainen — ja siten lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä rangaistava — kun kysymys on esimerkiksi vain yksittäisestä rintojen puristelusta ilman seksuaalisävytteisiä tai vihjailevia puheita; toisaalta tällöin voi tulla arvioitavaksi, olisiko kyse pahoinpitelystä.

Pahoinpitelystä tuomitaan rikoslain 21 luvun 5 §:n mukaan se, joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan.

Oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan pykälässä tarkoitettun ruumiillisen väkivallan tekeminen ei edellytä mitään terveysvahinkoja ollakseen rangaistavaa pahoinpitelyä. Väkivaltaisuuuden kriteeri ilmentää kuitenkin sitä, että ruumiillisen väkivallan tekemisessä on kyse nimenomaan terveyteen kohdistuvasta rikoksesta. Pelkässä ruumiillisen koskemattomuuden loukkaamisessa voisi olla kyseessä esimerkiksi jonkinlainen seksuaalinen, vapautteen tai jopa kunnialle käyvä teko. (Matikkala, Keskeiset rikokset, 2007, s. 251.)

Tapauksessa KKO:2012:14 taksin matkustajana ollut mies oli tuomittu pahoinpitelystä hänen lähennelyään seksuaalisesti naispuolista kuljettajaa ajon aikana. Mies oli laittanut kätensä kuljettajan jalkojen väliin, puristellut tätä rinnoista ja vetänyt tätä itseään kohti. Korkeimmassa oikeudessa oli kysymys enää vahingonkorvauksesta.

Käräjäoikeuden mukaan teosta ei ollut aiheutunut kuljettajalle vammoja tai kipua, mutta teolla oli loukattu hänen ruumiillista koskemattomuuttaan, joten pahoinpitelyä ei voitu pitää kokonaisuutena arvostellen vähäisenä. Vahingonkorvausta pohtiessaan ylemmät oikeusasteet totesivat vammojen olleen ”hyvin vähäiset, miltei olemattomat”.

Vaasan hovioikeuden ratkaisussa VaaHO:2007:5 oli kysymys vahingonkorvauksesta: vastaaja oli käräjäoikeudessa tuomittu pahoinpitelystä, kun hän oli kadulla päivällä tehnyt itselleen tuntemattomalle 16-vuotiaalle asianomistajalle väkivaltaa ime-mällä ja puremalla kaulaan jäljen, puristamalla kaulasta sekä vetämällä hiuksista ja puristamalla takapuolesta. Teoista aiheutui kaulaan mustelma ja kyseisen päivän näkyneet hampaanjäljet, pakara oli ollut viikon ajan aristava ja asianomistajalta oli lähtenyt myös hiuksia päästä. Hänelle oli aiheutunut teosta unettomuutta ja ahdistuneisuutta. Hovioikeuden tuomiossa oli kysymys korvauksesta henkisestä kärsimyksestä; hovioikeus totesi muun muassa, ettei käytetty väkivalta ollut vakavaa, mutta teossa oli ”havaittavissa piirteitä, jotka ovat luonteeltaan kunniaa ja jopa seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavia tai pakottamiseen viittaavia”.

Kunnianloukkauksesta tuomitaan rikoslain 24 luvun 9 §:n mukaan se, joka 1) esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa, taikka 2) muuten kuin 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla halventaa toista.

Oikeuskirjallisuudessa pykälän 2 kohdan tulkinnasta on todettu, että sen tunnusmerkistö voidaan täyttää paitsi esimerkiksi haukkumasanoin, myös häpäisevillä eleillä taikka sylkemällä toisen päälle. Välitön kosketus, kuten töytäiseminen tai hiuksista vetäminen, tuomitaan lähinnä lievänä pahoinpitelynä. Jos tekoon liittyy seksuaalisuutta ja se toteutetaan työelämässä, sovellettavaksi tulee seksuaalinen häirintä. Olosuhteista riippuen kysymykseen voi tulla myös seksuaalirikoksen yritys. (Dan Frände ja Markus Wahlberg teoksessa Keskeiset rikokset, 2007, s. 458.)

Julkisuudessa olleista tiedoista on havaittavissa, että seksuaalisena häirintänä tasa-

arvolain mielessä pidettäviä tekoja käsitellään usein ainakin poliisitutkinnassa kunnianloukkauksina – sellaisena kerrottiin tammi-kuussa 2013 tutkittavan tapausta, jossa noin 30-vuotias, tytölle tuntematon mies lähenteli kauppakeskuksessa 16-vuotiasta tyttöä pitämällä tätä kädestä kiinni, suutelemalla poskille ja taputtelemalla. Tapahtumia ja niiden tutkimista kunnianloukkauksena voitaneen pitää varsin tyypillisinä. Kun kesäkuussa 2013 keski-ikäistä miesopettajaa syytettiin käräjäoikeudessa koululaisten seksuaalisesta hyväksikäytöstä (josta hänet tuomittiin), vaihtoehtoisena syyteenä oli kunnianloukkaus.

Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO:2010:1 koski tapausta, jossa yhtiön miespuolinen toimitusjohtaja oli työssä lähennellyt ja kosketellut useaa nuorta nais-työntekijää. Toimitusjohtajan menettelyn katsottiin täyttävän rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitetun seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön ja lisäksi hänen katsottiin syyllistyneen teoillaan työturvallisuusrikokseen ja työsyRJintään.

Rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan sisältö on selostettu edellä jaksossa 2.1.4.

Työturvallisuusrikosta ja työsyRJintää koskevat rangaistussäännökset ovat nyttemmin eräiltä osin muuttuneet niistä, joita korkein oikeus sovelsi ratkaisussaan, mutta korkeimman oikeuden ratkaisun kannalta keskeisiltä osin säännökset ovat edelleen samansisältöisiä.

Työturvallisuusrikoksesta tuomitaan rikoslain 47 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan työnantaja, joka tahallaan tai huolimattomuudesta

1) rikkoo työturvallisuusmääräyksiä tai

2) aiheuttaa työturvallisuusmääräysten vastaisen puutteellisuuden tai epäkohdan taikka mahdollistaa työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkumisen laiminlyömällä valvoa työturvallisuusmääräysten noudattamista alaisessaan työssä tai jättämällä huolehtimatta taloudellisista, toiminnan järjestämistä koskevista tai muista työsuojelun edellytyksistä.

Työturvallisuuslain (738/2002) 28 §:n mukaan jos työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa

aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajan on asiasta tiedon saatuaan käytettävissään olevin keinoin ryhdyttävä toimiin epäkohdan poistamiseksi.

Tältä osin korkein oikeus totesi ratkaisussa 2010:1 muun muassa seuraavaa:

”Työturvallisuuslain 28 §:ssä mainitulla häirinnällä tarkoitetaan myös seksuaalista häirintää, joten työnantajan tai tämän edustajan tulee ryhtyä toimenpiteisiin seksuaalisen häirinnän poistamiseksi työpaikalta. Vastavasti säännöksessä tarkoitettu työssä esiintyvistä työntekijän terveyttä haittaavasta epäkohdasta työpaikalla on luonnollisesti kysymys myös silloin, kun työnantaja tai tämän edustaja itse työssä kohdistaa tällaista häirintää työntekijää kohtaan. Aiheuttaessaan näin seksuaalista häirintää työpaikalla työnantaja taikka tämän edustaja rikkoo rikoslain 47 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitettua työturvallisuusmääräystä. Korkein oikeus katsoo, että A on seksuaaliseen hyväksikäyttöön syyllistyessään samalla syyllistynyt työnantajan edustajana myös työturvallisuusrikokseen.”

Työsyrynnästä tuomitaan rikoslain 47 luvun 3 §:n mukaan työnantaja tai tämän edustaja, joka työpaikasta ilmoittaessaan, työntekijää valitessaan tai palvelussuhteen aikana ilman painavaa, hyväksyttävää syytä asettaa työntekijän epäedulliseen asemaan muun muassa sukupuolen perusteella.

Tältä osin korkein oikeus lausui samassa ratkaisussa muun muassa:

” – Korkein oikeus toteaa, että jo asiassa sovellettavan aikaisemman lain tarkoituksena on ollut, että työnantajan tai työnantajan edustajan oma käyttäytyminen työssä, johon on sisältynyt sukupuolista häirintää, on laissa kiellettyä syrjintää työelämässä. Tällainen tulkinta on johdettavissa myös lain sanamuodosta.

A on työnantajan edustajana itse syyllistynyt asianomistajiin kohdistuneeseen sukupuoliseen häirintään. Niin kuin edellä on todettu, myös tällainen työnantajan edustajan oma käyttäytyminen on tasa-arvolaisissa kiellettyä syrjintää. Korkein oikeus katsoo, että A on syyllistyessään seksuaaliseen hyväksikäyttöön naistyöntekijöitä kohtaan työsuhteen aikana epäasiallisista syistä asettanut heidät epäedulliseen asemaan sukupuolensa

perusteella. Näin ollen hän on menettelyllään syyllistynyt asiassa sovellettavien tasa-arvolain 7 §:n ja 8 §:n 2 momentin – – nojalla kiellettyyn syrjintään työelämässä, josta rangaistus säädetään tasa-arvolain 14 a §:n 1 momentin mukaisesti rikoslain 47 luvun 3 §:ssä.”

Samaan tapaan ratkaisi Etelä-Savon kärjäoikeus 31 päivänä tammikuuta 2013 lainvoimaisella tuomiolla jutun, jossa vastaaja tuomittiin seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja työsyrynnästä 60 päiväsakkoon. Naispuolista asianomistajaa selvästi vanhempi työnantaja oli muun muassa taputellut tätä takapuolelle, koskenut tämän rintoihin ja pyytänyt ”pusua”. Tuomioistuimien katsottiin asiassa olleen kysymys rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Asianomistaja oli ollut työsuhteensa johdosta vastaajaan nähden alisteisessa asemassa. Työsyryntä oli toteutunut, kun vastaaja oli lomauttanut ja lopulta irtisanonut asianomistajan tämän sukupuolen, terveydentilan ja yhteiskunnallisten mielipiteiden sekä työpaikan epäkohtiin puuttumisen perusteella ja nimenomaisesti vastoin tasa-arvolain mukaista vastatoimien kieltoa. Lisäksi vastaaja oli seksuaalisella hyväksikäytöllään työnantajan edustajana laiminlyönyt huolehtia siitä, ettei työntekijä joudu sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun kohteeksi ja siten syyllistynyt tasa-arvolaisissa kiellettyyn syrjintään. Syyllistyessään seksuaaliseen hyväksikäyttöön naistyöntekijäänsä kohtaan vastaaja oli asettanut hänet epäedulliseen asemaan sukupuolensa perusteella.

Myös seksuaalisesti virittyneitä kirjeitä, puhelinsoittoja, sähköposti- ja tekstiviestejä voidaan arvioida jo nykyisten rangaistussäännösten mukaan. Sananvapausrikoksia, viestintärauhan rikkomista ja vainoamista koskeneen hallituksen esityksen (HE 19/2013 vp, s. 6) mukaan erilainen häirintäkäyttäytyminen voi nykyisin tulla arvioitavaksi monena eri rikoksena, kuten kotirauhan rikkomisena, salakuunteluna, salakatseluna, kunnianloukkauksena, laittomana uhkauksena, pakottamisena ja äärimuodossa henkeen tai terveyteen kohdistuvana rikoksena.

Kyseisen esityksen tuloksena rikoslakiin on lisätty kokonaan uudet rangaistussäännökset viestintärauhan rikkomisesta ja vainoamis-

ta. Viestintärauhan rikkomisesta tuomitaan se, joka häirintätarkoituksessa toistuvasti lähettää viestejä tai soittaa toiselle siten, että teko on omiaan aiheuttamaan tälle huomattavaa häiriötä tai haittaa. Vainoamisesta tuomitaan se, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta.

2.1.7 Syyteoikeus ja toimenpiteistä luopuminen

Rikokset jaetaan syyteoikeuden kannalta kahteen ryhmään. Jollei rikosta nimenomaisesti ole säädetty asianomistajarikokseksi eli rikokseksi, josta syyttäjä ei saa nostaa syytetä, ellei asianomistaja ole ilmoittanut sitä syyteeseen pantavaksi, rikos on virallisen syytteen alainen. Virallisen syytteen alaisesta rikoksesta voidaan esitutkinta käynnistää ja syyte nostaa, vaikka asianomistaja ei ole ilmoittanut vaativansa rikoksesta epäillylle rangaistusta tai vaikka hän on peruuttanut vaatimuksensa. Eräiden rikosten osalta on omaksuttu välimuoto, jonka perusteella rikos on lähtökohtaisesti asianomistajarikos, mutta erittäin tärkeä yleinen etu voi tehdä rikoksen yksittäistapauksessa virallisen syytteen alaiseksi.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan syyttäjän syyteoikeus on pääsääntöisesti ensisijainen suhteessa asianomistajan syyteoikeuteen. Asianomistaja saa itse nostaa syytteen rikoksesta vain, jos syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai esitutkintaviranomainen taikka syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se keskeytetään taikka lopetetaan. Tämä koskee niin asianomistajarikoksia kuin virallisen syytteen alaisia rikoksiakin.

Rikoslain 20 luvun syyteoikeutta koskevan 11 §:n mukaan tietyt rikokset ovat vain rajoitetusti virallisen syytteen alaisia. Pykälän mukaan syyttäjä ei saa nostaa syytetä 3 ja 4 §:ssä eikä 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitetuista kahdeksantoista vuotta täyttäneisiin henkilöihin kohdistuneista rikoksista, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syyteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä

yleinen etu vaadi syytteen nostamista. Viitatuissa pykälissä säädetään rangaistavaksi pakottaminen sukupuoliyhteyteen ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon sekä viitatussa kohdassa seksuaalinen hyväksikäyttö, jossa käytetään törkeästi hyväksi rikoksenteijästä erityisen riippuvaisen uhrin riippuvuussuhdetta.

Rikoslain 20 luvun toimenpiteistä luopumista koskevassa 12 §:ssä todetaan, että jos 1 §:ssä tarkoitetun kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneen rikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytetä nostettaisi, syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Viitatussa pykälässä säädetään rangaistavaksi raiskaus. Raiskaus on siis virallisen syytteen alainen rikos, mutta asianomistajan vakaa tahto oikeuttaa syyttäjän luopumaan toimenpiteistä eli syytteen nostamisesta.

Rikoslain 20 luvun 11 ja 12 §:ää on muutettu vuonna 2011 (540/2011). Pykäliin tehtiin tässä yhteydessä muutokset, joita raiskaussäännöksiin tehtävät muutokset ja lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevaan Euroopan neuvoston yleissopimukseen liittyminen edellyttivät. Luvun 11 §:ää muutettiin tässä yhteydessä niin, että se koskee ainoastaan kahdeksantoista vuotta täyttäneisiin kohdistuvia tekoja. Luvun 12 §:stä puolestaan poistettiin viittaukset 5 §:n 2 momenttiin (tämä seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva säännös kumottiin) ja 6 §:ään (lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö).

Syyttäjän syyteoikeutta on laajennettu aikaisemminkin, ensin vuoden 1970 uudistuksessa ja sitten rikoslain kokonaisuudistuksen kolmannessa vaiheessa. Jälkimmäisessä uudistuksessa kiinnitettiin huomiota (HE 6/1997 vp, s. 169) siihen, että jos uhrin tehtävänä on vaatia rikoksen saattamista tuomioistuimen käsiteltäväksi, tämä saattaa hänet painostukselle alttiiksi ja voi saada hänet kokemaan syyllisyyttä tekijälle tulevista seuraamuksista. Hallituksen esityksen perusteissa viitataan myös siihen, että virallisen syytteen alaisuus voi edistää viranomaisten toiminnan tehokkuutta ja lisätä kiinnijäämisriskiä ja vastata tuolloin vallalla ollutta syyteoikeusjärjestelyä paremmin seksuaalirikos-

ten vakavuuteen kytkeytyvää yhteiskunnallista syyteintressiä. Yhteiskunnan syyteintressi on yleensä sitä suurempi, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys.

Kiinnijäämisriskin, viranomaistoiminnan tehokkuuden ja rikosten vakavuuden vastapainoksi virallisen syyttäjän syyte oikeutta rajoittavana näkökohtana on tuotu esiin se, että seksuaalirikoksiin liittyy myös useita sellaisia piirteitä, joiden vuoksi uhri voi haluta välttää oikeudenkäynnin. Hän voi pelätä oikeudenkäyntiin liittyvää julkisuutta ja asian käsittelyä esitutkinnassa ja tuomioistuimessa. Joissakin tapauksissa on kohtuullista antaa uhrille oikeus vaikuttaa siihen, nostetaanko syyte. Uhrin ja tekijän välisille suhteille on annettava merkitystä tässä harkinnassa. (Rautio, Rikosoikeus, 2009, s. 459.)

Rikoslain 20 luvun 11 §:ssä tarkoitettujen rikosten osalta syyttäjällä on siis syyte oikeus, vaikka asianomistaja ei vaadi rangaistusta, jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Erittäin tärkeän yleisen edun sisältöä käsiteltiin jo rikoslain aikaisemman 20 luvun säätämisen yhteydessä (LaVM 11/1970 vp). Erittäin tärkeän yleisen edun vaatimuksen arviointiin vaikuttavat rikosten luonne, laatu ja määrä sekä ne syyt, joiden vuoksi asianomistaja ei ole nostanut syytettä tai on sen perunut. Kyseessä on punninta. Erittäin tärkeä yleinen etu voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun rikoksentehtäjä poikkeuksellisen varakkuutensa ansiosta pystyy ostamaan toistuvasti itsensä vapaaksi törkeistä rikoksista taikka asianomistaja rikoksentehtäjää kohtaan tuntemansa pelon vuoksi ei uskalla ilmoittaa rikosta syytteeseen pantavaksi.

Rikoslain nykyisen 20 luvun 11 §:n perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 189) todetaan, että erittäin tärkeä yleinen etu voi vaatia syytteen nostamista esimerkiksi silloin, kun tekijä on syyllistynyt useisiin tällaisiin rikoksiin, vaikka yksittäiset teot olisivatkin suhteellisen lieviä. Myös rikoksen poikkeuksellinen vakavuus tai tekijän vaarallisuus voivat edellyttää syytteen nostamista vastoin asianomistajan tahtoa. Samoin jos tekijä on käyttänyt hyväkseen erityisen vastuullista asemaansa, erittäin tärkeä yleinen etu voi vaatia syytteen nostamista. Myös eduskunnan lakivaliokunta kiinnitti huomiota tapauksiin, joissa rikoksentehtäjä on syyllistynyt useampiin seksuaalirikoksiin (LaVM 3/1998 vp).

kijä on syyllistynyt useampiin seksuaalirikoksiin (LaVM 3/1998 vp).

Erittäin tärkeää yleistä etua koskevia korkeimman oikeuden ratkaisuja on useita, joskin koskien ennen vuotta 1999 voimassa olleen lainsäädännön aikana tehtyjä tekoja. Huomioon otettuja seikkoja ovat olleet esimerkiksi tapausten lukuisuus ja lyhyt aikaväli (KKO 1980-II-63) sekä teon törkeys (KKO 1984-II-64; useita osallisia ja voimakasta väkivallan käyttöä). Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevissa ratkaisuisaan KKO:1993:95 ja KKO:2005:53—55 korkein oikeus on kiinnittänyt muun ohessa huomiota holhoojalle aiheutuneeseen ristiriitatilanteeseen, rikoksen kohdistumiseen lapseen tämän kodissa, rikoksen uhrille aiheuttamaan häpeään ja syyllisyyden tunteeseen sekä tekojen jatkumiseen useita vuosia ja kohdistumiseen useaan uhuriin.

Rikoslain 20 luvun 12 §:n mukaan asianomistajan oma vakaa tahto voi siis johtaa syytteen nostamatta jättämiseen raiskauksesta, vaikka mainittu rikos sinänsä on virallisen syytteen alainen. Asianomistajan vakaa tahto oikeuttaa syyttäjän luopumaan toimenpiteistä mutta ei velvoita häntä siihen. Syyttäjän on kuitenkin nostettava syyte tärkeän yleisen tai yksityisen edun vaatiessa syytteen nostamista.

Rikoslain 20 luvun 12 §:n perusteluista (HE 6/1997 vp, s. 190) ilmenee, että vakaan harkinnan edellyttämisen tarkoituksena on estää asianomistajaan kohdistuva painostus. Jos syyttäjä havaitsee tällaista painostusta, hän ei voi toimia pykälän mukaisesti. Syyttäjän tulee lisäksi varmistautua siitä, että asianomistajan päätös, silloinkin kun se on asianomistajan tahdon mukainen, perustuu vakaaseen harkintaan. Perustelujen mukaan syyttäjän on käytännössä syytä pyytää asianomistaja perustelemaan ratkaisunsa ja tarjota tälle mahdollisuus keskustella asiasta tilaisuudessa, jossa asianomistajan ei tarvitse pelätä painostusta. Perusteluissa todetaan myös, että syyttäjän velvollisuus nostaa syyte näissä tapauksissa on laajempi kuin 11 §:ssä mainituissa asianomistajarikoksissa, joissa edellytetään erittäin tärkeän yleisen edun vaativan syytteen nostamista. Tärkeä yksityinen etu viittaa lähinnä asianomistajan itsensä tai hänen läheistensä etuun.

2.1.8 Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus raiskausrikoksista

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on oikeusministeriön pyynnöstä selvittänyt raiskausrikosten rangaistuskäytäntöä niin, että vuodelta 2004 olevaa saman laitoksen tekemää tutkimusta täydentäen uudessa tutkimuksessa on tietoja myös siitä, minkälaisia rangaistuksia tuomitaan minkäkinlaisista raiskausrikoksista. Tutkimustulokset on julkaistu maaliskuussa 2012 oikeusministeriön julkaisusarjassa ”Selvityksiä ja ohjeita” numerolla 13/2012 (Selvityksiä raiskausrikoksista).

Raiskauksen osalta vuosien 2007—2009 rangaistustietojen (176 rangaistusta) mukaan 59 prosentissa tapauksista (104) oli tuomittu ehdoton vankeusrangaistus. Lopuissa noin 40 prosentissa tapauksista oli tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus, näistä noin joka neljännessä on tehostena yhdyskuntapalvelu. Ehdottoman vankeuden keskipituus oli kaksi vuotta vankeutta ja ehdollisen vankeuden keskipituus puolitoista vuotta vankeutta.

Mitä tulee törkeään raiskaukseen, vuosien 2007—2009 rangaistustietojen (33 rangaistusta) mukaan törkeään raiskauksen keskipituus oli neljä vuotta vankeutta. Yhdessä tapauksessa oli tuomittu yhdyskuntapalvelulla tehostettu ehdollinen vankeusrangaistus, muut rangaistukset olivat olleet ehdottomia vankeusrangaistuksia. Törkeästä raiskauksesta oli 2000-luvulla tuomittu kolme ehdollista vankeusrangaistusta, joista kahteen vuoden 2000 jälkeen tuomittuun oli liitetty yhdyskuntapalvelu.

Pakottamisesta sukupuoliyhteyteen oli vuosina 2007—2009 tuomittu 57 rangaistusta, joista vajaa kuudesosa oli ollut ehdottomia vankeusrangaistuksia. Ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus oli ollut yksi vuosi kolme kuukautta. Ehdollisia vankeusrangaistuksia oli rangaistuksista ollut noin neljä viidesosaa niiden keskipituuden ollessa vajaa yhdeksän kuukautta. Kahdessa tapauksessa oli tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus ja yhdyskuntapalvelua (ehdollisen vankeuden keskipituus yhdeksän kuukautta) ja yhdessä tapauksessa ainoastaan yhdyskuntapalvelua.

Tutkimuksessa on tarkasteltu käräjäoikeus- ja hovioikeustuomioita vuosilta 2006—

2009 aineiston jakautuessa tunnusmerkistön mukaisesti siten, että mukana on ollut 33 pakottamista seksuaaliseen tekoon, 30 pakottamista sukupuoliyhteyteen, 80 seksuaalista hyväksikäyttöä, 88 raiskausta ja 32 törkeää raiskausta.

Tunnusmerkistön valintaan, rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen pituuteen vaikuttavia seikkoja olivat muiden ohessa tekijän aikaisemmat rikokset, rikoksen tekotapa, teon seuraukset, teon suunnitelmallisuus, aseiden käyttö, tekijöiden lukumäärä, tekijän ja uhrin välinen suhde sekä uhrin ominaispiirteet (ikä ja mahdollinen avuttomuus).

Tutkimuksessa arvioitiin myös kesäkuun 2011 alussa voimaan tullutta lainmuutosta, jonka mukaan raiskaukseksi katsotaan sukupuoliyhteys puolustuskyvyttömän kanssa riippumatta siitä, mistä puolustuskyvyttömyys aiheutuu ja kuka sitä on ollut aiheuttamassa. Aikaisemmin teko katsottiin seksuaaliseksi hyväksikäytöksi, jos tekijä ei ollut aiheuttanut puolustuskyvyttömyyttä. Tutkimuksen mukaan rikoslain 20 luvun 5 §:n soveltamistilanteista noin 70 prosenttia oli koskenut tapauksia, joissa uhri ei päihtymyksensä vuoksi ollut kyennyt puolustamaan itseään ja 96 prosenttia ylipäänsä puolustuskyvyttömyyden hyväksikäyttötilanteita. Lainmuutos merkinnee tutkimuksen mukaan vuositasona noin 70—80 tapauksen lisäystä raiskaustuomioihin eli tuomioiden lukumääräistä kaksinkertaistumista.

2.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja kansainvälinen kehitys

2.2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö eräissä maissa

Ruotsi

Raiskausrikoksia koskevat säännökset ovat rikoskaaren (brottsbalk) 6 luvun 1 §:ssä. Sitä on hiljattain uudistettu niin, että nykyinen sanamuoto tuli voimaan 1.7.2013. Raiskausrikokset on porrastettu kolmeen tekemuotoon. Pykälän 1 momentin mukaan se, joka pahoinpitelyllä tai muuten väkivallalla taikka uhkaamalla rikollisella teolla pakottaa henkilön sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, joka huomioon ottaen loukkauksen vakavuuden on verrattavissa sukupuoli-

liiheyteen, on tuomittava raiskauksesta (våldtäkt) vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka tekee 1 momentin mukaisen teon käyttäen asiaankuulumattomalla tavalla hyväkseen sitä, että henkilö on erityisen uhanalaisessa tilanteessa (i en särskilt utsatt situation) tiedottomuuden, unen, vakavan pelon, päihtymyksen, sairauden, ruumiinvamman tai psyykkisen häiriön vuoksi taikka muihin olosuhteisiin nähden.

Rikoskaaren 6 luvun 1 §:n 3 momentissa todetaan, että jos 1 tai 2 momentissa tarkoitettu rikos on olosuhteet huomioon ottaen vähemmän törkeä, tekijä tuomitaan raiskauksesta vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. Rikoskaaren 26 luvun 1 §:n 2 momentin mukaisesti vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on 14 päivää. Rikoskaaren 6 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan jos 1 tai 2 momentissa tarkoitettu teko on törkeä, tekijä on tuomittava törkeästä raiskauksesta vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Teon törkeyttä arvioitaessa on erityisesti otettava huomioon, onko väkivalta tai uhka ollut erityisen vakavaa, onko tekijöitä ollut useampi kuin yksi tai onko tekijä tekotavalla tai muuten osoittanut erityistä häikäilemättömyyttä tai raakuutta.

Lain valmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa todetun perusteella sukupuoliyhteys (samlag) raiskaussäännöksessä tarkoittaa ainoastaan naisen sukupuolieliimiin kohdistuvaa vaginaalista sukupuoliyhteyttä. Toisin kuin Suomessa sukupuoliyhteys ei edellytä penetraatiota, vaan riittävää on, että miehen ja naisen sukupuolielimet ovat koskettaneet toisiinsa. Esimerkkeinä raiskaussäännöksessä tarkoitetuista sukupuoliyhteyteen verrattavista seksuaalisista teoista on mainittu anaalinen ja oraalinen yhdyntä sekä esineiden tai jonkin ruumiinosan työntäminen naisen sukupuolieliimiin tai henkilön peräaukkoon. (Lena Holmqvist ym.: Brottbalken. En kommentar. Kap. 1—12.)

Kesäkuussa 2013 annetussa ratkaisussa (B 1195-13) Ruotsin korkein oikeus katsoi, että tekijä oli tuomittava raiskauksesta, kun hän oli työntänyt kaksi sormeaan naispuolisen kumppaninsa sukupuolieliimeen selvittääkseen, oliko tämä ollut hänelle uskonon. Ky-

seessä oli siis raiskaussäännöksessä tarkoitettu seksuaalinen teko, eikä teon tarkoituksella ollut korkeimman oikeuden mielestä merkitystä.

Seksuaalisesta häirinnästä on säädetty rikoskaaren 6 luvun 10 §:ssä. Sen ensimmäinen momentti koskee alle 15-vuotiaan lapsen seksuaalista koskettelua muissa kuin luvussa muuten rangaistavaksi säädettyissä tapauksissa. Keskeisempi vertailun kannalta on 2 momentti: sen mukaan seksuaalisesta häirinnästä (sexuellt ofredande) tuomitaan myös se, joka paljastaa itsensä toiselle tavalla, joka on omiaan aiheuttamaan toiselle mielihapaa (obehag) tai muuten sanoin tai teoin häiritsee toista tavalla, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista loukkaamattomuutta (sexuella integritet). Molempien momenttien mukaan rangaistuksena on sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta.

Pykälän loppuosan tulkinnasta on oikeuskirjallisuudessa (Holmqvist ym., em. teos) todettu seuraavaa:

Muulla tavoin sanoin tai teoin tehtävässä häirinnässä on kysymys teoista, jotka tyypillisesti loukkaavat toisen seksuaalista yksityisyyttä. Rangaistavuus ei edellytä, että tällainen loukkaantuminen olisi todella tapahtunut. Uhrin käsityksellä siitä, mikä on loukkaavaa, ei ole ratkaisevaa merkitystä. Jos hän loukkaantuu teosta, joka olosuhteisiin nähden ei ole omiaan loukkaamaan, säännöksessä tarkoitettun teon tunnusmerkistö ei täyty. Loukkaavuuden arvioinnissa voi olla merkitystä sillä, ketä kohtaan teko on tehty, ja myös teko aika ja -ympäristö voivat vaikuttaa asiaan. Teko voi esimerkiksi olla omiaan loukkaamaan lapsen seksuaalista loukkaamattomuutta, mutta ei aikuisen.

Rangaistavia ovat teot, joilla on tarkoitus kiihottaa tai tyydyttää tekijän seksuaaliviettiä. Vakiintuneesti on katsottu, että jos esimerkiksi mies taputtaa ohikulkevaa naista kadulla, tekoa ei arvioida seksuaalisena häirintänä vaan toisen rangaistussäännöksen (häirintä, ofredande) mukaan. Tarkoitus on suojata seksuaalisilta teoilta, ja muunlaisia lausumia tai eleitä voidaan tarvittaessa arvioida kunnianloukkauksena (förolämpning).

Vastuu voi seurata vain ilmaisusta, joilla on selvä seksuaalinen painotus. Soveltamisalaan kuuluvat selvät seksuaaliset yhtey-

denotot myös puhelimitse tai sähköpostilla. Rangaistussäännös on toissijainen suhteessa seksuaalirikoksia käsittelevän luvun 1—9 §:ssä oleviin rangaistussäännöksiin, mistä seuraa, ettei säännöstä sovelleta muiden pykälien mukaan rangaistaviin seksuaalisiin tekoihin. Esimerkkinä seksuaalisesta häirinnästä voidaan mainita, että henkilö seksuaalisessa tarkoituksessa lyhytaikaisesti koskettelee toisen rintoja tai sukupuolielintä.

Pykälän soveltamisalan ulkopuolelle jää sukupuolielinten nimien ja vastaavien seksuaalisväritteisten ilmaisujen julkinen käyttäminen, jos tarkoitus on muu kuin puhtaasti seksuaalinen, eli kysymys on esimerkiksi kiroidusta taikka tarkoituksesta loukata toista julkisesti.

Rikoksen on kohdistuttava tiettyyn ihmiseen. Jos teko tehdään useita kohtaan, sen on nimenomaisesti kohdistuttava heistä jokaista kohtaan. Jos sen sijaan rikoksen kohteena on suurempi tai pienempi määrittelemätön ulkopuolisten joukko, teko ei täytä tämän pykälän mukaista tunnusmerkistöä. Kyseessä voi sen sijaan olla muualla rikoskaaressa rangaistavaksi säädetty pahennusta herättävä käyttäytyminen (förargelseväckande beteende).

Rikos on rangaistava tahallisenä. Rangaistavuus ei edellytä, että tekijä olisi tahallisesti tarkoittanut loukata toisen seksuaalista loukkaamattomuutta, vaan riittävää on se, että tahallisuus kattaa olosuhteet, joiden perusteella teko oli omiaan loukkaamaan tätä loukkaamattomuutta.

Mainitussa teoksessa ja muissa lähteissä esitettyjen oikeustapausten perusteella pykälän tyypillistä soveltamisalaa vaikuttavat olleen tapaukset, joissa tyttöä vanhempi mies on ahdistellut nuorta, mutta suojaikärajan ylittänyttä tyttöä koskettelemalla tätä rintoihin, jalkoväliin tai suutelemalla. Tämän pykälän mukaan on rangaistu myös tapauksessa, jossa mies sai väärin tiedoin naiset vastaamaan puhelimessa kysymyksiin heidän seksuaalielämästään.

Ruotsissa valmistui vuonna 2010 laaja seksuaalirikoslainsäädännön arviointi. Selvityshenkilön mietinnössä SOU 2010:71 (”Sexualbrottslagstiftningen — utvärdering och reformförslag”) ehdotettiin muutettavaksi myös raiskausrikoksia koskevia säännöksiä. Rikoskaaren 6 luvun 1 §:n 1 momenttia eh-

dotettiin muutettavaksi niin, että raiskausrikos voi sukupuolilyhteyden lisäksi sisältää seksuaalisen teon, joka seksuaalisen loukkauksen vakavuuden perusteella on verrattavissa pakolla tapahtuvaan sukupuolilyhteyteen (”en annan sexuell handling, som med hänsyn till den sexuella kränkningens allvar är jämförlig med påtvingat samlag”). Tuolloin voimassa olleessa laissa muista kuin yhdyntätilanteista käytettiin ilmaisua ”muu seksuaalinen teko, joka huomioon ottaen loukkauksen laatu ja muut olosuhteet on verrattavissa sukupuolilyhteyteen” (”en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag”).

Sukupuolilyhteys tarkoittaisi edelleenkin vain vaginaalista sukupuolilyhteyttä. Pykäläperusteluissa (s. 489) korostetaan sukupuolilyhteyteen rinnastettavina tekoina oraalista ja anaalista yhdyntää. Perusteluista voidaan päätellä, että mainitulla muutoksella pyrittiin pikemminkin varmistamaan se, että säännöstä sovelletaan lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla, kuin saamaan aikaan muutosta käsitteen sisällössä. Esimerkkeinä loukkausarvioinnissa huomioon otettavista seikoista mainittiin muiden ohessa se, että teolla on aiheutettu kipua, teolla on nöyryytetty uhria tai tekoa ovat olleet paikalla todistamassa muut henkilöt.

Ruotsissa vuonna 2005 uudistettuja raiskaussäännöksiä (rikoskaaren 6 luvun 1 §) ei ole kirjoitettu niin, että raiskaus on ilman uhrin suostumusta tapahtuva teko, vaan teko tapahtuu väkivallan tai sen uhkan taikka avuttoman tilan hyväksikäyttämällä. Ruotsissa säännösten säätämisen yhteydessä nimenomaan analysoitiin (jäljempänä tarkemmin käsiteltävää) Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiota M.C. v. Bulgaria ja sen merkitystä Ruotsin oikeudelle (Prop. 2004/05:45, s. 39—41). Tarkastelun johtopäätös oli, että ratkaisun perusteella ei ole velvollisuutta muotoilla ruotsalaisia seksuaalirikossäännöksiä tietyllä sanatarkalla tavalla. Ruotsalaisen raiskaussäännöksen kannalta merkitystä ei ole sillä, onko uhri tehnyt vastarintaa vai ei. Lisäksi samassa yhteydessä kiinnitettiin huomiota siihen, että suostumukselle rakentuva tunnusmerkistö voisi aiheuttaa sen, että oikeudenkäynnit muodostuvat

uhrin kannalta kohtuuttoman raskaaksi, kun huomio kiinnittyy hänen tekemisiinsä ja suhtautumiseensa.

Mietinnössä SOU 2010:71 pohdittiin uudelleen ja tällä kertaa aikaisempaa merkittävästi laajemmin suostumukseen liittyviä kysymyksiä, myös mainitun Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vuoden 2003 ratkaisun valossa. Mietinnössä todettiin (s. 201), että kansainväliset velvoitteet eivät tarkemmin määrittele, miten raiskausrikos on säänneltävä. Mietinnön mukaan tulkinta, jonka mukaan ratkaisua olisi tulkittava niin, että jäsenvaltioiden on nimenomaisesti otettava suostumus mukaan tunnusmerkistöön, on virheellinen (s. 203).

Mietinnössä käsiteltiin laajasti seikkoja, jotka puhuvat toisaalta sen puolesta ja toisaalta sitä vastaan, että tunnusmerkistö rakennetaan puuttuvalle suostumukselle (s. 206—223). Eduiksi tai puoltaviksi seikoiksi todetaan seuraavat:

1) Suostumuksen ottaminen tunnusmerkistöön edustaisi luonnollista jatkoa seksuaalirikoksia koskevien säännösten kehityksessä.

2) Tällaiseen sääntelyyn liittyy normia luova vaikutus. On tärkeä viesti yhteiskunnalta, että ei ole sallittua harjoittaa seksiä sellaisen henkilön kanssa, joka ei ole siihen suostunut.

3) Huomio voidaan kiinnittää myös epäilyn/syytetyin toimintaan.

4) Tällainen sääntely saa paremman vastaanoton (”ett bättre bemötande”), millä tarkoitetaan lainsäädännön muotoilun aiheuttamia terapeuttisia vaikutuksia uhriin ja rikosentekijään.

Suostumukselle rakentuvan sääntelyn haittoiksi tai sitä vastaan puhuviksi seikoiksi todettiin seuraavat:

1) Huomio kiinnittyy korostuneesti asianomistajaan prosessissa.

2) Vaikeudet määritellä suostumus ja erottaa pätemättömät suostumukset pätevistä.

3) Epävarmuus suostumuksen (ja puuttuvan suostumuksen) muodosta ja sen yhteydestä kriminalisoinnin ulottuvuuteen.

4) Suhteettomat odotukset langettavien tuomioiden lisääntymisestä.

5) Kasvavan seksuaalimoralismin riski.

Lainsäädäntöteknisesti mietinnössä päädyttiin siihen, että raiskauksen tunnusmerkistöön ei oteta suostumusta. Tämä tarkoittaa

sääntelyn rakentamista kuvaamaan tilanteita, joissa pätevän suostumuksen katsotaan puuttuvan. Tässä yhteydessä korostettiin varovaisuutta sen suhteen, että kokonaan uudenlainen ja keskeinen rikostunnusmerkistö tuotaisiin seksuaalirikoksia koskeviin säännöksiin.

Mietinnössä (s. 239—242 ja 490—495) rikoskaaren 6 luvun 1 §:n 2 momenttia ehdotettiin täydennettäväksi niin, että raiskausrikos olisi kysymyksessä myös, jos rikosentekijä asiaankuulumattomalla tavalla käyttää hyväksi sitä, että uhri on riippuvuusasemassa tekijään nähden tai että muuten olosuhteiden perusteella uhrilla on erityisiä vaikeuksia puolustaa seksuaalista koskemattomuuttaan (”personens befinner sig i beroendeställning till gärningsmannen eller annars med hänsyn till omständigheterna har särskilda svårigheter att värna sin sexuella integritet”). Tällaiset olosuhteet voisivat mietinnön mukaan liittyä uhrin päihtymykseen, uhkaavaan tilanteeseen, uhrin sairauteen taikka fyysiseen tai henkiseen toimintaesteeseen, uhrin kuljettamiseen yksinäiseen paikkaan tai muuhun paikkaan kuin on sovittu, uhrin olemiseen avun tarpeessa tai yllätystilanteen hyväksikäyttöön.

Mietinnössä tarkasteltiin myös seksuaalista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä (s. 371—385). Erityisesti arvioitiin, onko säännöksen soveltamisala kaventunut sen sanamuotoa vuonna 2005 muutettaessa. Selvityksessä päädyttiin siihen, että pykälän toisen momentin toisen virkkeen mukaisen teon — eli muulla tavalla tapahtuvan häirinnän — soveltamisala oli supistunut, kun teoilta oli hallituksen esityksen perustelujen nojalla alettu tuomioistuinkäytännössä vaatia niiden tekemistä seksuaalivietin kiihottamiseksi tai tyydyttämiseksi. Kuitenkin vuoden 2005 uudistuksen tarkoitus oli ollut pitää säännöksen soveltamisala ennallaan. Mietinnössä ehdotettiin tämän vuoksi sanamuodon muuttamista, jotta päästäisiin ennen vuotta 2005 vallinneeseen käytäntöön. Mietinnössä esitettiin tavoitteeksi, että teon luonnetta pitäisi pystyä arvioimaan nykyistä vapaammin.

Mietinnössä ehdotettiin, että ilmaisu ”tavalla, joka on omiaan loukkaamaan henkilön seksuaalista loukkaamattomuutta (på ett sätt som är ägnat att kränka personens sexuella integritet)” korvattaisiin ilmaisulla ”seksuaa-

lisesti loukkaavalla tavalla (på ett sexuellt kränkande sätt)”. Syy on se, että termi loukkaamattomuus (integritet) on lähellä ruumiillista koskemattomuutta ja koskettelua, vaikka rangaistussäännös kattaa myös sanalliset loukkaukset. Joka tapauksessa loukkauksen täytyy olla objektiivisesti arvioiden selvä. Mietinnössä muistutettiin, että yleinen suostumusta koskeva vastuuvapausperuste on käytännössä merkityksellinen tämän rangaistussäännöksen kannalta.

Mietinnössä arvioitiin myös kysymystä nukkuvasta tai tiedottomasta tilassa olevasta henkilöstä seksuaalisen häirinnän mahdollisena uhrina. Tuomioistuinkäytännössä on suhtauduttu vaihtelevasti siihen, onko tällaisessa tilanteessa mahdollista tuomita seksuaalisesta häirinnästä. Mietinnössä pidettiin lain tarkoituksen vastaisena, jos uhrin edellytettäisiin olevan hereillä, jotta tämä rangaistussäännös soveltuisi — onhan rangaistavuuden lähtökohtana, että teko tyypillisesti loukkaa uhrin seksuaalista loukkaamattomuutta.

Hallituksen esitys (En skärpt sexualbrottslagstiftning, prop. 2012/13:111) annettiin valtiopäiville maaliskuussa 2013.

Raiskausta koskevaa rangaistussäännöstä ei esityksessä (s. 17—31, 110—113) ehdotettu mietinnön mukaisessa muodossa. Huomio kiinnittyi erityisesti 6 luvun 1 §:n 2 momenttiin. Hallituksen esityksestä jätettiin pois raiskauksen soveltamisalasta — vielä selvityshenkilön mietinnössä raiskauksena rangaistaviksi ehdotetut — tilanteet, joissa tekijä asiaankuulumattomalla tavalla käyttää hyväkseen sitä, että uhri on riippuvuusasemassa tekijään nähden tai että muuten olosuhteiden perusteella uhrilla on erityisiä vaikeuksia puolustaa seksuaalista koskemattomuuttaan. Tämäntyyppisistä teoista rangaistaan nyt 6 luvun 3 §:n mukaan: säännös koskee riippuvuusasemassa (i beroendeställning) olevan henkilön hyväksikäyttämistä. Hallituksen esityksessä viitattiin lausuntopalautteeseen, jossa muun muassa katsottiin, että laajennus koskisi raiskausrikosten kanssa erityyppisiä tekoja, ei olisi tavanomaisen kielenkäytön mukainen ja johtaisi raiskaus-käsitteen vesitymiseen. Hallituksen esityksen mukaan lähtökohtana on, että raiskaussäännös varataan vakavimmille seksuaalisille loukkauksille. Ei ole myöskään tuotu esiin tarvetta kiristää

riippuvuusasemassa olevan henkilön hyväksikäyttämistä tuomittuja rangaistuksia taikka sitä, että kyseinen säännös ei olisi käytännössä toimiva.

Sen sijaan hallitus esitti, että voimassa olevassa laissa ja myös mietinnössä ehdotettu ilmaisu ”i ett hjälplöst tillstånd” korvattaisiin ilmaisulla ”i en särskilt utsatt situation”. Vanhaa ilmaisua pidettiin osaksi epäselvänä ja käytännössä liian tiukasti tulkittuna. Uuden sanamuodon katsottiin tuovan selkeästi esiin, että myös tapaukset, joissa uhri reagoi tekoon passiivisuudella, kuuluvat raiskaussäännöksen soveltamisalaan.

Hallituksen esityksessä ei, mietinnön tavoin ja samantyyppisin perustein kuin mitä mietinnössä esitettiin, ehdotettu, että raiskaussäännös rakentuisi puuttuvan suostumuksen perustalle. Keskeisen rangaistussäännöksen muotoiluun kokonaan uudella tavalla pitäisi esityksen mukaan suhtautua varovaisesti ja toteuttaa se vain, jos uusi malli olisi selvästi nykyistä parempi.

Hallituksen esityksessä (s. 53—55) ei myöskään ehdotettu muutettavaksi seksuaalista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä. Edellä mainitussa mietinnössä ehdotetun uuden sanamuodon katsottiin johtavan siihen, että seksuaalisen häirinnän soveltamisala laajenisi. Mukaan tulisi tekoja, joita nyt arvioidaan häirintänä, pahoinpitelynä tai kunnianloukkauksena. Hallituksen esityksessä viitattiin lain systematiikkaan: rikoskaaren 6 luvun rangaistussäännöksillä on tarkoitus suojata seksuaalisilta teoilta. Seksuaalisen häirinnän soveltamisalan laajentumisen seurauksia lain systematiikan kannalta ei esityksen mukaan ollut mietinnössä arvioitu riittävästi, joten siinä ehdotettua ei tulisi toteuttaa. Siten säännös koskisi jatkossakin vain tekoja, joilla on selvä seksuaalinen painotus — siis tekijällä on ollut toiminnallaan seksuaalinen pyrkimys. Seksuaalista häirintää koskevan rangaistussäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle jäävät teot, jotka tehdään aivan muista kuin seksuaalisista syistä, esimerkiksi uhrin loukkaamiseksi tai vahingoittamiseksi taikka sen selvittämiseksi, miten uhri reagoi tiettyssä tilanteessa.

Valtiopäivien lakivaliokunnan mietinnössä (Justitieutskottets betänkande 2012/13:JuU20) tuettiin hallituksen esitystä

sellaisenaan. Mietintö hyväksyttiin täysistunnossa toukokuussa 2013, ja lainmuutokset tulivat voimaan heinäkuun 2013 alussa.

Norja

Norjan rikoslain (straffeloven, vuodelta 1902) 19 luku koskee seksuaalirikoksia. Raiskauksesta (voldtekt) säädetään rikoslain 192 §:ssä. Raiskaus on porrastettu kolmeen tekemuotoon. Perussäännöksen (1 momentti) mukaan rangaistaan sitä, joka hankkii seksuaalisen kanssakäymisen (seksuell omgang) väkivallalla tai uhkaavalla käytöksellä, on seksuaalisessa kanssakäymisessä tiedottoman (bevisstløs) tai muun toimintaa vastustamaan kykenemättömän kanssa taikka väkivallalla tai uhkaavalla käytöksellä saa uhrin harjoittamaan seksuaalista kanssakäymistä jonkun toisen henkilön kanssa tai tekemään vastaavan teon itselleen. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään kymmenen vuotta. Norjassa vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on rikoslain 17 §:n 1 momentin a kohdan mukaan seitsemän päivää. Tekoa arvioitaessa on pantava painoa sille, onko loukattu ollut alle 14-vuotias.

Käsitteellä ”seksuell omgang” tarkoitetaan paitsi sukupuoliyhteyttä myös eräitä sellaisia tekoja, joita Suomen rikoslain mukaan arvioidaisiin 20 luvun 10 §:n 2 momentin mukaisina seksuaalisina tekoina (ks. Magnus Matningsdal: Norsk spesiell strafferett, 2010, s. 179–180).

Raiskauksen vähimmäisrangaistus on rikoslain 192 §:n 2 momentin mukaan kolme vuotta vankeutta, jos seksuaalinen kanssakäyminen oli sukupuoliyhteys (samleje) tai jos tekijä itse on aiheuttanut sen, ettei uhri pysty vastustamaan tekoa. Sukupuoliyhteys on määritelty lain 206 §:ssä ja vastaa pääpiirteissään Suomen rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentin määritelmää. Vähimmäisrangaistus on korotettu vuonna 2010 voimaan tulleella lainmuutoksella kahdesta vuodesta kolmeen vuoteen osana väkivaltarikosten ja vastaavien rikosten rangaistusten ankaroittamishanketta.

Vankeutta tuomitaan rikoslain 192 §:n 3 momentin mukaan enintään 21 vuotta, jos useat ovat yhdessä raiskanneet uhrin, raiskaus on tehty erityistä kipua aiheuttavalla tai

erityisen loukkaavalla tavalla, syyllistä on aikaisemmin rangaistu kysymyksessä olevan pykälän tai 195 §:n (seksuaalinen suhde alle 14-vuotiaan kanssa) nojalla taikka loukattu kuolee teon seurauksena tai saa merkittävästi vahinkoa ruumiilleen tai terveydelleen.

Toisin kuin muissa pohjoismaissa myös eräät törkeästä huolimattomuudesta (grov uaktsomhet) tehdyt raiskausteot ovat rikoslain 192 §:n 4 momentin mukaan rangaistavia enintään viiden tai kahdeksan vuoden vankeudella. Tämä koskee rikoslain 192 §:n 1 momentin ja vastaavasti 3 momentin mukaisia rikoksia.

Lähimpänä seksuaalisen häirinnän sääntelyä on rikoslain 201 §:n säännös. Sen 1 momentin mukaan rangaistaan sitä, joka sanoin tai teoin osoittaa seksuaalisesti loukkaavaa tai muuten säädystä (uanstendig) käytöstä a) julkisella paikalla, b) sellaisen henkilön läsnä ollessa, joka ei ole antanut tekoonsuostumustaan, tai tällaista henkilöä kohtaan taikka c) alle 16-vuotiaan lapsen läsnä ollessa taikka tätä kohtaan. Rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään yhdeksi vuodeksi. 2 momentissa todetaan, että 1 momentin b- ja c-kohtia sovelletaan myös, kun teko on tehty puhelimitse, internetin avulla tai muuta sähköistä viestintää käyttäen.

Säännöstä on oikeuskirjallisuudessa (Matningsdal, Norsk spesiell strafferett, 2010, s. 255—257) esitetyn mukaan sovellettu esimerkiksi itsensäpaljastajiin ja niin sanottuihin tirkistelijöihin. Säännöstä sovellettiin eräässä tapauksessa, jossa mies oli useita kertoja suudellut naista suulle vastoin tämän tahtoa — mutta olosuhteista riippuen suutelemista voidaan pitää myös muualla samassa rikoslain luvussa tarkoitettuna seksuaalisena tekona. Säännös voi soveltua myös siveettömiin puheisiin.

Norjassa on hyväksytty vuonna 2005 uusi rikoslaki, joka ei ole kuitenkaan tullut vielä voimaan. Uudistus ei tule merkitsemään suurta muutosta verrattuna voimassa oleviin rikoslain säännöksiin seksuaalirikoksista.

Tanska

Tanskan rikoslain (straffelov) juuri (heinäkuun 2013 alusta) muutetun 216 §:n 1 kappaaleen 1 kohdan mukaan raiskauksesta

(voldtægt) tuomitaan se, joka hankkii itselleen (tiltvinger sig) sukupuoliyhteyden (samleje) käyttämällä väkivaltaa tai uhkaamalla väkivallalla. Kappaleen 2 kohdan mukaan samoin rangaistaan sitä, joka hankkii itselleen sukupuoliyhteyden käyttämällä muuta laitonta pakkoa taikka sellaisen henkilön kanssa, joka on kykenemätön vastustamaan tekoa. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään kahdeksan vuotta. Tanskassa vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on rikoslain 33 §:n 1 momentin mukaan seitsemän päivää. Enimmäisrangaistus on 2 kappaleen mukaan 12 vuotta vankeutta, kun uhri on alle 12-vuotias lapsi. Jos raiskaus on ollut luonteeltaan erityisen vaarallinen tai olosuhteet muutoin ovat erityisen raskauttavia, enimmäisrangaistus on 3 kappaleen mukaan samoin 12 vuotta vankeutta. Raskauttavana on 4 kappaleen mukaan pidettävä sitä, että uhri on myös ihmiskaupan uhri.

Aikaisemmin, kumotun 217 §:n mukaan rangaistiin enintään neljän vuoden vankeusrangaistuksella sitä, joka hankkii sukupuoliyhteyden muuta laitonta pakkoa kuin väkivaltaa tai sen uhkaa käyttämällä. Heinäkuun 2013 alusta näiden tilanteiden sääntely siirrettiin varsinaiseen raiskauspykälään, jolloin enimmäisrangaistuskin selvästi nousi.

Rikoslain 218 §:ssä säädetään rangaistus sille, joka on sukupuoliyhteydessä käyttämällä hyväksi toisen mielisairautta tai henkistä kehitysvammaisuutta (mentale retardering). Rangaistukseksi 218 §:n mukaisissa tapauksissa tuomitaan vankeutta vähintään seitsemän päivää ja enintään neljä vuotta. Heinäkuun 2013 alusta kumotun 2 kappaleen mukaan oli vastaavasti rangaistavaa myös olla avioliiton ulkopuolisessa sukupuoliyhteydessä henkilön kanssa, joka on sellaisessa tilassa, ettei tämä pysty vastustamaan tekoa. Kumottua säännöstä sovellettiin tapauksiin, joissa tekijä ei itse ollut aiheuttanut uhrin puolustuskyvyttömyyttä tilaa (Gorm Toftegaard Nielsen teoksessa *Kommenteret straffelov, speciel del*, 2005, s. 270). Nytemmin nämäkin tilanteet on siis käsitelty varsinaisessa raiskausta koskevassa 216 §:ssä.

Lain 225 §:n mukaan edellä mainituissa säännöksissä sukupuoliyhteyteen, joka ennen lainuudistusta tarkoitti vain miehen ja naisen välistä (vaginaalista) sukupuoliyhteyttä

(Straffelovrådets betænkning om seksualforbrydelser, betænkning nr. 1534, 2012, s. 191), rinnastetaan muu seksuaalinen toiminta (seksuel forhold). Oikeuskäytännössä tällaiseksi on katsottu jonkin verran laajempi joukko tekoja kuin Suomen sukupuoliyhteyden määritelmässä (ks. betænkning nr. 1534, s. 192).

Lain 232 §:n mukaan rangaistaan sitä, joka säädyttömällä toiminnalla loukkaa säädyllisyyttä (ved uanstændigt forhold krænker blufærdigheden). Rangaistuksena on sakkoo tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Jos teko on tehty alle 15-vuotiasta lasta kohtaan, enimmäisrangaistus on neljä vuotta vankeutta.

Säännöksen on luonnehdittu toimivan käytännössä yleislausekkeena, jota voidaan soveltaa kaikenlaiseen jollain tavalla karkeampaan seksuaaliseen toimintaan, joka on tuomioistuinten mielestä rangaistuksen arvoinen mutta jota muut seksuaalirikoksia koskevat säännökset eivät kata. Säännöstä on sovellettu varsin paljon: enemmän kuin muita seksuaalirikoksia koskevan 24 luvun rikoksia yhteensä. Tanskalaisessa mietinnössä on kuvattu laajasti säännöksen soveltamista. Tyypilliset tilanteet vaikuttavat olevan sellaisia, joissa keski-ikäinen mies koskettaa nuorta naista tai tyttöä esimerkiksi kaupassa, työpaikalla, liikennevälineessä, asunnossa tai kadulla. Esimerkkinä siitä, mihin säännöksen soveltamisen alaraja sijoittuu, on esitetty vaivauttava tuomio tapauksessa, jossa 17–18-vuotiaiden reisiä kosketeltiin seksuaalisessa tarkoituksessa vaatteiden päältä, ja langettava tuomio tapauksessa, jossa 13-vuotiaan tytön takapuolta kosketeltiin vaatteiden päältä. Rintojen ja sukupuolielinten koskettelut vaatteiden päältä kuuluvat pykälän soveltamisalaan. Säännöstä on sovellettu myös lääkärin ja hoitajien tekemiin, hoidollista perustelua vailla oleviin seksuaalisen luonteisiin toimiin. (Betænkning nr. 1534, s. 577—579, 585—590.)

Säännös soveltuu sukupuolielinten esittelyyn ja seksuaalisiin toimintoihin toisten nähden, mutta ei pelkkään alastomuuteen julkisella paikalla. Säännös saattaa soveltaa myös siihen, että tekijä kertoo toisesta seksuaalisen luonteisia tietoja kolmannelle henkilölle, kunhan kysymys on riittävän vakavasta

teosta. (Betænkning nr. 1534, s. 579—581.) Säännöstä on sovellettu myös tirkistelijöihin (Toftegaard Nielsen, Kommenteret straffelov, speciel del, s. 296).

Tanskan seksuaalirikoslainsäädännön uudistamistarpeita tarkasteltiin jo mainitussa laajassa rikoslakineuvoston mietinnössä (betænkning nr. 1534, 2012). Sen mukaan (s. 127—133) seksuaalirikoksia koskevien rangaistussäännösten kirjoitustavan tulisi jatkosakin perustua tekijän käyttäytymisen kuvaukseen, ei sen sijaan uhrin suostumuksen puutteeseen. Tältä pohjalta laadittiin myös kesän 2013 lainmuutokseen johtanut hallituksen esitys. Sukupuoliyhteyden määritelmää tulisi mietinnön (s. 192—194) mukaan täydentää niin, että myös anaalivyöntä katsottaisiin sukupuoliyhteydeksi. Tällä kannalla oliin myös hallituksen esityksen perusteissa (folketinget 2012—13, lovforslag nr. L 141, s. 13), mikä ilmeisesti on riittävä menettely tulkinnan muuttamiseksi.

Mietinnössä pohdittiin, tulisiko yleisluonteista rangaistussäännöstä rikoslain 232 §:ssä täsmentää esimerkiksi mainitsemalla tyypillisiä tekotapoja, kuten koskettelu, itsensä paljastaminen, tirkistelemine ja niin edelleen. Tähän ei kuitenkaan nähty aiheutta, sillä säännöksen soveltaminen ei ole käytännössä aiheuttanut tulkintaongelmia säädyllisyyden loukkaamisen pitempään tunnettujen tapojen suhteen, ja säännöstä on pystytty soveltamaan myös uudempiin säädyllisyyden loukkaamisen tapoihin, kuten internetissä tehtyihin. Lisäksi olisi vaikea luetella lakitekstissä tyhjentyvästi kaikkia mahdollisia tekotapoja, vaan joka tapauksessa tarvittaisiin viittaus muihin vastaaviin tekotapoihin. (Betænkning nr. 1534, s. 594—596.)

Mietinnössä ehdotetuista muutoksista voidaan mainita edellä selostetun lisäksi vielä seuraavaa. Rikoslakineuvosto arvioi muun muassa sitä, pitäisikö raiskaussäännöksen soveltamisalaa laajentaa koskemaan tilanteet, joissa on käytetty hyväksi (esimerkiksi päihityksestä johtuvaa) toisen avutonta tilaa. Laajennus korostaisi näiden tekojen vakavuutta; toisaalta nähtiin, että raiskauksen käsitteen varaaminen vakavimmille, väkivaltaa tai sen uhkaa sisältäville teoille korostaisi raiskausten vakavuutta – laaja raiskauksen määritelmä voisi johtaa käsitteen vesittymi-

seen. (Betænkning nr. 1534, s. 194—199.) Helmikuussa 2013 annettiin mietinnön perusteella hallituksen esitys (lovforslag nr. L 141). Siinä (s. 14) päädyttiin rikoslakineuvoston pohtimista vaihtoehdoista siihen, että avuttoman tilan hyväksikäyttäminen tulisi sisällyttää raiskauskäsitteeseen. Erityisiä perusteita ei tässä yhteydessä tuotu esiin, vaan viitattiin rikoslakineuvoston arvioon tällaisen lisäyksen puolesta ja sitä vastaan puhuvista perusteista.

Lakiehdotus hyväksyttiin kesäkuussa 2013, ja lainmuutokset tulivat voimaan heinäkuun 2013 alussa.

Islanti

Islannin rikoslain 194 §:n 1 kappaleen mukaan raiskaukseen syöllistyy ensinnäkin se, joka on sukupuoliyhteydessä tai muussa seksuaalisessa kanssakäymisessä henkilön kanssa väkivaltaa, sillä uhkaamista tai muuta laittontaa pakottamista käyttämällä. Väkivallalla tarkoitetaan tässä yhteydessä myös uhrin itsemääräämisoikeuden rajoittamista esimerkiksi huumausaineen avulla. Rangaistukseksi on tuomittava vankeutta vähintään yksi vuosi ja enintään kuusitoista vuotta.

Pykälän 2 kappaleen mukaan samalla tavalla rangaistaan raiskauksesta sitä, joka päättäkseen sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen kanssakäymiseen käyttää hyväksi henkilön psyykkistä sairautta tai muuta henkistä vammaisuutta taikka muuten sitä, että hän on tilassa, jossa ei kykene vastustamaan tekoa tai ymmärtämään sen merkitystä.

Rangaistuksen määräämistä 194 §:n mukaisista rikoksista koskee 195 §. Sen mukaan rangaistusta on ankaroitettava, jos uhri on ollut alle 18-vuotias lapsi, jos teossa on käytetty vakavaa väkivaltaa taikka jos rikos on tehty erityistä kipua tai vammaa aiheuttavalla tavalla.

199 § koskee seksuaalista häirintää, josta tuomitaan vankeutta enintään kaksi vuotta. Sillä tarkoitetaan, säännöksen mukaan ”muun muassa”, toisen henkilön sukupuolielimen tai rintojen hivelyä, puristelua tai koskettelua vaatteiden päältä tai alta, samoin vihjailevaa (tanskankielisessä käännöksessä ”symbolsk”, englanninkielisessä käännöksessä ”suggestive”) käytöstä tai puhetta, joka on

erittäin loukkaavaa tai toistuvaa taikka pelkoa herättävää.

Saksa

Seksuaalisesta pakottamisesta ja raiskauksesta säädetään Saksan rikoslain (Strafgesetzbuch) 177 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan se, joka väkivallalla, henkeen tai terveyteen kohdistuvalla välittömällä uhkauksella tai käyttämällä hyväkseen tilannetta, jossa uhri on suojattomana rikoksenteijän vaikutuksen armoilla, pakottaa toisen henkilön sallimaan seksuaalisen teon tekemisen, on tuomittava vankeuteen vähintään yhdeksi vuodeksi. Rikoslain 38 §:n 2 momentin mukaan vankeutta tuomitaan enintään viisitoista vuotta.

Rikoslain 177 §:n 2 momentin mukaan erityisen vakavissa tapauksissa rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Erityisen vakava tapaus on kysymyksessä pääsääntöisesti, kun teolla erityisesti häpäistään uhria, erityisesti kun teossa tunkeudutaan kehoon (raiskaus) tai kun teon tekee yhdessä useampi henkilö. Pykälän 3 momentin mukaan on tuomittava vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistus, jos rikoksenteijä pitää mukanaan asetta tai muuta vaarallista välinettä, muuten pitää mukanaan välinettä tarkoituksessa estää väkivallalla tai sillä uhkaamisella toisen henkilön vastarinta tai asettaa uhrin vakavaan terveydelle aiheutuvan vahingon vaaraan. Rikoslain 177 §:n 4 momentissa todetaan, että vähintään viiden vuoden vankeusrangaistus on tuomittava, jos rikoksenteijä käyttää asetta tai muuta vaarallista välinettä teon aikana taikka rikoksenteijä vakavasti kohtelee kaltoin uhria tai asettaa teollaan uhrin kuoleman vaaraan.

Rikoslain 177 §:n 5 momentin mukaan vähemmän vakavissa 1 momentin mukaisissa tapauksissa on tuomittava vankeutta vähintään kuusi kuukautta ja enintään viisi vuotta ja vähemmän vakavissa 3 ja 4 momentin mukaisissa tapauksissa vankeutta on tuomittava vähintään yksi vuosi ja enintään kymmenen vuotta.

Rikoslain 178 §:n mukaan jos rikoksenteijä seksuaalisella pakottamisella tai raiskauksella (177 §) piittaamattomasti aiheuttaa uhrin kuoleman, tekijä on tuomittava vankeu-

teen elinkaudeksi tai vähintään kymmeneksi vuodeksi.

Rikoslain 183 § koskee ekshibitionistisia tekoja ja 184 § yleisen paheksuunnan herättämistä tekemällä julkisesti muita seksuaalisia tekoja.

Seksuaalinen häirintä on yleisen tasa-arvolain (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz) mukaan kielletty, mutta varsinaista seksuaalista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä Saksassa ei ole. Seksuaalirikoksia koskevassa rikoslain luvussa käytetty seksuaalisen teon käsite rikoslain 184 g §:ssä edellyttää teolta nimittäin tiettyä tuntuvuutta. Riittävän intensiivinen koskettelu voidaan kyllä lukea seksuaaliseksi teoksi, mutta oikeuskirjallisuudessa esitetyn kritiikin mukaan mikään rangaistussäännös ei suojaa esimerkiksi aikuista naista, jonka rintoja tai takamusta kosketellaan julkisilla paikoilla tai joka tulee tahtomattaan suudelluksi. Varsinkin aikaisemmin tämäntyyppisestä seksuaalisesta häirinnästä on tuomittu kunnianloukkauksena, mutta kunnianloukkaussäännöksen käyttämistä pieniin seksuaalirikoksiin soveltuvana ”kaatoluokkana” (Auffangtatbestand) ei ole oikeuskirjallisuudessa pidetty lainkaan ongelmattomana. (Walter Perron–Jörg Eisele sekä Theodor Lenckner–Jörg Eisele teoksessa Schönke–Schröder: Strafgesetzbuch, Kommentar, 28. Auflage, 2010, s. 1738—1739 ja 1751—1752; Nina Adelman: Die Straflosigkeit des ”Busengrapschens”, Jura 1/2009.)

Itävalta

Itävallan rikoslain (Strafgesetzbuch) 201 § koskee raiskausta. Siitä tuomitaan se, joka väkivallalla, henkilökohtaisen vapauden riistämällä tai henkeen tai terveyteen kohdistuvalla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon. Rangaistuksena tuomitaan vankeutta yhdestä kymmeneen vuoteen. Vakavammissa tapauksissa rangaistus on vankeutta viidestä viiteentoista vuotta; tätä sovelletaan esimerkiksi, kun teosta on seurannut vakava ruumiinvamma tai raskaus. Jos teko johtaa uhrin kuolemaan, on rangaistuksena vankeutta kymmenestä vuodesta kahteenkymmeneen vuoteen tai elinkaudeksi.

Rikoslain 202 § koskee seksuaalista pakottamista. Siitä tuomitaan se, joka muissa kuin 201 §:n tapauksissa väkivallalla tai vaarallisella uhkauksella pakottaa toisen seksuaaliseen tekoon. Rangaistuksena on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen. Vastaavalla tavalla kuin 201 §:ssä määritellyissä vakavammissa tapauksissa tuomitaan vankeutta viidestä viiteentoista vuotta, ja kuolemaan johtaneissa tapauksissa vankeutta kymmenestä vuodesta kahteenkymmeneen vuoteen tai elinkaudeksi.

Itävallan rikoslaissa on erityinen seksuaalista häirintää ja julkisia seksuaalisia tekoja koskeva rangaistussäännös (218 §). Sen 1 momentin perusteella tuomitaan se, joka seksuaalisella teolla häiritsee toista tai toisen nähden häiritsee tavalla, joka on omiaan herättämään oikeutettua paheksuntaa. Rangaistuksena on enintään kuusi kuukautta vankeutta tai enintään 360 päiväsakkoa. Säännös on toissijainen tekoon soveltuviin ankaramman seuraamuksen sisältäviin rangaistussäännöksiin nähden.

Samoin tuomitaan 2 momentin mukaan se, joka julkisesti ja tavalla, joka on omiaan herättämään oikeutettua paheksuntaa, tekee välittömästi havaittavissa olevan seksuaalisen teon.

Raiskausta ja seksuaalista pakottamista koskevia säännöksiä muutettiin vuonna 2013 siten, että rangaistusasteikkoja ankaroitettiin edellä kuvatun mukaisiksi. Tuon uudistuksen yhteydessä ei häirintää koskevaa 218 §:ää muutettu. Lainuudistuksen yhteydessä käytiin kuitenkin keskustelua säännöksen 1 momentin soveltamisalan laajuudesta. Tuosta keskustelusta käy ilmi, että säännöstä on sovellettu, kun joku koskettelee intensiivisesti toisen sukupuolielimen aluetta tai naispuolisen henkilön rintoja (vaatteiden alta tai päältä) taikka tuo sukupuolielimensä toisen vartaloa vasten, ja uhri kokee teon seksuaalisen koskemattomuutensa loukkaukseksi. Takamuksen kosketteluun säännöstä ei ole sovellettu, mutta tällaista tekoa on voitu pitää hyvien tapojen rikkomisena, josta on voitu rangaista hallinnollisesti. ("Ist Pograbschen sexuelle Belästigung?", <http://diepresse.com/home/panorama/oesterreich/1314940>, luettu 28.5.2013.)

Ranska

Ranskan rikoslain 222—23 artiklan mukaan raiskaus on mikä tahansa seksuaalinen tunkeutuminen, jonka tekemisessä käytetään väkivaltaa, pakottamista, uhkausta tai yllätystä. Rangaistukseksi on tuomittava enintään viidentoista vuoden vankeusrangaistus. Enimmäisrangaistus on 222—24 artiklan mukaan kaksikymmentä vuotta esimerkiksi, jos rikos on kohdistunut alle 15-vuotiaaseen, jos teko on kohdistunut erityisen haavoittuun henkilöön, mikä on ollut ilmeistä tekijälle tai on ollut tämän tiedossa, jos tekijöitä on ollut useita taikka jos teossa on käytetty tai uhattu käyttää asetta. Enimmäisrangaistus on 222—25 artiklan mukaan 30 vuotta, jos teko on aiheuttanut uhrin kuoleman. Elinikäinen vankeusrangaistus on tuomittava 222—26 artiklan mukaan, jos tekon liittyy kidutusta tai barbaarisia tekoja. Kaikissa tapauksissa vähimmäisrangaistus on kymmenen vuotta vankeutta.

Artikla 222—32 koskee ekshibitionistisia tekoja ja artikla 222—33 seksuaalista ahdistelua (*harcèlement sexuel*). Siitä tuomitaan se, joka tyrkyttää toiselle toistuvasti seksuaalissävyyisiä ehdotuksia tai käytöstä, jotka joko loukkaavat tämän arvoa alentavan tai nöyryyttävän luonteensa vuoksi taikka saavat aikaan pelottavan, vihamielisen tai loukkaavan tilanteen. Samoin seksuaalisena ahdisteluna pidetään mitä tahansa yksittäistäkin tekoa, jolla vakavasti painostetaan toista luonteeltaan seksuaaliseen tekoon. Rangaistus on enintään kaksi vuotta vankeutta ja enintään 30 000 euroa sakkoa. Enimmäisrangaistus nousee kolmen vuoteen vankeutta ja 45 000 euron sakkoon esimerkiksi, kun teko on kohdistunut alle 15-vuotiaaseen tai erityisen haavoittuun henkilöön.

Belgia

Belgian rikoslain 375 artiklan mukaan raiskauksen muodostaa mikä tahansa seksuaalinen tunkeutuminen, joka kohdistuu henkilöön, joka ei ole suostunut siihen. Artiklassa todetaan, että suostumuksen puuttumisesta on erityisesti kysymys silloin, kun teossa on käytetty väkivaltaa, pakkoa tai kavaluutta taikka teon on tehnyt mahdolliseksi uhrin

vammaisuus taikka fyysinen tai henkinen vaurio.

Belgian yleisessä rikoslaisissa ei ole yleistä seksuaalista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä, mutta sen sijaan työoloja koskeva rikoslaki (Code pénal social) sisältää rangaistussäännöksen. Lain artikla 119 koskee muun muassa seksuaalista ahdistelua (harcèlement moral) työssä. Rangaistuksena voidaan tuomita vankeutta kuudesta kuukaudesta kolmeen vuoteen ja sakkoa 600:sta 6000 euroon, taikka jompikumpi näistä seuraamuksista, tai hallinnollinen sakko 300:sta 3000 euroon. Ahdistelun määritelmä puolestaan sisältyy työntekijöiden hyvinvointia koskevaan lakiin. Sen artiklan 32ter mukaan seksuaalista ahdistelua työssä on kaikki vastoin tahtoa tehty sanallinen, sanaton tai ruumiillinen seksuaalissävyyinen käyttäytyminen, joka tarkoituksellaan tai tuloksellaan tai vaikutuksellaan loukkaa toisen arvoa taikka saa aikaan pelottavan, vihamielisen, alentavan, nöyryyttävän tai loukkaavan ilmapiirin.

Yhdistynyt kuningaskunta

Yhdistyneessä kuningaskunnassa seksuaalirikoksista säädetään sitä koskevassa laissa (Sexual Offences Act 2003). Sen 1 §:ssä (section) määritellään raiskaus. Raiskausrikos rajataan miehen tunkeutumiseen peniksellä toisen henkilön vaginaan, peräaukkoon tai suuhun. Pykälän 3 kohdassa viitataan suostumuksen osalta 75 ja 76 §:ään, joissa on kysymys suostumuksen toteennäyttämisestä rikosprosessissa. Raiskausrikoksesta erotetaan erillinen tunkeutumisrikos (assault by penetration, 2 §). Siinä kysymys on tunkeutumisesta toisen henkilön vaginaan tai peräaukkoon ruumiinosalla tai jollakin muulla.

Seksuaalinen häirintä on kielletty Englantia, Walesia ja Skotlantia koskevassa tasa-arvolaisissa (Sex Discrimination Act). Varsinaista seksuaalista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä ei seksuaalirikoksia koskevassa laissa ole. Sen 66 §:ssä säädetään itsensäpaljastamisesta (exposure) ja 67 §:ssä tirkistelystä (voyeurism). Tarpeelliseksi on nähty myös erityinen rangaistussäännös seksuaalisista teoista yleisessä käymälässä (71 §, Sexual activity in a public lavatory).

Kanada

Kanadassa ei ole rikosta nimeltä raiskaus, vaan raiskausrikokset käsitellään seksuaalisena väkivaltana (sexual assault). Myös seksuaalista väkivaltaa koskevat rikoslain (Criminal Code) 265 §:n (section) 1 kappaleen mukaiset väkivallan (assault) tekotavat (mainitut pykälän 2 kappale). Rikoksen tekotapana on, että tekijä ilman suostumusta tahallisesti käyttää voimaa suorasti tai epäsuorasti, että tekijä yrittää tai uhkaa teolla tai eleellä käyttää voimaa niin, että kohteella on perusteltu syy uskoa tekijän kykenevän toteuttamaan tarkoituksensa, taikka että tekijä avoimesti pitää mukanaan asetta tai sen jäljitelmää henkilöön kohdistuvan ahdistamisen yhteydessä. Rikoslain 265 §:n 3 ja 4 kappaleessa käsitellään lähemmin suostumusta.

Seksuaalista väkivaltaa koskevissa rikoslain 271—273 §:ssä teot jaetaan rangaistavuudeltaan erilaisiin asteisiin niiden tekotapojen mukaan. Lähtökohtaisesti enimmäisrangaistus on kymmenen vuotta vankeutta. Esimerkiksi ampuma-asetta käyttäen tehtyjä tekoja koskien on säädetty 14 vuoden enimmäisvankeusrangaistus ja viiden tai seitsemän vuoden vähimmäisvankeusrangaistus. Rikoslain 273 §:n mukaan seksuaalinen väkivalta on katsottava törkeäksi tilanteissa, joissa uhria fyysisesti vahingoitetaan tai hänen henkensä vaarannetaan. Jos tällaisessa teossa käytetään ampuma-asetta, tekijä voidaan tietyin edellytyksin tuomita elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Seksuaalista väkivaltaa koskien myös suostumusta koskevat §:t 273.1 ja 273.2 tulevat sovellettaviksi arvioitaessa suostumuksen olemassaoloa.

Seksuaalinen häirintä on määritelty työlainsäädännössä (The Canada Labour Code, kappale 247.1), mutta rikoslaisissa ei ole varsinaista seksuaalista häirintää koskevaa säännöstä. Rikoslain 162 § koskee tirkistelyä, 173 § julkisia siveettömiä tekoja ja itsensä paljastamista ja 174 § julkista alastomuutta.

2.2.2 Kansainvälinen kehitys

Tämän esityksen ensimmäisessä valmisteluaiheessa laaditussa arviomuistiossa ”Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet” (oikeusministeriön selvityksiä ja oh-

jeita 25/2012) on käsitelty varsin laajasti (s. 43—45 ja 49) raiskausrikosten kannalta kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntöä, entisen Jugoslavian ja Ruandan sotarikostuomioistuinten tuomioita sekä Euroopan unionin toimenpiteitä. Tässä esityksessä viitataan yleisesti noihin arviomuistion jaksoihin eikä enää toisteta niitä.

Lapsen oikeuksien yleissopimus

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 60/1991) 19 artiklan 1 kappaleen mukaan sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa.

Yleissopimuksen 34 artiklan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Tässä tarkoituksessa sopimusvaltiot ryhtyvät erityisesti kaikkiin tarkoituksenmukaisiin kansallisiin sekä kahden- ja monenvälisiin toimenpiteisiin estääkseen: a) lapsen houkuttelemisen tai pakottamisen osallistumaan laittomiin seksuaalisiin tekoihin; b) lasten hyväksikäytön prostituutiossa tai muussa laittomassa seksuaalisen toiminnan harjoittamisessa; c) lasten hyväksikäytön pornografisissa esityksissä tai aineistoissa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu M.C. v. Bulgaria

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antoi 4 päivänä joulukuuta 2003 tuomion asiassa M.C. v. Bulgaria. Ratkaisu koskee tekohelellä 14-vuotiaaseen tyttöön kohdistunutta rikosta, joka sisälsi sukupuoliyhteyden. Ratkaisuun on usein viitattu, kun on katsottu raiskausrikoksen olevan rikos, jonka tulee perustua uhrin puuttuvaan suostumukseen. Ratkaisun Finlex-selosteen otsakkeessa tapauksessa todetaan olevan kysymys siitä, rik-

koiko valtio velvollisuuksiaan tarjota suoja raiskausta vastaan, kun ilmoitetun raiskauksen tutkinnassa ja syyteharkinnassa oli pantu painoa suoranaiselle näytölle väkivallasta ja vastarinnasta eikä suostumuksen puuttumista ollut arvioitu kaikkien tapaukseen liittyvien seikkojen perusteella. Bulgarian lainsäädännössä raiskaus oli määritelty (englanninkielisen käännöksen mukaan) seuraavilla vaihtoehtoisilla tavoilla (kohdat 1—3):

sexual intercourse with a woman

(1) incapable of defending herself, where she did not consent;

(2) who was compelled by the use of force or threats;

(3) who was brought to a state of helplessness by the perpetrator.

Tuomioistuin totesi ratkaisussaan, että valtioilla on laajaa harkintavaltaa niiden keinojen suhteen, joilla varmistetaan riittävä suoja raiskausta vastaan. Erityisesti kulttuuriin, alueellisiin oloihin ja perinteisiin asenteisiin liittyvät käsitykset on otettava huomioon. Eri valtioiden lainsäädännön ja oikeuskäytännön osalta tuomioistuin totesi, että aiemmin monen maan kotimainen laki ja oikeuskäytäntö edellyttivät näyttöä fyysisestä voimasta ja vastarinnasta raiskausjutuissa. Kuitenkin viime vuosikymmeninä Euroopassa ja muualla oli havaittavissa selvää ja vakaata kehitystä siihen suuntaan, että luovuttiin muodollisista määritelmistä ja lain ahtaasta tulkinnasta. Ensinnäkään enää ei Euroopan maiden säännöksissä ollut edellytystä, joka koski uhrin fyysisestä vastarintaa. Kaikki viittaukset fyysiseen voimaan oli poistettu common law -maissa Euroopassa ja muualla. Sen sijaan monissa mannermaisen oikeusperinteen maissa raiskauksen määritelmä sisälsi viittauksia siihen, että tekijä käytti väkivaltaa tai uhkasi väkivallalla. Kuitenkin oli huomattava, että oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden mukaan tunnusmerkkinä oli suostumuksen puute eikä voiman käyttö. (Ratkaisun kappaleet 154 ja 156—159.)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi edelleen, että kansainvälisessä rikosoikeudessa oli äskettäin tunnustettu, että voima ei kuulunut raiskauksen tunnusmerkistöön ja että pakon perustavien seikkojen hyväksikäyttö seksuaalirikoksen suorittamiseksi oli myös rangaistavaa. Entisen Jugoslavian kansainvä-

linen rikostuomioistuimien oli katsonut, että mikä tahansa seksuaalinen tunkeutuminen ilman uhrin suostumusta perusti raiskauksen ja että suostumuksen täytyi olla vapaaehtoinen ja henkilön oman vapaan tahdon tulos, kun sitä arvioitiin asiaan liittyvien olosuhteiden valossa. Lain ja oikeuskäytännön kehitys heijasti yhteiskuntien kehittymistä tehokkaan tasa-arvon ja yksikön seksuaalisen autonomian suojan suuntaan. (Ratkaisun kappaleet 163 ja 165.)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tiukka suhtautuminen seksuaalirikosten syyttämiseen, kuten näytön vaatiminen fyysisestä vastarinnasta kaikissa olosuhteissa, saattoi johtaa tiettyjen raiskaustyyppien rankaisematta jäämiseen ja siten vaarantaa yksilön seksuaalisen autonomian tehokkaan suojan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 ja 8 artiklan mukaiset jäsenvaltion positiiviset velvollisuudet täytyi nykyisten normien ja suuntausten mukaisesti ymmärtää niin, että ne edellyttivät minkä tahansa suostumuksetta tehdyn seksuaalisen teon rankaisemista ja syyttämistä myös silloin, kun uhri ei ollut tehnyt fyysistä vastarintaa. (Ratkaisun kappale 166.)

Arvioinnissaan tuomioistuin totesi, että kansallisen rikoslain 152 §:n 1 momentissa ei ole mainintaa uhrin fyysisestä vastarintaa koskevasta edellytyksestä ja raiskaus oli määritelty tavalla, joka ei eronnut merkittävästi muiden jäsenmaiden säännösten sanamuodosta. Monissa maissa raiskaus määriteltiin edelleen viittaamalla niihin keinoihin, joita tekijä käytti alistaakseen uhrinsa. Ratkaisevaa oli se, minkälainen merkitys annetaan sellaisille sanoille kuin ”voima” tai ”uhkaukset” taikka muille oikeudellisissa määritelmässä käytetyille ilmaisuille. (Ratkaisun kappaleet 170 ja 171.)

Käytyään läpi Bulgarian hallituksen kannanottoja asiaan ja näytön hankkimisesta esitettyä selvitystä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi, että viranomaiset eivät olleet tutkineet avoimna olleita mahdollisuuksia eivätkä arvioineet riittävästi ristiriitaisten lausumien uskottavuutta. Tuomioistuin katsoi, että vaikka käytännössä saattoi joskus olla vaikeaa osoittaa suostumuksen puute silloin, kun raiskauksesta ei ollut suoranaista näyttöä kuten väkivallan jälkiä tai tapauksen havain-

neita todistajia, viranomaisten oli kuitenkin tutkittava kaikkia seikkoja ja tehtävä päätös kaikkien asiaan liittyvien seikkojen arvioinnin perusteella. Tutkinnan ja johtopäätösten tuli kohdistua kysymykseen suostumuksen puuttumisesta. Niin ei ollut tehty käsillä olevassa tapauksessa. Tuomioistuin katsoi, että laiminlyönti tutkia riittävästi asiaan liittyviä seikkoja oli johtunut siitä, että suoranaisselle näytölle oli pantu liian paljon painoa. Viranomaiset olivat tässä tietyssä tapauksessa omaksuneet rajoittavan suhtautumisen ja käytännössä korottaneet vastarinnan rikoksen tunnusmerkistön alaan. Lisäksi tuomioistuin totesi tutkinnassa olleen huomattavia viivytyksiä. (Ratkaisun kappaleet 178, 181, 182 ja 184.)

Euroopan neuvoston yleissopimus

Suomi on 11 päivänä toukokuuta 2011 allekirjoittanut naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen. Ulkoasiainministeriö asetti työryhmän valmistelemaan sopimuksen ratifiointitoimenpiteet. Työryhmän mietintö valmistui maaliskuussa 2013.

Yleissopimuksen 36 artikla asettaa velvoitteen kriminalisoida seksuaalinen väkivalta, raiskaus mukaan lukien. Kriminalisointivelvoite koskee 1 kohdan mukaan seuraavia tahallisia tekoja:

a. seksuaalinen tunkeutuminen toisen henkilön emättimeen, peräsuoleen tai suuhun jonkin ruumiinosan tai esineen avulla ilman tämän henkilön suostumusta;

b. muu toiseen henkilöön ilman tämän suostumusta kohdistuva seksuaalinen teko;

c. toisen henkilön saattaminen ilman hänen suostumustaan seksuaalisiin tekoihin kolmannen henkilön kanssa.

Artiklan 2 kohdan mukaan henkilön on annettava suostumus vapaaehtoisesti vapaasta tahdostaan, joka arvioidaan kulloistenkin olosuhteiden mukaan.

Artiklan 3 kohdan mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että 1 kohdan määräyksiä sovelletaan myös tekoihin, jotka kohdistetaan entisiin tai nykyisiin kansallisessa

laissa tunnustettuihin puolisoihin tai kumppaneihin.

Sopimuksen ratifiointiryhmä totesi (s. 64—65), että vaikka Suomen lainsäädännön voidaan jo nykyisin katsoa täyttävän 36 artiklan velvoitteet, lainsäädäntömuutosten valmistelun yhteydessä otetaan huomioon yleissopimuksen asettamat vaatimukset.

Yleissopimuksen selitysmuistion (Explanatory Report) kohdassa 191 todetaan, että rikosten elementtejä arvioidessaan sopimuspuolten on otettava huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö. Kohdassa käsitellään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisua M.C. v. Bulgaria 4.12.2003. Selitysmuistion tässä kohdassa viitataan ensinnäkin ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun kappaleeseen 166, jonka sisältö on selostettu edellä. Lisäksi nostetaan esiin ratkaisun kappale 161, joka koskee laissa käytettävien termien tulkintaa syyttämisen yhteydessä:

”Regardless of the specific wording chosen by the legislature, in a number of countries the prosecution of non-consensual acts in all circumstances is sought in practice by means of interpretation of the relevant statutory terms (‘coercion’, ‘violence’, ‘duress’, ‘threat’, ‘ruse’, ‘surprise’ or others) and through a context-sensitive assessment of the evidence.”

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun kappaleeseen 161 liittyen selitysmuistion kohdassa 192 todetaan, että syyttäminen tästä rikoksesta vaatii tilanneherkkää (context-sensitive) todisteiden arviointia, jotta todetaan tapauskohtaisesti, onko uhri vapaasti suostunut tehtyyn seksuaaliseen tekoon. Kyseisessä selitysmuistion kohdassa todetaan myös, että sellaisen arvioinnin tulee tunnistaa seksuaalisen väkivallan ja raiskauksen uhrien käyttäytymismuotojen (behavioural responses) laaja skaala eikä perustua oletuksiin tyyppillisestä käyttäytymisestä sellaisissa tilanteissa. On yhtäläisen tärkeää varmistaa, että sukupuolia koskevat stereotypit ja myytit miehen ja naisen seksuaalisuudesta eivät vaikuta raiskauslainsäädännön tulkintaan ja syyttämiseen raiskaustapauksista.

Selitysmuistion kohdassa 193 todetaan, että artiklan 1 kohdan täytäntöönpanossa sopimuspuolten on säädettävä rikoslainsäädäntöä,

joka kattaa vapaasti annetun suostumuksen puutteen koskien a—c kohdassa tarkoitettuja tekoja. Sopimuspuolille jätetään kuitenkin päättäminen lainsäädännön sanatarkasta sisällöstä ja tekijöistä, joiden ne katsovat estävän vapaasti annetun suostumuksen. Artiklan 2 kohta ainoastaan painottaa sitä, että suostumuksen tulee olla annettu vapaaehtoisesti henkilön vapaan tahdon seurauksena, ympäröivien olosuhteiden valossa arvioituna.

Yleissopimuksen 40 artikla koskee seksuaalista häirintää. Sen mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että kaikista sellaisen ei-toivotun sanallisen, sanattoman tai ruumiillisen seksuaalisen käyttäytymisen muodoista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on henkilön ihmisarvon loukkaaminen, voidaan määrätä rikosoikeudellinen tai muu oikeudellinen seuraamus, erityisesti, jos tämä käyttäytyminen luo uhkaavan, vihamielisen, halventavan, nöyryyttävän tai loukkaavan ilmapiirin.

Ratifiointiryhmän mietinnössä todetaan tältä osin muun muassa seuraavaa (s. 68—71):

”Selitysmuistiossa todetaan, että määrittelyn tarkoituksena on kuvata käyttäytymismallia, jonka yksittäiset osatekijät erikseen tarkasteltuina eivät välttämättä johda seuraamukseen. Lisäksi siinä todetaan, että useimmiten uhri ja väkivallantekijä tuntevat toisensa, ja usein he edustavat suhteessaan eri hierarkia- ja valtataseja. Edelleen todetaan, ettei artiklan soveltamisala rajoitu työelämään, mutta vastuuta koskevat vaatimukset voivat vaihdella sen yksittäisen tilanteen mukaan, jossa kyseinen menettely esiintyy.

Suomen lainsäädännössä ei ole yleistä seksuaalisen häirinnän kieltoa, johon olisi liitetty artiklan edellyttämä rikosoikeudellinen tai muu oikeudellinen seuraamus. Artiklan mukaisissa tapauksissa sovellettavaksi voivat kuitenkin tulla muun muassa rikoslain kunnianloukkausta koskevat säännökset.

—

Artiklan mukaiset teot voivat täyttää myös seksuaaliseen tekoon pakottamisen (rikoslain 20 luvun 4 §) tai seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön (20 luvun 5 §). Alle 16-vuotiaiden osalta sovellettavaksi voivat tulla lisäksi lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä

koskevat säännökset (20 luvun 6 ja 7 §). Lisäksi artiklan mukaisissa tapauksissa sovellettavaksi saattavat tietyissä tilanteissa tulla rikoslain pahoinpitelyä koskevat säännökset.

--

Artiklan mukaisissa tapauksissa on mahdollista hakea vahingonkorvausta joko mahdollisen rikosasian yhteydessä tai erillisellä vahingonkorvauskanteella.

--

Tasa-arvolaisissa seksuaalinen häirintä ja häirintä sukupuolen perusteella on kielletty syrjintänä (7 §). -- Seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän kiellot ulottuvat koko tasa-arvolain soveltamisalalle. Tasa-arvolaki ei kuitenkaan kaikilta osin täytä yleissopimuksen vaatimuksia, koska tasa-arvolakia ei sovelleta yksityiselämän suhteisiin eikä uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan. Lisäksi tasa-arvolain mukainen hyvitysseuraamus (11 §) tulee kyseeseen vain silloin, kun häirintää esiintyy työelämässä, oppilaitoksissa (paitsi peruskoulussa), etujärjestöissä tai tavaroiden ja palvelujen tarjontaan liittyen (8, 8 b—8 e). Syrjinnän yleiskieltoon (7 §) sisältyvän häirinnän kiellon seuraamuksena saattaa tulla kyseeseen vahingonkorvaus. On myös huomattava, että tasa-arvolain mukaisista hyvitystä vaaditaan siltä, johon edellä mainittu syrjinnän kiello kohdistuu. Käytännössä häirintätilanteissa hyvitysseuraamus ei yleensä kohdistu häirintään syyllistyneeseen henkilöön, vaan esimerkiksi työnantajaan tai oppilaitokseen, joka on laiminlyönyt ryhtyä käytettävissä oleviin toimiin häirinnän poistamiseksi saatuaan siitä tiedon.

Työturvallisuuslain (738/2002) 28 §:n mukaan jos työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajan on asiasta tiedon saatuaan käytettävissään olevin keinoin ryhdyttävä toimiin epäkohdan poistamiseksi. Häirinnällä ja epäasiallisella kohtelulla tarkoitetaan lain esitöiden (HE 59/2002 vp) mukaan myös sukupuolista häirintää ja epäasiallista kohtelua.

Työturvallisuuslain noudattamista valvovat työturvallisuuslain 65 §:n mukaan työsuojeluviranomaiset siten kuin työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistyöstä annettua laissa (44/2006) sääde-

tään. Sukupuolista häirintää koskevaa valvontakäytäntöä on kolmelta aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueelta saadun selvityksen mukaan suhteellisen vähän. Työsuojelun vastuualueella toimitaan seksuaalista häirintää koskevassa valvonnassa sosiaali- ja terveysministeriön työsuojeluosaston työsuojelun vastuualueille antamien valvontaohjeiden mukaisesti.

1) Seksuaalinen häirintä voi täyttää työturvallisuuslain 28 §:n häirinnän tunnusmerkit, jos menettely on niin vakavaa, että se voi aiheuttaa haittaa tai vaaraa työntekijän terveydelle. Vastuualueella valvotaan tällöin, että työnantaja, saatuaan tiedon häirinnästä, ryhtyy käytettävissään olevin keinoin toimiin häirinnän lopettamiseksi. Tältä osin valvontakäytäntö on kuvattu työsuojeluvallinnon ohjeessa (1/2011) häirinnän ja muun epäasiallisen kohtelun valvonnasta.

2) Seksuaalinen häirintä voi olla myös tasa-arvolaisissa kiellettyä sukupuolisyrjintää. Vaikka tasa-arvolain sukupuolisyrjinnän kiello jää työsuojeluviranomaisen valvonnan ulkopuolelle, on työsuojeluviranomaisella kuitenkin velvollisuus ilmoittaa muun valvonnan yhteydessä ilmennyt sukupuolisyrjintärikosepäily poliisille esitutkintaa varten. Työsyrjinnän valvonnasta annetussa ohjeessa (1/2012) on kuvattu työsuojeluviranomaisen ja tasa-arvovaltuutetun toimivallan jakoa ja yhteistyökäytäntöjä sukupuolisyrjinnän valvonnassa.

Määräyksen voimaansaattaminen ei välttämättä edellytä muutoksia nykyiseen seksuaalista häirintää koskevaan sääntelyyn ottaen huomioon, että yleissopimuksen seksuaalista häirintää koskeva 40 artikla mahdollistaa sekä rikosoikeudellisen että muun oikeudellisen seuraamuksen määräämisen seksuaalisesta häirinnästä. Nämä seuraamukset sisältyvät jo voimassa oleviin säädöksiin.”

Rikosprosessin käynnistämistä ja käynnissä pysymistä, Suomen kannalta ajatellen syyte-oikeutta ja toimenpiteistä luopumista, koskee yleissopimuksen 55 artikla. Sen 1 kohdan mukaan osapuolet varmistavat, ettei tämän yleissopimuksen 35, 36, 37, 38 ja 39 artiklan mukaisesti rangaistaviksi säädettävien tekojen tutkinta tai syytteenpano riipu kokonaan uhrin rikosilmoituksesta tai muusta ilmoituksesta, jos rikos on tehty kokonaan tai

osittain kyseisen osapuolen alueella, ja että oikeudenkäyntiä voidaan jatkaa, vaikka uhri peruuttaisi lausuntonsa tai ilmoituksensa.

Ratifiointityöryhmän mietinnössä (s. 85—87) todetaan tämän artiklan kohdalla muun muassa seuraavaa:

”Artiklan 1 kohdan mukaan osapuolten on varmistettava, ettei yleissopimuksen 35 (ruumiillinen väkivalta), 36 (seksuaalinen väkivalta), 37 (pakkoavioliitto), 38 (naisen sukuelinten silpominen) ja 39 artiklan (pakotettu raskauden keskeyttäminen ja pakkosterilointi) mukaisten tekojen tutkinta tai syytteenpano saa riippua kokonaan uhrin rikosilmoituksesta, jos rikos on tehty kyseisen osapuolen alueella. Lisäksi oikeudenkäyntiä on voitava jatkaa, vaikka uhri peruuttaisi lausuntonsa tai ilmoituksensa. Yleissopimuksen 78 artikla mahdollistaa varauman tekemisen 35 artiklan mukaisten ruumiillisten väkivallantekeiden osalta, kun kyse on lievistä rikoksista.

Artiklan 1 kohdan kaltainen määräys on myös vuonna 2007 tehdyssä lasten seksuaalisen riiston ja seksuaalisen hyväksikäytön torjumista koskevassa Euroopan neuvoston yleissopimuksessa (CETS 201). Siinä kohdan sanamuoto kuitenkin poikkeaa nyt käsillä olevan yleissopimuksen muotoilusta sikäli, että nyt käsillä olevassa yleissopimuksessa käytetään ilmaisua ’syytteenpano ei saa riippua kokonaan’. Lasten hyväksikäyttöä koskevasta yleissopimuksesta sana ’kokonaan’ puuttuu. Näin ollen voidaan katsoa jälkimmäisen velvoitteen virallisen syytteen alaisuudesta olevan ehdottomampi. Suurin osa artiklassa luetelluista yleissopimuksen mukaisista teoista on Suomessa yleisen syytteen alaisia rikoksia. Syytteen nostaminen ei siis tällöin edellytä asianomistajan syyttämispyyntöä.

Tietynlainen poikkeus artiklan edellyttämien tekojen osalta liittyy myös seksuaaliseen väkivaltaan. Rikoslain 20 luvun mukaisten seksuaalirikosten osalta kaikki alaikäisiin kohdistuneet teot on säädetty yleisen syytteen alaisiksi. Myös täysi-ikäisten osalta vakavimmat rikokset, kuten raiskaus ja törkeä raiskaus ovat yleisen syytteen alaisia. Rikoslain 20 luvun 3 §:n (pakottaminen sukupuoliyhteyteen), 4 §:n (pakottaminen seksuaali-

seen tekoon) ja 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa (seksuaalinen hyväksikäyttö) tarkoitetuista täysi-ikäiseen kohdistuneista teoista syyttäjä saa kuitenkin nostaa syytteen ainoastaan, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteen pantavaksi tai jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.

Vaikka osa seksuaalirikoksista on edellä kuvatuin tavoin niin sanottuja asianomistajarikoksia, on niidenkin osalta syyttäjällä tietyn edellytyksin itsenäinen syyteoikeus. Voidaan siis katsoa, ettei niidenkään osalta syytteen nostaminen riipu välttämättä kokonaan uhrin ilmoituksesta.

Koska oikeusministeriössä on käynnissä erillinen raiskausrikoksia koskeva lainsäädännön muutoshanke, voidaan siinä yhteydessä arvioida paremmin tarve säätää kaikki 20 luvun mukaiset seksuaalirikokset yleisen syytteen alaisiksi. Hankkeeseen liittyvä arviomuistio julkaistiin toukokuussa 2012, ja siinä ehdotettiin tällaisen muutoksen tekemistä (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 25/2012).”

2.3 Nykytilan arviointi

2.3.1 Raiskauksen määrittelemisen suostumuksen puuttumisen perusteella

Yleisimmin rikoksen uhrin suostumuksesta puhutaan keskusteltaessa siitä, poistaako uhrin antama suostumus muuten rangaistavan teon oikeudenvastaisuuden. Suomessa tätä kysymystä ei säännellä lainsäädännöllä, vaan oikeuskirjallisuudessa kehitetyllä suostumusopilla.

Raiskausrikosten kohdalla keskustelu suostumuksesta liittyy kuitenkin asian toiseen puoleen eli siihen, että jotkin rikokset ovat rangaistavia ilman uhrin suostumusta tehtynä. Tällöin suostumuksella on merkitystä rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta eli sen suhteen, onko henkilö syyllistynyt rangaistussäännöksessä rangaistavaksi säädettyyn tekoon. Nämä tapaukset voidaan jakaa kahteen ryhmään. Voidaan ensinnäkin säätää jokin rikos rangaistavaksi ilman uhrin suostumusta tehtynä, jolloin sana ”suostumus” mainitaan tunnusmerkistössä. Toisaalta suostumuksen puutteen oleminen rangaistavuuden edellytyksenä saattaa muuten ilmetä

rangaistus-säännöksen sanamuodosta tai ainakin säännöksen tulkinnan kautta.

Rikoslaisissa on vain muutamia säännöksiä, joissa mainitaan sana ”suostumus”. Kun sanaa ”suostumus” ei käytetä rangaistussäännöksessä, rangaistussäännöksen rakentumista suostumuksen puuttumiselle voidaan ilmaista esimerkiksi käyttämällä ilmaisuja ”luvattomasti” tai ”oikeudettomasti”. Esimerkkinä ensiksi mainitusta voidaan mainita luvatonta käyttöä koskeva rikoslain 28 luvun 7 §, jonka 1 momentin mukaan rangaistavaa on se, että luvattomasti käytetään toisen irtainta omaisuutta taikka kiinteää konetta tai laitetta. Kotirauhan rikkomisesta on puolestaan rikoslain 24 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan tuomitava muun ohessa se, joka oikeudettomasti tunkeutuu tai menee salaa tai toista harhauttaen kotirauhan suojaamaan paikkaan taikka kätkeytyy tai jää sellaiseen paikkaan.

Tulkinnan kautta suostumuksen puuttumista edellyttäviksi rikoksiksi on katsottu myös sellaisia rikoksia, joita koskien johtopäätöstä ei ole tehtävissä yksittäisestä tunnusmerkistössä käytettävästä sanasta. Tähän liittyen myös raiskausrikosten asemaa suostumuksen kannalta on sivuttu eräissä yhteyksissä. Raiskaus on katsottu rikokseksi, jonka tunnusmerkistön täyttymisen kannalta suostumuksen puuttumisella on merkitystä. Tätä ilmentää esimerkiksi raiskauksen tunnusmerkistönsä ilmaisu ”joka pakottaa toisen” (Vilja Hahto: Uhrin myötävaikutus ja rikoksentehtäjän vastuu, 2004, s. 242). On myös todettu, että jos tunnusmerkistö edellyttää toimimista vastoin uhrin tahtoa — kuten esimerkiksi raiskauksessa — ei suostumuksin tehty teko täytä tunnusmerkistöä (Tapio Lappi-Seppälä teoksessa Rikosoikeus, 2009, s. 507).

Rikosoikeudellisesti pätevän suostumuksen edellytykset on tiivistetty seuraavasti (ne koskevat suostumusta niin oikeudenvastaisuuden poistavana seikkana kuin tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavana tekijänä; Hahto: em. teos, s. 247—249):

1) Suostumuksen antajan on oltava oikeushyvän haltija.

2) Suostumuksen antajalla on oltava määräsvalta oikeushyvään nähden ja teon on oltava hyväksyttävä. Suostumus ei poista rangaistavuutta, jos teko ei ole puolustettavissa.

3) Suostumuksen antajan on oltava suostumuskelpoinen eli ymmärrettävä suostumuksen merkitys ja sisältö ottaen huomioon hänen ikänsä ja terveytensä.

4) Suostumuksen on oltava vapaaehtoinen ja annettu vakavasti tarkoittaen tietoisena kaikista asiaan olennaisesti vaikuttavista seikoista kuten loukkauksen luonteesta, laajuudesta ja seurauksista.

5) Suostumus on annettava ennen tekoa, ja sen on oltava voimassa myös rikoksen tekemisen aikaan. Suostumuksen voimassaoloon rikoksen tekemisen aikana liittyy se, että suostumuksen antaja voi peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa, myös teon kestäessä, mikäli teko on mahdollista vielä keskeyttää.

6) Suostumuksen on oltava täsmällinen eli siinä on määriteltävä selkeästi suostumuksen kohteena oleva oikeushyvä.

Arviomuistiossa ”Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet” (s. 59—67) käsiteltiin perusteellisesti sitä, tulisiko raiskauksen tunnusmerkistö joko kansainvälisten näkökohtien vuoksi tai rangaistussääntelyn selkeyttämiseen taikka sen tavoitteisiin liittyvistä syistä rakentaa niin, että tunnusmerkistössä rangaistava käyttäytyminen nimenomaisesti määritetään ilman uhrin suostumusta tapahtuvana tekona. Arviomuistiossa esitettyä ei ole tarpeen tässä laajasti toistaa. Joitain keskeisiä näkökohtia voidaan kuitenkin uudistaa:

Suostumuksen merkitykseen liittyy näkemys, jonka mukaan raiskausrikos olisi Suomessa väkivallalle rakentuva rikos. Tämä näkökanta onkin perusteltu rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentissa rangaistavaksi säädetyn raiskauksen osalta. Momentin mukaan rangaistavaa on väkivallan käyttäminen tai väkivallan käytöllä uhkaaminen. Tämänkään säännöksen soveltaminen ei kuitenkaan edellytä fyysistä vastarintaa. Näkökanta raiskausrikoksesta väkivaltarikoksena jättää joka tapauksessa huomioon ottamatta pykälän 2 momentin, jonka muuttamisella vuonna 2011 laajennettiin niiden teko tapojen piiriä, joissa väkivaltaa ei edellytetä, ja jota ei voida jättää analysoimatta arvioitaessa rikoslain raiskaussäännöksiä. Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, et-

tä toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Raiskausrikoksia koskevista kansainvälisten tuomioistuinten ratkaisuksista, edellä esitetyistä kansainvälisen vertailun tiedoista ja Euroopan neuvoston yleissopimuksen selitysmuistiosta ilmenee, että raiskausrikoksia koskevien rangaistussäännösten kirjoittamistapa vaihtelee. Yleistäen voidaan sanoa käytössä olevan lähinnä kaksi kirjoitustapaa: Suomen tapaan laissa säädetään rangaistavaksi tiettyä keinoa käyttäen tai tiettyä olosuhdetta hyväksikäyttäen (esimerkiksi väkivalta, uhkaus ja puolustuskyvyttömyyden hyväksikäyttäminen) käyttäen tehty tunkeutuminen toiseen henkilöön tai laissa säädetään rangaistavaksi ilman teon kohteena olevan henkilön suostumusta tapahtuva tunkeutuminen. Jälkimmäisessä tapauksessa yleensä erikseen säädetään niistä olosuhteista, joissa asianmukaista suostumusta ei katsota annetun. Kirjoitustavoista ensiksi mainittu on käytössä esimerkiksi pohjoismaissa ja Saksassa, jälkimmäinen on yleistynyt anglosaksisen oikeusperinteen valtioissa (esimerkiksi Yhdistynyt kuningaskunta ja Kanada). Kirjoitustapa saattaa vaihdella naapurimaissakin, mistä esimerkkinä voidaan esittää Ranskan ja Belgian raiskaussäännökset.

Tunnuksimerkistön kirjoitustapa ei vielä lähtökohtaisesti kerro siitä, minkälaiset teot kussakin maassa säädetään raiskauksina rangaistaviksi. Ratkaisevaa on säännösten tarkka sisältö. Vaikka esimerkiksi Yhdistyneessä kuningaskunnassa käytetään sääntelymallia, jossa raiskaus nimenomaisesti määritellään ilman suostumusta tapahtuneeksi teoksi ja jossa erikseen säädetään suostumuksen olemassaoloon liittyvistä olosuhteista, tämä ei tarkoita sitä, että raiskaukseksi katsottavien tekojen piiri olisi laajempi tai olennaisesti muutenkaan erilainen kuin Suomessa. Yhdistyneen kuningaskunnan seksuaalirikoksia koskevan vuoden 2003 lain 75 §:n 2 kohdassa määritetään ne olosuhteet, joissa tehtyinä teko katsotaan raiskaukseksi ja jotka näin ollen osoittavat suostumuksen puuttumista. Kysymys on teoista, joissa on käytetty väkivaltaa tai sen uhkaa uhria tai muuta henkilöä

kohtaan, uhrin liikkumavapautta on oikeudettomasti rajoitettu (”unlawfully detained”), uhri on ollut unessa tai muuten tiedoton teon aikaan, uhri ei fyysisen vamman vuoksi ole kyennyt ilmaisemaan suostumustaan tai uhri on ollut tokkurainen tai voimaton hänelle annetun tai hänen nauttimansa aineen takia. Suomen rikoslain 20 luvun 1 §:n voi katsoa kattavan ne tekotavat, jotka Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädännössä muodostavat raiskausrikoksen määrittävät olosuhteet. Rikoslain pykälän soveltamisala voi joiltakin osin olla jopa laajempi.

Kun arvioidaan sitä, miten pätevän suostumuksen puuttumiseen liittyviä ulkoisesti havaittavia seikkoja on kuvattava lainsäädännössä, huomioon on otettava myös rikosprosessilainsäädännön kirjoittamistapaan liittyvät kansalliset näkökohdat. Lähtökohtaisesti kaikkia rikoksia, myös seksuaalirikoksia koskevien rangaistussäännösten kirjoittamisessa on noudatettava samoja periaatteita. Siinänsä poikkeavia kirjoitustapoja voidaan käyttää, jos niillä voidaan esimerkiksi sääntelyn selkeyttämistä koskevista syistä edistää sääntelyn tavoitteiden saavuttamista tai jos muuten on esitettävissä perusteltuja syitä yleisesti käytettävästä kirjoitustavasta poikkeamiselle.

Niissä valtioissa, joissa suostumuksen puuttuminen mainitaan tunnusmerkistössä, on sen täydennyksenä lähinnä todistus oikeudelliseksi katsottavia säännöksiä pätevän suostumuksen olemassaolosta. Suomessa ei ole tapana kirjoittaa todistus oikeudellisia säännöksiä siitä, miten näyttöä on arvioitava tietyn rikostunnuksimerkistössä mainitun seikan olemassaolon osalta tai mitkä seikat näytön arvioinnissa on otettava huomioon. Tämä liittyy Suomessa käytössä olevaan vapaan todistelun teoriaan ja vapaaseen todisteiden harkintaan. Niitä tilanteita koskien, joissa uhrin suostumuksella on merkitystä joko tunnusmerkistön täyttymisen tai teon oikeudenvastaisuuden arvioinnin kannalta, laissa ei säädetä pätevän suostumuksen määritelmää, vaan se on jätetty oikeuskäytännön ja oikeustieteen varaan.

Myös suostumuksen todistus oikeudelliseen merkitykseen liittyy se, että seksuaaliseen kanssakäymiseen johtavissa tilanteissa ei aina nimenomaisesti selvitetä kumppanin suos-

tumusta toimintaan eikä suostumusta myöskään nimenomaisesti ilmaista. Tämä koskee myös tilanteita, joissa kanssakäyminen tapahtuu vapaaehtoisesti ja molempien osapuolten vapaasta tahdosta. Lainsäädännön rakentamista nimenomaisesti annetulle suostumukselle voidaan pitää elämälle vieraana. Lisäksi nimenomainen suostumuskin voidaan antaa tilanteessa, jossa suostumuksen antajan tahdonmuodostukseen on vaikutettu epäasiallisesti.

Jo nykyisin joudutaan raiskausrikosten käsitteilyssä ja siinä tapahtuvassa näytön arvioinnissa väistämättä muiden rikoksen tekoolosuhteiden ohessa arvioimaan uhrin käyttäytymistä ja suhtautumista tekijän tekoon. On kuitenkin mahdollista, että suostumuksen puuttumisen nostaminen tunnusmerkistöteki-jäksi aiheuttaisi huomion kiinnittymistä rikosprosessissa nykyistä enemmän asianomistajaan, kun hänen antamaansa suostumusta tai sen puutetta ja sitä kautta hänen käyttäytymistään tekoheikellä joudutaan arvioimaan. Tämä mahdollinen haittavaikutus on kytköksissä siihen, että raiskausta koskeva rikosprosessi on joka tapauksessa raskas uhrille, koska prosessissa joudutaan, vieläpä useampaan kertaan, käsittelemään traumaattisia yksityiselämän piiriin ja intimitteettisuojaan liittyviä kysymyksiä.

Edellä esitettyjen ja arviomuistiossa perusteellisesti pohdittujen muiden näkökohtien perusteella arviomuistiossa katsottiin, että raiskaussäännösten kirjoittaminen nykyisellä tavalla, jossa tunnusmerkistössä mainitaan teossa käytettävät keinot tai hyödynnettävät olosuhteet, vaikuttaisi edelleen perustelluimmalta. Muistion saama palaute taikka muut sen jälkeiset tapahtumat eivät anna aihetta muuttaa tuota arviota. Erityisesti voi mainita, että Ruotsissa ja Tanskassa on päädytty, sikäläisiin lainvalmisteluasiakirjoihin sisältyvien perusteellisten pohdintojen jälkeen, äskettäin samaan lainsäädäntöratkaisuun.

2.3.2 Raiskaukseksi määriteltävien tekojen piiri

Kun päädytään siihen, että raiskauksen tunnusmerkistössä teko nykyiseen tapaan edelleen määritellään laissa säädettyjen kei-

nojen käyttämisen tai olosuhteiden hyväksikäyttämisen kautta, on erikseen arvioitava, mitkä teot ovat siinä määrin paheksuttavia ja vahingollisia, erityisesti siinä määrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavia, että niiden tulee kuulua raiskausrikoksen nimikkeeseen alle. Raiskauksen piiriin kuuluvien tekojen piirin määrittelyssä kysymys on ennen kaikkea siitä, pitäisikö nykyisin muualla rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädettyjä tekoja siirtää raiskausta koskevan 1 §:n alle.

Pakottaminen sukupuolilyhteyteen

Rikoslain 20 luvun 3 §:ssä säädetään rangaistavaksi pakottaminen sukupuolilyhteyteen, joka sinällään katsotaan raiskausrikokseksi, mikä ei kuitenkaan ilmene rikosnimikkeestä. Kun rikoslain 20 luku uudistettiin 1990-luvun lopussa, lain säätämisvaiheessa käytiin vilkasta keskustelua tällaisesta ”lieväksi raiskaukseksi” joissakin puheenvuoroissa nimitetystä teosta. Kysymys ei ollut pelkästään rikosnimikkeestä vaan myös näkemyksestä, jonka mukaan raiskauksessa ei ylipäänsä voi katsoa olevan mitään lievää tekomuotoa.

Raiskauksen kolmannen tekemuodon säätämisen taustalla ovat olleet rangaistavan käyttäytymisen alan laajentamiseen ja rangaistuskäytännön yhtenäistämiseen liittyvät syyt, jotka edelleen ovat huomionarvoisia. Nämä seikat eivät kuitenkaan edellytä sitä, että rikos nimetään pakottamiseksi sukupuolilyhteyteen, vaan näissäkin tapauksissa voidaan käyttää raiskauksen nimikettä. Näin on menetelty esimerkiksi Ruotsissa, jonka rikoskaaren 6 luvun 1 §:ssä raiskaus on porrastettu kolmeen asteeseen eli perustekomuotoon (1 momentti), olosuhteet huomioon ottaen vähemmän törkeään tekomuotoon (3 momentti) ja törkeään tekomuotoon (4 momentti).

Lähtökohtana on, että rikosnimikkeeseen tulee antaa asianmukainen, rikoksen paheksuttavuutta ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa luonnetta vastaava kuva rikoksesta. Kysymyksessä olevan rikoksen tunnusmerkistössä mainitaan ”raiskaus”, vaikka se ei rikosnimikkeestä ilmenekään. Nämä seikat puoltavat sitä, että nykyisin rikoslain 20 luvun 3 §:ssä rangaistavaksi säädetty te-

kotavat siirretään 1 §:ään, jolloin ne siirtyvät rikosnimikkeeseen ”raiskaus” alle pykälän uudelleenlaiseksi 3 momentiksi.

Edellä todettu lainsäädäntöratkaisu olisi poikkeuksellinen rikoslain kirjoittamisessa omaksutut periaatteet huomioon ottaen. Lähtökohtaisesti käytetään kirjoitustapaa, jossa rikoksen jakautuessa kolmeen paheksuttavuudeltaan ja näin ollen rangaistavuudeltaan eritasoiseen tekotapaan rangaistussäännökset jaetaan kolmeen pykälään niin, että kussakin pykälässä rangaistavaksi säädetyllä rikoksella on eri nimi. Tästä voidaan kuitenkin painavien syiden edellyttäessä poiketa.

Tässä yhteydessä on myös arvioitava, onko tekotavat siirrettävä sellaisinaan, vai onko samalla syytä rajata 1 §:n muutetun 3 momentin soveltamisalaa suhteessa 3 §:ään. On nähtävissä hyviä syitä tehdä rajaus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen selvityksessä vuodelta 2012 (Selvityksiä raiskausrikoksista, s. 84–91) kuvataan oikeuskäytäntöä sen suhteen, mikä oli johtanut teon arvioimiseen pakottamisena sukupuoliyhteyden eikä raiskauksena. Aineiston sisältämästä 31:stä privilegiointiperustetta koskevasta maininnasta 25 koski väkivallan vähäisyyttä, kolme vähäistä uhkaa ja kolme muita seikkoja. Selvityksen mukaan tyypillisiä vähäiseksi tulkittua väkivallan ilmaisuja olivat olleet esimerkiksi: kaatanut lattialle ja riisunut uhrin housut; vetänyt sängylle selälleen, painanut sänkyä vasten; läpsinyt kasvoihin, repinyt hiuksista, kaatanut maahan; pitänyt käsillä kiinni vyötäröltä, ranteista, käsistä; riisunut uhrin housut, maannut päällä; painanut olkapäistä. Käytetyn väkivallan todettiin selvityksessä olleen näissä tapauksissa luonteeltaan ennen kaikkea ”kiinni pitävää” ja fyysistä liikkuamista, vastustelua rajoittavaa.

Pykälän soveltamisala ei tunnukaan täysin vastaavan sen esitöistä ilmenevää painotusta (HE 6/1997 vp, s. 175): ”Eryteisesti niissä tapauksissa, joissa raiskauksen ei lainkaan liity väkivaltaa, rikos saattaa myös rikokseen liittyvät muut seikat huomioon ottaen olla kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarain vallitessa tehty.” Joka tapauksessa voidaan edellä oikeuskäytännöstä esitetyn perusteella todeta, että kyse ei läheskään aina tunnu olevan väkivallasta, jota olisi yleis-

sessä kielenkäytössä tavanomaista pitää vähäisenä.

Kun otetaan huomioon esityksellä tavoiteltu ruumiillisen koskemattomuuden ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan parantaminen, on perusteet katsoa, että väkivaltaa sisältävät tapaukset on tarpeen rajata kokonaan pois lievimmän tekemuodon piiristä. Tästä ei seuraisi vaaraa siitä, että aivan vähäpätöistä väkivaltaa alettaisiin arvioida kohtuuttoman ankarasti. Vähäisin väkivalta on nimittäin jo määritelmän mukaan suljettu pois pykälän soveltamisalasta. Kysymyksen on sukupuoliyhteyden pakottamisesta ja sana ”pakottaminen” itsessään osoittaa, että käytetyn väkivallan (tai sen uhan) on oltava asteeltaan sellaista, että se riittää murtamaan toisen tahdon (HE 6/1997 vp, s. 172). Oikeuskirjallisuudessa todetun mukaan mikä tahansa väkivalta ei riitä säännöksen soveltamiseksi, vaan väkivalta on siinä määrin intensiivistä, että uhri ei voinut välttyä sukupuoliyhteydeltä (Matikkala teoksessa Keskeiset rikokset, 2007, s. 143).

Koska väkivallan vähäisyys on ollut selvästi yleisimmin sovellettu privilegiointiperuste, muutos merkitsisi huomattavaa soveltamisalan supistumista, kun verrataan uutta 1 §:n 3 momenttia vanhaan 3 §:ään.

Jotta lievimmätkin tekotavat tulevat kattavasti rangaistetuiksi ja jotta eri tekotapoihin saadaan riittävää porrastusta, lievimpiä tekemuotoja koskeva erillinen sääntely olisi sinänsä edelleen tarpeen, kuitenkin edellä esitetyn mukaisesti sellaisessa muodossa, että se koskee muita privilegiointiperusteita kuin väkivallan vähäisyyttä.

Jos sukupuoliyhteyden pakottamisena nyt rangaistavien tekojen sääntely siirretään raiskausta koskevan pykälän alle ja sääntelyn soveltamisalaa selvästi supistetaan, vaikuttaa samalla aiheellista muuttaa muutenkin pakottamisena rangaistavia tekoja koskevaa kirjoitustapaa. Nykyinenkään kirjoitustapa (”lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty”) ei tarkoita, että sukupuoliyhteyden pakottamisesta voitaisiin pitää millään tavoin lievänä tai vähäisenä tekona. Kirjoitustavan muutoksella on kuitenkin mahdollista poistaa varmuuden vuoksi mahdolliset mielle yhtymät teon vähäisyydestä.

Muutokset merkitsevät sitä, että uudistuksen jälkeen raiskausrikoksessa olisi vain poikkeuksellisesti kysymys teosta, jota ei tule arvioida vähintään perustekomuodon mukaisesti raiskaukseksi.

Kysymystä tämän rikoksen rangaistusasteikon muuttamisesta käsitellään lähemmin jäljempänä raiskausrikosten rangaistuksia koskevassa jaksossa 2.3.5.

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Arviomuistiossa ”Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet” tarkasteltiin myös sitä, tulisiko seksuaalista hyväksikäyttöä koskevasta rikoslain 20 luvun 5 §:stä siirtää joitain tekemuotoja raiskausta koskevan säännöksen yhteyteen. Muistiossa (s. 68—70) ehdotettiin ainakin harkittavaksi sitä, pitäisikö nyt rikoslain 20 luvun 5 §:ssä rangaistavaksi säädetyt sukupuoliyhteyden sisältävät teot siirtää raiskaussäännöksen alle ja näin ollen jatkossa määritellä raiskauksiksi.

Tässä esityksessä ei kuitenkaan tehdä ehdotusta 5 §:n mukaisten tekojen osittaisestakaan siirtämisestä raiskaussäännöksen yhteyteen. Tätä voidaan perustella raiskausrikosta koskevan säännöksen ja raiskaus-nimikkeen vahvalla symboliarvolla, joka kertoo teon erityisestä paheksuttavuudesta. Se puoltaa raiskaussäännöksen varaamista koskemaan kaikkien vakavimpia seksuaalirikoksia. Pykälän soveltamisalan huomattava laajentaminen voisi johtaa sen symboliarvon ja merkityksen vähenemiseen. Myös rikoslain 20 luvun systematiikan kannalta raiskausta ja toisaalta 5 §:n mukaista hyväksikäyttöä koskevat teot ovat luonteeltaan suuremmista vaikeuksista erotettavissa. Myöskään tavanomainen kielenkäyttö ei puolla sitä, että raiskaussäännöksen soveltamisala laajennettaisiin 5 §:n mukaisiin tilanteisiin. Lisäksi 5 §:n mukaisten tekojen yhdistäminen ainakin osaksi 1 §:ään johtaisi siihen, että 1 §:stä, jonka kuitenkin pitäisi olla keskeisimpiä ja havainnollisimpia rikoslain 20 luvun säännöksiä, tulisi erittäin pitkä ja vaikeaselkoinen. Näitä näkökohtia tuotiin esiin myös eräissä arviomuistiosta annetuissa lausunnoissa.

Vastaavalla tavalla asiaa on harkittu myös hiljattain hyväksytyssä ruotsalaisessa uudis-

tuksessa. Siellä hallituksen esityksestä jätettiin pois raiskauksen soveltamisalasta — vielä selvityshenkilön mietinnössä raiskauksena rangaistaviksi ehdotetut — tilanteet, joissa tekijä asiaankuulumattomalla tavalla käyttää hyväkseen sitä, että uhri on riippuvuusasemassa tekijään nähden tai että muuten olosuhteiden perusteella uhrilla on erityisiä vaikeuksia puolustaa seksuaalista koskemattomuuttaan. Sen sijaan hallituksen esityksessä viitattiin lausuntopalautteeseen, jossa muun muassa katsottiin, että laajennus koskisi raiskausrikosten kanssa erityyppisiä tekoja, ei olisi tavanomaisen kielenkäytön mukainen ja johtaisi raiskaus-käsitteen vesittymiseen. Hallituksen esityksen mukaan lähtökohtana on, että raiskaussäännös varataan vakavimmille seksuaalisille loukkauksille. Huomattava on, että ainakin jälkimmäiset tilanteet, joissa uhrilla on erityisiä vaikeuksia puolustaa seksuaalista koskemattomuuttaan, vaikuttavat olevan tilanteita, jotka Suomessa ovat jo tällä hetkellä rangaistavia raiskauksena rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla.

Samanlaista periaatteellista pohdintaa raiskauksen käsitteen vesittymisestä on tehty myös Tanskassa, mutta siellä päädyttiin laajentamaan raiskausrikoksen määritelmää. Tältäkin osin on huomattava, että laajennuksessa oli kysymys teoista, joita Suomessa jo nyt arvioitaisiin raiskauksena.

Siten jo — suomalaisesta näkökulmasta — varsin rajatut raiskaus-käsitteen laajennukset ovat aiheuttaneet Ruotsissa ja Tanskassa melko laajaa periaatteellista pohdintaa käsitteen laajentamisen eduista ja haitoista.

Tiedossa ei ole esiin nostettuja ongelmia sen suhteen, miten tarkkaan rikoslain 20 luvun 5 § kattaa kaikki rankaisemisen arvoiset aseman hyväksikäyttötapaudet. Mitään merkittäviä pykälän muutostarpeita ei ole muutenkaan nostettu esiin. Pykälää ei sinänsä sovelleta paljon — sitä oli ennen vuotta 2011 sovellettu lähinnä tuolloin kumotun 2 momentin mukaisissa puolustuskyvyttömyyden hyväksikäyttötilanteissa.

Huolimatta ehdotetusta perusratkaisusta, eli 5 §:n säilyttämisestä nykyisellä paikallaan, on arvioitava, onko siinä muuta tarkistamisen tarvetta. On nimittäin kiinnitetty huomiota pykälään sisältyvään mahdolliseen päällekkäisyyteen 1 §:n 2 momentin ja 4 §:n 2 mo-

mentin kanssa. 5 §:n 1 momentin 3 kohta koskee sitä, joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekkoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt. 1 §:n 2 momentti puolestaan koskee sitä, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan vuoksi on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. 4 §:n 2 momentti puolestaan koskee 1 §:n 2 momentin tavoin määritellyille uhrille tehtyä seksuaalista tekoa.

Lainkohdissa on kieltämättä päällekkäisyyttä. Kaikissa on kysymys sairaudesta ja vammaisuudesta, ja 5 §:n mukainen heikkoudentila vastannee 1 ja 4 §:n mukaista avutonta tilaa. Eroja voidaan havaita: 5 § koskee puolustautumiskyvyn ”olennaista heikentymistä”, 1 ja 4 § puolestaan koskevat pitemmälle menevää kykenemättömyyttä puolustaa itseään tai muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Koska 1 ja 4 §:n tilanteissakaan ei ole kysymys pelkästään täydestä tiedottomuudesta, ei ero ole välttämättä suuri. Toisaalta laitoksissa olevien kattavan suojan säilyttämiseksi on perusteita säilyttää ennallaan nykytilanne, jossa 5 §:n mukainen laitoksissa olevien sairaiden tai vammaisten suoja on — koskiessaan myös taivuttamista — jonkin verran laajempi kuin 1 ja 4 §:n mukainen kaikkien sairaiden ja vammaisten suoja. Siten ei ole tarvetta esimerkiksi kumota 5 §:n 1 momentin 3 kohtaa.

2.3.3 Törkeä raiskaus

Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan raiskausrikoksen voi tehdä törkeäksi raiskaukseksi se, että raiskauksessa 1) aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, 2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä, 3) rikos tehdään erityisen

raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai 4) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla. Lisäksi edellytetään, että raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Siitä huolimatta, että rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentissa ei ole säädetty raiskauksen kvalifiointiperusteeksi sen kohdistumista lapseen, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen (Selvityksiä raiskausrikoksista, 2012, s. 84) mukaan lapsiin kohdistuvat raiskausrikokset muihin kohdistuvia rikoksia helpommin katsotaan törkeiksi raiskauksiksi.

Seksuaalirikoksia koskevissa säännöksissä lapsiin kohdistuvat rikokset on monin paikoin asetettu erityisasemaan siten, että rangaistavaksi on säädetty sellaisia tekoja, jotka aikuisiin kohdistuvina eivät ole rangaistavia. Lisäksi lapseen kohdistuvat teot kuuluvat eräiden rikosten törkeiden tekemuotojen tunnusmerkistöön. Rikoslain 20 luvun 5 §:ssä säädetään rangaistaviksi eräät hyväksikäyttörikokset ainoastaan alle 18-vuotiaisiin kohdistuvina, luvun 6 ja 7 §:ssä säädetään rangaistaviksi alle 16-vuotiaisiin kohdistuvat (eräissä tapauksissa myös 16- ja 17-vuotiaisiin kohdistuvat) hyväksikäyttörikokset, luvun 8 a §:ssä säädetään rangaistavaksi seksuaalipalvelujen ostaminen alle 18-vuotiaalta, luvun 8 b §:ssä säädetään rangaistavaksi lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin (hyväksikäyttörikosten osalta pykälä koskee samanikäisiä uhreja kuin 6 ja 7 § ja muilta osin alle 18-vuotiaita) ja luvun 8 c §:ssä säädetään rangaistavaksi sukupuoliseellisyyttä loukkaavan lasta (alle 18-vuotias) koskevan esityksen seuraaminen. Rikoslain 20 luvun 9 a §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan alle 18-vuotiaaseen kohdistunut paritusrikos on törkeä paritus edellyttäen, että teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Ihmiskaupparikoksilla on monesti yhteyttä seksuaalirikoksiin. Törkeätä ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 a §:n 1 momentin 3 kohdassa mainitaan kvalifiointiperusteena rikoksen kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen.

Suomea velvoittavat kansainväliset asiakirjat edustavat näkökantaa, jonka mukaan lapsiin kohdistuvat rikokset ovat seksuaalirikos-

ten joukossa erityisasemassa. Kansainväliset velvoitteet eivät tosin nimenomaisesti edellytä, että raiskauksen kohdistuminen lapseen liittäisiin törkeää raiskausta koskevan rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin kvalifiointiperusteisiin. Asia on siis kansallisen harkinnan varassa. Kysymyksessä olevan muutoksen puolesta puhuvia seikkoja voidaan kuitenkin löytää. Asian ratkaiseminen riippuu ennen kaikkea siitä, voidaanko lapsiin kohdistuvat raiskausrikokset lähtökohtaisesti katsoa aikuisiin kohdistuvia paheksuttavammiksi vahingollisuutensa ja vaarallisuutensa perusteella. Nämä lapsen seksuaalisen identiteetin muotoutumiseen liittyvät näkökohdat puhuvat sen puolesta, että tällaisella kvalifiointiperusteella on merkitystä nimenomaan seksuaalirikosten puolella. Joka tapauksessa raiskaukset ovat vakavimpiin seksuaalirikoksiin kuuluvia, ja jo vähemmän vakavaksi katsottavien seksuaalirikosten osalta on omaksuttu pelkästään lapsiin kohdistuvia rikoksia koskevia säännöksiä.

Jos lapsen kohdistuvaa raiskausta koskeva kvalifiointiperuste lisätään rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momenttiin, se on aiheellista ulottaa alle 18-vuotiaaseen kohdistuneisiin tekoihin. Kyseinen ikäraja on merkityksellinen kansainvälisten velvoitteiden ja rikoslain 20 luvussa olevien säännösten valossa. Raiskausrikosten luonne huomioon ottaen on vaikeaa ajatella, että kvalifiointiperusteeseen otettaisiin esimerkiksi sellaisia lisäedellytyksiä, joita rikoslain on 20 luvun 7 §:n 2 kohdan a alakohdassa. Mainitun alakohdan mukaan kysymyksessä voi olla törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, jos kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa. Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörিকokset kuitenkin tekotavaltaan ja lähtökohtaisesti myös vahingollisuudeltaan poikkeavat raiskausrikoksista, koska hyväksikäyttörिकoksiin ei kuulu tiettyjen keinojen (esimerkiksi väkivalta) käyttämistä tai olosuhteiden (esimerkiksi puolustuskyvytön tila) hyväksikäyttämistä. Uuden kvalifiointiperusteen soveltaminen edellyttäisi, että teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Kokonaisarviointissa voidaan ottaa huomioon tekoolosuhteisiin, rikoksentekijään ja uhriin liittyviä seikkoja.

2.3.4 Sukupuolilyhteyden määritelmä

Rikoslain raiskaussäännösten mukaan raiskaukseen sisältyvä seksuaalinen teko on sukupuoliyhteys. Tämä käsite puolestaan määritellään rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentissa, jonka mukaan sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan mainitussa luvussa sukupuolieliimellä tapahtuvaa tai sukupuolieliimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Sukupuolilyhteyden määritelmällä on siis merkitystä myös muiden rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädettyjen rikosten kuin raiskauksen kannalta, koska sukupuoliyhteys mainitaan useissa luvun säännöksissä. Erityisesti on syytä korostaa 7 §:n 1 momentin 1 kohtaa, jonka perusteella sukupuoliyhteys kuuttatoista vuotta nuoremman henkilön kanssa katsotaan lähtökohtaisesti törkeäksi lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Lisäksi sukupuoliyhteys mainitaan rikoslain 17 luvun 22 §:ssä.

Kansainvälinen vertailu osoittaa, että niin raiskausrikoksen edellyttämän tunkeutumisen kuin muutenkin raiskausrikoksen sisältämän seksuaalisen teon määritelmän osalta on vaihtelua eri valtioiden lainsäädännössä. Myös käsitteen ”sukupuolilyhteys” sisältö vaihtelee.

Suomessa raiskausrikossäännöksessä käytettävään sukupuoliyhteyden määritelmään ei siis sisälly esineellä tehty tai muulla ruumiinosalla kuin peniksellä (esimerkiksi sormella) tehty seksuaalinen tunkeutuminen peräaukkoon, koska kysymyksessä ei ole sukupuolieliimellä tapahtuva tai sukupuolieliimeen kohdistuva seksuaalinen tunkeutuminen toisen kehoon. Tällaisessa tilanteessa voidaan soveltaa rikoslain 20 luvun 4 §:n ja 5 §:n säännöksiä pakottamisesta seksuaaliseen tekkoon tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Sovellettavaksi saattavat tulla myös pahoinpitelyrikoksia koskevat säännökset esimerkiksi kivun aiheuttamisen osalta.

On löydettävissä pakolla tehdyn teon vahingollisuuteen ja paheksuttavuuteen liittyviä selviä perusteita sille, että esineellä tai muulla ruumiinosalla tehty tunkeutuminen peräaukkoon otetaan sukupuoliyhteyden määritelmän piiriin tai muulla tavalla lisätään niihin rikoslain 20 luvun säännöksiin, joissa sukupuoliyhteys nykyisin mainitaan. Tällainen

teko vähintäänkin rinnastuu niihin, jotka jo nyt kuuluvat sukupuolilyhteyden määritelmän piiriin. Varsinkaan rikoksen uhrin ja hänen seksuaalisen itsemääräämisoikeutensa loukkaamisen määrän kannalta ei välttämättä ole merkitystä sillä, millä tunkeutuminen tapahtuu. Tunkeutuminen esineellä peräaukkoon voidaan jopa usein katsoa muuta sukupuolilyhteydeksi nykyisin katsottavaa sekotapaa vakavammaksi tällaisen teon nöyryyttävyyden tai kivuliaisuuden takia. Lainsäädäntötekniisesti yksinkertaisin ratkaisu on laajentaa sukupuolilyhteyden määritelmää rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentissa.

2.3.5 Raiskausrikosten rangaistukset

Seksuaalirikoksista tuomittavat rangaistukset nousevat usein keskustelun ja kannanottojen kohteeksi. Monesti tämä liittyy johonkin uutisoituun rikostuomioon, jonka rangaistuksen ei katsota ankaruudeltaan vastaavan niin sanottua yleistä oikeustajua. Yksittäiset tuomiot eivät kuitenkaan sinällään kerro rangaistuskäytännön suurista linjoista. Lisäksi julkisuudessa käsiteltyjä seksuaalirikoksia koskevassa uutisoinnissa ei voida kertoa yksityiskohtaisesti niistä olosuhteista, joissa rikos on tehty ja joilla on vaikutusta siihen, mistä rikoksesta tekijä tuomitaan ja minkälaiseen rangaistukseen hänet tuomitaan. Pelkkä rikosnimike ei kerro teon yksityiskohdista. Samankin rikosnimikkeen sisällä rikokset saattavat vaihdella merkittävästi tekotavoiltaan ja rangaistavuudeltaan.

Rangaistusten asemaa rikosten torjunnassa ei myöskään ole syytä ylikorostaa. Seksuaalirikokset eivät välttämättä ole luonteeltaan sellaisia rikoksia, joiden tekijät tekoon ryhtymistä edeltävässä vaiheessa kiinnittäisivät huomiota rikoksesta seuraavaan rangaistukseen tai sen ankaruuteen — sikäli kuin heillä edes on käsitystä tällaisista asioista.

Rangaistusasteikkojen muutoksilla lainsäätäjät voi ohjata rangaistuskäytäntöä tiettyyn suuntaan, jos käytäntö havaitaan vinoutuneeksi tai jos käsitys teon rangaistusarvosta ja siihen liittyen paheksuttavuudesta on muuttunut. Rangaistusasteikkomuutoksia tehdään maltillisesti ja harvoin, yleensä laajempien uudistusten yhteydessä tehtävässä tiettyjen rikosten kokonaisarviointissa. Mal-

tillisilla muutoksilla on merkitystä myös seuraamusjärjestelmän tärkeänä pidettävän ennustettavuuden kannalta. Rangaistuskäytäntöä ohjaavaa vaikutusta on myös korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla, joita on kuitenkin annettu vähän raiskausrikoksia koskevissa tapauksissa.

Raiskausrikosten rangaistuskäytäntö on jo äskettäin toteutettujen lainsäädäntömuutosten myötä olennaisesti muuttumassa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa ei luonnollisestikaan ehditty ottamaan huomioon rangaistuskäytännön muutoksia, jotka tulevat aiheutumaan kesäkuun 2011 alussa voimaan tulleista rikoslain 20 luvun muutoksista. Merkittävin muutoksista raiskausrikosten kannalta on se, että kaikki sukupuolilyhteydet puolustuskyvyttömän henkilön kanssa arvioidaan nykyisin mukaan raiskausrikoksiksi eikä aikaisemmin lain mukaisesti seksuaalisiksi hyväksikäyttöiksi. Tutkimuksen mukaan siirtymä hyväksikäyttörikosten puolelta raiskausrikosten puolelle on merkittävä johtaessaan mahdollisesti raiskaustuomioiden kaksinkertaistumiseen. Vielä ei kuitenkaan ole tilastotietojen perusteella nähtävissä, millaisena tämä siirtymä käytännössä toteutuu.

Raiskausrikosten rangaistuskäytäntöä ei voida tarkastella erillisenä muiden rikosten rangaistuskäytännöstä. Kuten aikaisemmin on jo todettu, lainsäätäjät suhteuttaa rikoksia paheksuttavuudeltaan ja vakavuudeltaan toisiinsa niistä säädettyjen rangaistusasteikkojen kautta. Rikosten rangaistustasoa arvioitaessa merkitystä on siis silläkin, minkälaisia rangaistuksia tuomitaan vastaavan tai vastaavanlaisen rangaistusasteikon omaavista rikoksista.

Johtopäätösten tekeminen vertailevassa mielessä eri valtioiden rangaistuskäytännöstä on vaikeaa, koska rikosnimikkeet ja tunnusmerkistöt vaihtelevat sekä seuraamusjärjestelmät ja rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset poikkeavat toisistaan. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan raiskausrikoksista tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus on Suomessa pidempi kuin Tanskassa ja Ruotsissa, samalla tasolla kuin Norjassa ja lyhyempi kuin Saksassa. Näin siitäkkin huolimatta, että esimerkiksi Ruotsissa perustekomuotoisen raiskauksen vähimmäisrangaistus on

vuoden Suomen vähimmäisrangaistusta korkeampi ja törkeän tekemuodon vähimmäisrangaistus on kaksi vuotta korkeampi. Tämä saattaa puhua sen puolesta, että Ruotsissa sovelletaan Suomea enemmän säännöstä, joka koskee olosuhteiden valossa vähemmän törkeäksi arvioituja tekoja eli Suomen sääntelyyn suhteutettuna pakottamista sukupuolilyhteyteen. Tähän kysymykseen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus ei vastaa. Vaikka muissa valtioissa on Suomea ankarampia rangaistusasteikkoja, käytännössä tuomitut rangaistukset saattavat siis pituudeltaan vastata Suomessa tuomittuja (tässä arvioissa ei ole vertailtu vankeusrangaistusten jakautumista ehdollisiin ja ehdottomiin eri maissa). Rangaistusasteikoista ei voidakaan tehdä ratkaisevia johtopäätöksiä rangaistustason ankaruudesta, merkitystä on myös rikosten jakaantumisella eri tunnusmerkistöjen kesken ja mittaamiskäytännöllä sitä ohjaava lainsäädäntö mukaan lukien.

Kaikki edellä esitetty puoltaa sitä, että mahdollisten rangaistusasteikkojen muutosten olisi oltava maltillisia. Voidaan kuitenkin nähdä, että tarvetta korjaaviin rangaistuskäytännön muutoksiin on jossain määrin. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden arvo ja merkitys on lisääntynyt ja voidaan sanoa niihin suhtauduttavan tällä hetkellä vielä suuremmin odotuksiin kuin silloin, kun seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun uudistus toteutettiin 1990-luvun lopulla.

Raiskausta ja törkeää raiskausta koskevien rangaistusasteikkojen korottamiselle ei kuitenkaan vaikuta olevan sinänsä tarvetta. Rangaistusasteikot ovat laajat ja mahdollistavat hyvinkin ankarien rangaistusten tuomitsemisen tarvittaessa. Myös rangaistusasteikkojen minimi, yksi ja kaksi vuotta, ovat muiden rangaistussäännösten sisältämiin vähimmäisrangaistuksiin verrattuna korkeita. Huomatava on myös, että rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksessa raiskauksen vähimmäisrangaistusta nostettiin siihen asti voimassa olleen, väkisinmakaamista koskevan rangaistussäännöksen sisältämästä kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen vankeutta. Hallituksen esityksen mukainen vähimmäisrangaistus olisi ollut kuusi kuukautta, mutta eduskunnan lakivaliokunta halusi nostaa sen yhdeksi

vuodeksi vankeutta. Tämän korotuksen tavoitteena oli tehostaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden rikosoikeudellista suojaa (LaVM 3/1998 vp, s. 21). Tuon uudistuksen seurauksena raiskausrikosten rangaistusten pituudet kasvoivatkin keskimäärin puolella vuodella (Selvityksiä raiskausrikoksista, 2012, s. 103). Rangaistuksien keskipituus on kasvanut myöhemminkin jonkin verran (Rikollisuustilanne 2012, s. 360—361).

Rangaistuskäytännön maltillinen ankaroituminen raiskausrikoksissa voidaan toteuttaa toistakin kautta kuin asteikkomuutoksilla. Jos sukupuolilyhteyteen pakottamisena nyt rangaistavat teot siirretään raiskausta koskevan säännöksen alle, on samalla luonnollista arvioida uudelleen noita tekemuotoja koskeva rangaistusasteikko, joka on nyt vankeutta yleisestä minimistä (14 päivää) kolmeen vuoteen. Kun halutaan entisestään korostaa näidenkin tekojen arvioimista raiskauksena, niitä koskevaa rangaistusasteikkoa tulisi tarkistaa. Rangaistus neljästä kuukaudesta neljään vuoteen vankeutta olisi paremmin suhteessa raiskauksen perustekomuodon rangaistusasteikkoon (1—6 vuotta vankeutta), samoin rikoslain 20 luvun 5 §:n mukaisen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikkoon (sakkoa tai vankeutta 14 vuorokaudesta neljään vuoteen).

Rangaistusasteikon muutos vähiten törkeissä raiskausrikoksissa asettaa odotuksen noita rikoksia koskevien todellisten rangaistustenkin ankaroitumisesta. Se puolestaan vaikuttaisi välillisesti siten, että myös perustekomuodon ja törkeän tekemuodon mukaan arvioitavista teoista tulisi rangaista jossain määrin nykyistä ankarammin. Rangaistuskäytännön kokonaisuuteen vaikuttaisi myös se, että teon arvioimisen perustekomuotoa lievemmäksi tulisi uudistuksen toteuduttua olla, edellä jaksossa 2.3.2 esitetyin tavoin, selvästi nykyistä harvinaisempaa.

Raiskausrikoksista tuomituista rangaistuksista keskusteltaessa ovat usein kriittisen huomion kohteena olleet pitkäähköt ehdolliset rangaistukset. Niitä koskevan lainsäädännön yleinen muuttaminen on vireillä. Huhtikuussa 2013 mietintönsä jättänyt työryhmä ehdotti, että rikoslakiin lisättäisiin uutena rangaistuslajina yhdistelmävankeus. Jos vuotta pi-

dempi mutta enintään kahden vuoden ehdollinen vankeus oheisseuraamuksineen olisi selvästi riittämätön rangaistus, vankeus voitaisiin tuomita osaksi ehdollisena ja osaksi ehdottomana. (Työryhmän esitys yhdistelmävankeutta koskeväksi lainsäädännöksi, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 20/2013.)

2.3.6 Seksuaalinen häirintä

Tähän mennessä täsmällisin seksuaalisen häirinnän määritelmä virallisasiakirjassa löytyy tasa-arvolain muuttamista koskevasta hallituksen esityksestä. Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan tasa-arvolain 7 §:ssä sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmaisi.

Tasa-arvolakia koskevien hallituksen esitysten (HE 90/1994 vp, HE 44/2009 vp, s. 4) mukaan seksuaalista häirintää voivat olla sukupuolisesti vihjailevat eleet tai ilmeet, jotka ovat toistuvia, härskit puheet, kaksimieliset vitsit sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset tai kysymykset, niin ikään toistuvina, seksuaalisesti virittyneet kirjeet, puhelinsoitot, sähköposti- ja tekstiviestit, esille asetetut pornoaineistot, fyysinen koskettelu, sukupuoliyhteyttä tai muuta sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset tai vaatimukset, raiskaus tai sen yritys. Nykypäivänä listaan kuuluvat seksuaalisesti virittyneiden puhelinsoittojen lisäksi myös sähköpostiviestit ja tekstiviestit.

Kuten jaksosta 2.1.6 kävi ilmi, tasa-arvolaisissa seksuaaliseksi häirinnäksi katsottuihin tekoihin voidaan puuttua monien rikoslain säännösten perusteella. Ei ole edes välttämättä tarpeen, että kaikki tasa-arvolaisissa seksuaaliseksi häirinnäksi katsotut teot olisivat myös rikosoikeudellisesti rangaistavia. Vakiintuneen käsityksen mukaan rikosoikeutta on käytettävä jonkin kielteiseksi koetun ilmiön rajoittamisen viimeisenä keinona (ultima ratio).

Sääntelytarpeen arvioimiseksi on tarpeellista vetää vielä yhteen, miten seksuaalinen häi-

rintä on kriminalisoitu eräiden muiden maiden rikoslaeissa. Merkityksellistä on myös se, mihin tilanteisiin mahdollista rangaistussäännöstä käytännössä muissa maissa sovelletaan. Käytännön soveltamisen osalta tiedot oikeuskirjallisuudessa ja muissa lähteissä eivät ole välttämättä kattavia, mutta vähintään suuntaa antavia.

Kansainvälisessä vertailussa voidaan erottaa useita erilaisia sääntelytapoja. Yhden mukaan lainsäädännössä on erityinen rangaistussäännös seksuaalisesta häirinnästä. Tällainen säännös on ensinnäkin Ruotsissa. Se koskee, paitsi itsensä paljastamista toiselle, myös muunlaista ahdistelua. Sen keskeistä soveltamisalaa ovat olleet (lähteissä esillä olleissa tapauksissa nuorten) naisten koskettelut. Säännös soveltuu myös seksuaalisävyisiin yhteydenottoihin. Islannissa on hyvin yksityiskohtainen rangaistussäännös seksuaalisesta häirinnästä. Säännöksessä on erikseen lueteltu, millaisen kosketteluun se kieltää. Rangaistavia ovat Islannissa myös muun muassa vihjaileva käytös ja erittäin loukkaavat puheet. Itävallassa on seksuaalista häirintää koskeva rangaistussäännös, jota on sovellettu ainakin toisen kosketteluun. Ranskan seksuaalista ahdistelua koskeva rangaistussäännös painottuu toisella tavalla, sillä se koskee seksuaalisävyistä ehdottelua ja käytöstä sekä toisen painostamista seksuaaliseen tekoon.

Yhden mallin mukaan laissa ei ole varsinaista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä, mutta laissa on rangaistussäännös säädetytöistä käytöksestä. Tällainen rangaistussäännös on Norjassa, ja sitä on sovellettu paitsi itsensäpaljastajiin myös esimerkiksi toisen suutelemiseen vastoin tämän tahtoa. Tämän tyyppinen säännös on myös Tanskassa, jossa sitä on sovellettu itsensäpaljastamisen lisäksi naisten kosketteluihin julkisilla paikalla sekä myös lääkärien ja hoitajien tekemiin, hoidollisesti perustetta vailla oleviin seksuaalisen luonteisiin toimiin. Sen sijaan Saksan rangaistussäännöstä paheksuntaa herättävästä seksuaalisten tekojen tekemisestä ei ole sovellettu julkisilla paikoilla tehtyihin, ainakaan aikuisten naisten kosketteluihin. Sellaisesta on aikaisemmin rangaistu kunnianloukkauksena, mikä on herättänyt saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa arvostelua.

Sekä niissä tarkastelluissa maissa, joissa on seksuaalista häirintää koskeva rangaistussäännös, että niissä maissa, joissa sellainen puuttuu, seksuaalinen häirintä on määritelty tasa-arvoa tai työoloja koskevassa lainsäädännössä. Belgiassa on työoloja koskevassa erityisrikoslaisissa myös seksuaalista häirintää koskeva rangaistussäännös.

Kaikkiaan kansainvälinen vertailu osoittaa, että seksuaalista häirintää koskevien tai siihen sovellettavien rangaistussäännösten käytännön soveltamisen ydinaluetta ovat olleet julkisella paikalla tehdyt sopimattomat koskettelut. Myös seksuaalissävyytteinen käytös tai vastaavat yhteydenotot tai ehdotellut saattavat muissa maissa kuulua rangaistussäännösten soveltamisalaan, samoin erilaiset hoitotoimenpiteitä tekevien seksuaalisen luonteiset toimet, joille ei löydy hoidollista perustetta.

Euroopan neuvoston yleissopimuksesta naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta voidaan todeta, että se ei välttämättä edellytä muutoksia nykyiseen seksuaalista häirintää koskevaan sääntelyyn.

Raiskausrikosten lainsäädännöllisiä muutostarpeita arvioineesta muistiosta annetuissa eräissä lausunnoissa nähtiin tarpeelliseksi seksuaalisen häirinnän kriminalisointi. Keski-Suomen syyttäjänvirasto mainitsi, että seksuaalirikosten tunnusmerkistöjen ulkopuolelle jää tekoja, joissa selkeästi loukataan seksuaalista itsemääräämisoikeutta, mutta joihin käytännössä joudutaan soveltamaan kunnianloukkaus- tai pahoinpitelyrikosten tunnusmerkistöä. Yhtenä esimerkkinä lausunnossa mainittiin tilanne, jossa (yleensä miespuolinen) henkilö ”kouraisee” yleisellä paikalla sattumanvaraisesti tapaamaansa, suojaikärajaa vanhempaa naista rinoista tai pakaroista. Toinen esimerkki oli tilanne, jossa hieroja koskettelee asiakastaan jalkovälillä tai naista rinoista hierontaan liittymättömällä sopimattomalla tavalla. Suomen Tuomari-liitto viittasi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2012:14 esillä olleeseen tilanteeseen, jossa taksimatrustaja oli puristellut naiskuljettajaa rinoista ja haaroista. Matrustaja tuomittiin pahoinpitelystä. Seksuaalisen häirinnän tulisi liiton mielestä kattaa tämänkaltaiset lievimmät seksuaalisen integriteetin

loukkaukset. Samoin sen tulisi kattaa lievimmät lapsiin kohdistuvat lähinnä puheiden tasolla ilmenevät teot, joiden kohdalla lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistö ei vielä täyty. Professori Johanna Niemi kiinnitti huomiota siihen, että pakottaminen seksuaaliseen tekoon on lievin seksuaalirikos, ja pakottamisen edellyttäminen voi asettaa riman toimintaan puuttumiselle liian korkealle. Esimerkkinä hänkin mainitsi tilanteen, jossa asiakkaat puristelevat palvelutehtävässään työskentelevää takapuolesta tai rinoista.

Oikeuskirjallisuudessa Timo Ojala (Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, 2012, s. 36) on katsonut, että Suomessa voimassa oleva sääntely ei anna aikuisiin kohdistuvissa pinnallisissa kosketteluissa riittävää säännöstukea. Pakottamista seksuaaliseen tekoon koskeva tunnusmerkistö ei sovellu luontevasti niin sanottuun kähmintään, kuten ei myöskään pahoinpitelyä koskeva rangaistussäännös. Ojalakin viittasi tässä yhteydessä korkeimman oikeuden ratkaisuun 2012:14.

Edellä esitetyt näkemykset tilanteista, joissa vastoin häirinnän seksuaalista luonnetta siihen sovelletaan esimerkiksi pahoinpitely- tai kunnianloukkaussäännöksiä, vaikuttavat perustelluilta. Ongelma ei ole tekojen rankaisematta jääminen, vaan se, että niihin joudutaan soveltamaan säännöksiä, joiden luonnolliseen soveltamisalaan ne eivät kuulu. Keskeiseksi tilanteeksi nousevat julkisella paikalla tehdyt (yleensä naispuolisten) henkilöiden sopimattomat koskettelut, mutta myös muita esimerkkejä tilanteista, joissa mainitun soveltamisongelman eteen joudutaan, voidaan esittää. Kaikkiaan on siis nähtävissä selvää tarvetta erilliselle seksuaalista häirintää koskevalle rangaistussäännökselle.

2.3.7 Syyteoikeus ja toimenpiteistä luopuminen

Rikoslain 20 luvun 11 §:n mukaan syyttäjä ei saa nostaa syytettä kyseisen luvun 3 ja 4 §:ssä eikä 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitetuista kahdeksantoista vuotta täyttäneisiin henkilöihin kohdistuneista rikoksista, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. Viita-

tuissa pykälissä säädetään rangaistavaksi pakottaminen sukupuoliyhteyteen ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon sekä viitatussa kohdassa seksuaalinen hyväksikäyttö, jossa käytetään törkeästi hyväksi rikoksenteijästä erityisen riippuvaisen uhrin riippuvuussuhdetta tekijästä.

Rikoslain 20 luvun 12 §:ssä säädetään, että jos 1 §:ssä (raiskaus) tarkoitetun kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneen rikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.

20 luvun 11 ja 12 §:ää on arvosteltu siitä, että ne antavat rikoksenteijälle tai jollekin hänen puolestaan toimivalle mahdollisuuden painostaa rikoksen asianomistajaa siten, että tämä ei painostuksen takia vaadi rangaistusta rikokseen syyllistyneelle tai ilmoittaa vakaa-na tahtonaan olevan, että syytettä ei nosteta. On myös esitetty näkemyksiä, joiden mukaan syyteoikeuden järjestely näissä pykälissä tarkoittaa sitä, että rikosvastuun toteuttaminen ja rikosprosessin eteenpäin vieminen on kyseisten tekojen osalta jätetty asianomistajan harteille.

Rikoslain 20 luvun 11 ja 12 § lähtevät siitä ajattelusta, että rikoksenteijän rankaisemista ei voida pitää kaiken muun sivuuttavana itseisarvona. Huomioon on otettava myös rikoksen uhrin tahto ja asema. Erityisesti seksuaalirikoksiin liittyy asian arkaluonteisuuden ja kiusallisuuden vuoksi piirteitä, joiden vuoksi uhri voi haluta välttää esitutinnan ja oikeudenkäynnin. Rikokseen palaaminen rikosprosessissa voi aiheuttaa uhrille kärsimystä. Tämä koskee erityisesti asiaan liittyviä tutkimuksia sekä väistämättä tapahtuvaa asian kertaamista esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, mihin voi liittyä myös joutuminen uudelleen tekemisiin rikoksesta epäillyn ja oikeudessa vastaajana olevan henkilön kanssa. Tämä rikoksen luonteesta johtuva näkökohta ei ole merkityksetön, vaikka asian käsittely suoritetaan kuinka hienovaraisesti tahansa sekä noudattaen tarkasti säännöksiä asian käsittelyn julkisuuden rajoittamisesta ja salassapidosta. Kysymys on myös uhrin tahdon merkityksen ulottuvuudesta. Jos hänen tahdolla (suostumus) on merkitystä rikok-

seen syyllistymisen kannalta, ainakin osin epäjohdonmukaisena voidaan pitää sitä, että tahto ei ulotukaan enää asian käsittelyyn.

On myös epäselvää, missä määrin epäasiallisen painostuksen merkitystä voidaan poistaa tai vähentää säätämällä rikokset virallisen syytteen alaisiksi tai poistamalla mahdollisuus vakaalla tahdolla vastustaa syytteen nostamista. Tämä liittyy siihen, että seksuaalirikokset kuitenkin tulevat poliisin tietoon lähes poikkeuksetta uhrin tekemästä ilmoituksesta. Yleensä rikosilmoitus tehdään tarkoituksessa saattaa rikoksenteijä vastuuseen teostaan eli tarkoituksessa vaatia rikoksenteijälle rangaistusta. Tosin uhrin tahto saattaa muuttua vielä esitutinnan aikana. Joka tapauksessa painostus voi ilmetä jo siinä vaiheessa, kun uhri harkitsee rikosilmoituksen tekemistä. Jos hän ei tee ilmoitusta eikä rikosmuutenkaan tule poliisin tietoon, rikoksen luonteella virallisen syytteen alaisena rikoksena tai asianomistajarikoksena ei ole merkitystä.

Se, että rikos on asianomistajarikos, ei tarkoita sitä, että virallisen syytteen alaisiin rikoksiin verrattuna rikosvastuun toteuttaminen ja rikosprosessin eteenpäin vieminen olisivat korostetusti asianomistajan harteilla. Jos rikoksella ylipäänsä on asianomistaja, molemmissa rikostyypeissä asia yleisimmin tulee poliisin tietoon niin, että asianomistaja ilmoittaa rikoksen poliisille ja ilmoittaa vaativansa rangaistusta. Tällöin poliisi suorittaa esitutinnan ja syyttäjää syyteharkinnan. Jos esitutkintaviranomainen lopettaa esitutinnan toimittamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi tai jos syyttäjää tekee syyttämättä jättämispäätöksen, asian eteenpäin vieminen, lähinnä siis syytteen nostaminen, jää asianomistajan harteille riippumatta siitä, onko rikos asianomistajarikos vai virallisen syytteen alainen rikos.

Siihen, että poliisille ilmoitetuista raiskauksista vain osa johtaa syytteen nostamiseen ja vielä pienempi osa tuomioon, eivät niinkään vaikuta syyteoikeuden järjestämiseen liittyvät seikat, vaan näyttö ja sen arvioiminen. Suomessa noin viidesosa poliisin tietoon tulleista raiskausrikoksista johtaa rangaistukseen. Jos huomioon otetaan raiskauksesta päär rikoksena tuomitut rangaistukset, tuomitujen osuus on Norjassa ja Tanskassa Suo-

men luokkaa, Ruotsissa alhaisempi ja Saksassa korkeampi.

Syyteoikeuden järjestämistä seksuaalirikosten käsittelyssä koskee kaksi kansainvälistä velvoittavaa asiakirjaa, jotka molemmat ovat Euroopan neuvoston yleissopimuksia. Niistä ajallisesti ensimmäinen on lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskeva sopimus, jonka kansallisen voimaansaattamisen yhteydessä sopimuksen 32 artiklan katsottiin edellyttävän lainsäädännön muuttamista siten, että kaikki lapsiin eli alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat seksuaalirikokset säädetään virallisen syytteen alaisiksi ja että uhrin vakaalla tahdolla ei enää ole merkitystä asiassa. Nämä kesäkuun 2011 alussa voimaan tulleet muutokset tehtiinkin rikoslain 20 luvun 11 ja 12 §:ään.

Kuten aikaisemmin on jo todettu, naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen 55 artikla sanamuodoltaan poikkeaa lapsia koskevan yleissopimuksen 32 artiklasta siinä, että ensiksi mainitun artiklan mukaan rangaistavaksi säädettyjen tekojen tutkinta tai syytteen esittäminen ei saa riippua kokonaan (englanniksi ”wholly”) uhrin ilmoituksesta tai kantelestusta. Yleissopimuksen selitysmuistion kohdan 280 perusteella tällä rajauksella annetaan sopimuspuolille harkintavaltaa kuitenkin siten, että ainakin vakavimpien rikosten kohdalla prosessin on edettävä uhrin tahdosta riippumatta. Sopimuksesta ei voi katsoa seuraavan suoraan velvoitetta muuttaa rikoslain 20 luvun 11 ja 12 §:ää tai kumota niitä.

Vaikka rikoslain 20 luvun 11 ja 12 §:ssä säädettyjen syyteoikeusjärjestelyjen takana on ymmärrettäviä perusteita ja vaikka syyteoikeuden järjestelyyn liittyvä sääntely ei välttämättä ole merkityksellinen suuren asianmäärän kannalta, lainvalmistelussa on kuitenkin syytä ottaa lähtökohdaksi 11 §:n muuttaminen ja 12 §:n kumoaminen, jolloin tiettyjen rikosten rajoitettu virallisen syytteen alaisuus ja vakaan tahdon merkitys poistuvat myös aikuisiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta. Tätä lähestymistapaa puoltavat useat seikat.

Rikoslain 20 luvun 11 ja 12 §:n soveltamisalaan kuuluvat raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyden (joka aikaisemmin tode-

tun mukaisesti siirrettäisiin rikosnimikkeeseen ”raiskaus” alle), pakottaminen seksuaaliseen tekoon ja rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan mukainen seksuaalinen hyväksikäyttö ovat rangaistusasteikkojensa, erityisesti enimmäisrangaistustensa perusteella vakavia rikoksia. Yleinen intressi ja viranomaistoimijoiden velvoite saattaa rikosten tekijä vastuuseen on sitä korostuneempi, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys. Rikoslaisissa säädetty syyttäjän syyteoikeuden rajoitukset koskevat lähes poikkeuksetta lievempiä rikoksia kuin nyt kysymyksessä olevat.

Syyttäjän syyteoikeutta on vähitellen laajennettu seksuaalirikossäännösten muuttamisen yhteydessä. Aikaisemmassa lainvalmistelussa esitetyistä näkökohdista huolimatta ei ole mitenkään selvää, onko riittäviä perusteita olemassa sille, että tietyt seksuaalirikokset on edelleen jätetty erityisasemaan syyteoikeuden ja uhrin vakaan tahdon merkityksen kannalta. Rikoslain 20 luvun 1—5 §:ssä rangaistavaksi säädettyjen rikosten välille on vaikea tehdä eroa sen suhteen, miten arkaluonteista ja kiusallista, jopa kärsimystä aiheuttavaa niiden käsittely rikosprosessissa on. Rikosnimike ei tässä suhteessa ole välttämättä ratkaiseva, merkitystä on myös tekijällä, uhrilla ja tekotavalla. Voidaan kysyä myös, mitä perusteita on löydettävissä sille erottelulle, että joidenkin rikosten kohdalla on rajoitettu virallisen syytteen alaisuutta ja joidenkin kohdalla merkitystä annetaan uhrin vakaalle tahdolle.

Rikoslain 20 luvun 12 §:n perustelujen mukaan syyttäjän on varmistauduttava siitä, että asianomistajan päätös perustuu hänen vakaaseen harkintaansa. Vaikka näin toimitaisiin, tällainen varmistautuminen ja asianomistajan tapaaminen eivät välttämättä tuo esiin kaikkia niitä tekijöitä (esimerkiksi painostaminen), jotka ovat asianomistajan päätöksen takana. Lisäksi säännöksessä käytettävä ilmaisu ”vakaa tahto” ei ilmennä sitä näkökohtaa, että päätöksen tällaisissa tilanteissa tulisi olla asianomistajan vapaasta tahdostaan tekemä. Ilmaisua ei sääntele niitä olosuhteita, joissa asianomistaja on päätöstään vakaasti harkinnut. Vakaan harkinnan lopputulokseksi ja vakaan tahdon ilmentymäksi voidaan katsoa esimerkiksi sekin, että asian-

omistaja päätyy pyytämään syytteen nostamatta jättämistä sen vuoksi, että asianomistajalla on häneen kohdistetun uhkauksen vuoksi huoli omasta turvallisuudestaan.

Vaikka edellä käsitellyt rikokset poistettaisiin rikoslain 20 luvun 11 §:n soveltamisalan piiristä ja 12 § kumottaisiin, uhrin mielipiteellä tulee jatkossakin olemaan väistämättä merkitystä esitutkinnan käynnistymisen kannalta. Käynnistyminen kuitenkin usein edellyttää uhrin ilmoitusta poliisille tai toimimista muuten niin, että asia tulee esimerkiksi jonkin toisen henkilön kautta poliisin tietoon. Ilman mitään painostustakin tai muuta vastaavaa epäasiallista tahdonmuodostukseen vaikuttamista uhri voi oma-aloitteisesti päätyä siihen, että hän ei asian käsittelyn raskauden vuoksi halua sitä viedä eteenpäin eli saattaa tapahtunutta rikosta viranomaisten tietoon.

Edellä syyteoikeudesta esitetystä huolimatta on kuitenkin rikoksen luonne huomioon ottaen perusteet sille, että täysi-ikäiseen henkilöön kohdistunut seksuaalinen häirintä, josta ehdotetaan säädettäväksi kokonaan uusi rangaistussäännös, olisi pääsääntöisesti asianomistajarikos. Vakavuudeltaan ja jossain määrin luonteeltaankin teko rinnastuu niihin tekoihin, jotka rikoslaisissa ovat tällä hetkellä asianomistajarikoksia, kuten esimerkiksi lievä pahoinpitely muissa kuin asianomaisessa pykälässä (rikoslain 21 luvun 16 §) erikseen luetuissa tilanteissa tai kunnianloukkaus.

3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1 Rauskarikokset sekä sukupuoliyhteyden määritelmä

Esityksen tavoitteena on, että raiskausta koskevaan rikoslain pykälään sijoitettaisiin kaikki vakavimmin seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot. Tämä korostaisi tekojen paheksuttavuutta. Tämän vuoksi tällä hetkellä rikoslain 20 luvun 3 §:ssä oleva pakottamisena sukupuoliyhteyden rangaistavien tekojen sääntely sijoitettaisiin raiskausta koskevaan saman luvun 1 §:ään, sen muutetuksi 3 momentiksi. Vastaavasti 3 § kumottaisiin.

Samalla näitä lievimpiä raiskauksen teko-
muotoja koskevan säännöksen soveltamisalaa rajoitettaisiin merkittävästi. Säännös ei soveltuisi, jos teossa on käytetty väkivaltaa. Muutoksella korostettaisiin entisestään väkivallan käytön ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen moitittavuutta.

Lisäksi tekoja koskevaa rangaistusasteikkoa muutettaisiin niin, että nykyinen asteikko (yleisestä vankeuden minimistä eli 14 vuorokaudesta kolmeen vuoteen vankeutta) kiristyi ulottumaan neljästä kuukaudesta neljään vuoteen vankeutta.

Asteikon muutoksella odotetaan saavutettavan ensinnäkin se, että lievimpien raiskaustekojen rangaistukset kovenisivat. Samanlainen ja käytännössä merkityksellisempi rangaistuskäytännön ankaroituminen odotetaan seuraavan siitä, että lievimmän arvioitavien joukkoon ei enää kuuluisi väkivaltaa sisältäneitä tekoja, vaan ne arvioitaisiin vähintään raiskauksen perustekomuodon mukaan.

Kun lievimmistäkin tekemuodoista rangaistaisiin jatkossa nykyistä ankarammin, tämän odotetaan vaikuttavan koko raiskausrikosten kokonaisuuteen niin, että myös tähän asti raiskauksen perustekomuotoa tai törkeää raiskausta koskevan säännöksen mukaan rangaistuisia teoista rangaistaisiin jatkossa ankarammin.

Alle 18-vuotiaiden suojaamiseksi ja heidän rikoslain 20 luvun mukaisen erityisasemansa johdonmukaiseksi toteuttamiseksi luvun 2 §:ssä säädettäisiin, että raiskausta on aina pidettävä törkeänä, kun se kohdistuu alle 18-vuotiaaseen.

Pakolla tehdyn teon vahingollisuuden ja paheksuttavuuden korostamiseksi sukupuoliyhteyden määritelmää muutettaisiin niin, että se kattaisi myös esineellä taikka muulla ruumiinosalla kuin miehen sukupuolielimellä tehdyn seksuaalisen tunkeutumisen toisen peräaukkoon.

3.2 Seksuaalinen häirintä ja sen torjumisen toteuttamisvaihtoehdot

Edellä todettiin, että seksuaalisena häirintänä esimerkiksi tasa-arvolain mukaan pidettäviä tekoja arvioidaan usein varsin keinotekoisesti esimerkiksi kunnianloukkauksena, pahoinpitelynä tai muuna rikoksena. Erilli-

nen nimenomainen rangaistussäännös seksuaalisesta häirinnästä tekisi rikoslain tältä osin johdonmukaisemmaksi ja toisaalta korostaisi seksuaalisen häirinnän moitittavuutta.

Kun kysymys olisi uudesta kriminalisoinnista, on tätä alustavaa arviota seksuaalista häirintää koskevan rangaistussäännöksen tarpeellisuudesta punnittava myös rangaistussäännösten hyväksyttävän käyttämisen kriteerien valossa. Näitä niin sanottuja kriminalisointiperiaatteita ovat määrittäneet niin perustuslakivaliokunta, lakivaliokunta kuin useat tieteenharjoittajatkin. Periaatteista ovat selvimmän suoraan perustuslaista seuraavia lailla säätämisen vaatimus sekä täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus.

Perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä varsin keskeisessä asemassa on seksuaali- ym. rikosten kokonaisuudistukseen liittyvä lausunto vuodelta 1997 (PeVL 23/1997 vp, s. 2). Valiokunta viittasi ensinnäkin silloisessa hallitusmuodossa (nykyisin perustuslaissa) perusoikeutena turvattuun rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen, josta on johdettavissa lailla säätämisen vaatimus sekä täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus. Yleisten rajoittamisedellytysten mukaan kullakin perusoikeudella on ydinalue, jonka turvaamaa käyttäytymistä ei saa säätää rangaistavaksi. Kriminalisoinnille on oltava painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste. Suhteellisuusvaatimus puolestaan edellyttää sen arvioimista, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi. Tältä osin tulee arvioida, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttavalla tavalla kuin kriminalisoinnilla. Myös rangaistusseuraamuksen ankaruus on lausunnon mukaan yhteydessä suhteellisuusvaatimukseen.

Perustuslakivaliokunta on sittemmin kiinnittänyt lausuntokäytännössään huomiota erityisesti täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimukseen, mutta jonkin verran myös muihin lausunnossa 23/1997 vp esiin ottamiinsa näkökohtiin. Muutamassa yhteydessä se on todennut, ettei kriminalisointia tulisi käyttää, jos sillä olisi lähinnä symbolinen merkitys (PeVL 29/2001 vp, s. 4, PeVL 5/2009 vp, s. 3). Ensin mainitussa lausunnossa symboli-

suus kytkettiin arvioon ehdotetun kriminalisoinnin epämääräisyydestä, toisessa siihen, että poliisi ei käytännössä voisi valvoa ehdotettua rangaistussäännöksen noudattamista.

Yhdessä lausunnossaan perustuslakivaliokunta arvioi juuri seksuaalirikosta koskevaa hallituksen esitystä ja piti ehdotettua kriminalisointia laajuudeltaan ongelmallisena sääntelyn oikeasuhtaisuuden näkökulmasta, varsinkin kun kysymys oli varsin intiimille yksityiselämän osa-alueelle kohdistuvasta sääntelystä. Valiokunta piti oikeasuhtaisuuden kannalta parempana rajatumpaa sanamuotoa, joka kohdistuisi vain kiistatta moitittaviin tekoihin. (PeVL 17/2006 vp, s. 3.)

Eduskunnan lakivaliokunnan vuonna 2004 määrittelemien linjausten mukaan kaikelle rikoslainsäädännölle tulee ensinnäkin olla hyväksyttävä peruste. Toiseksi on oltava painava yhteiskunnallinen tarve, joka edellyttää juuri uuden rikostunnusmerkistön säätämistä hyväksyttäväksi arvioitujen tavoitteen saavuttamiseksi. Tällöin on otettava huomioon ennestään voimassa oleva sääntely samoin kuin mahdolliset tavoitellun päämäärän saavuttamiseen johtavat vaihtoehtoiset menettelyt. Kolmanneksi säädettävän kriminalisoinnin tulee olla ennaltaehkäisevä eli uuden rangaistussäännöksen on voitava perustellusti olettaa edes jossain määrin vaikuttavan tarkoitetulla tavalla. Neljänneksi jo perustuslain 8 §:ssä säädetyistä rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuu, että tunnusmerkistön on oltava täsmällinen ja tarkkarajainen. (LaVL 9/2004 vp, s. 1–2, myös esim. LaVM 15/2005 vp, s. 5.)

Kriminalisointiperiaatteita on kehitelty myös oikeuskirjallisuudessa paljonkin. Laajimmassa aihetta koskevassa tutkimuksessa kriminalisointiperiaatteiksi on määritelty laillisuusperiaate, ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate, oikeushyvien suojelun periaate, ultima ratio -periaate ja hyöty—haittapunninnan periaate (Sakari Melander: Kriminalisointiteoria — rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset, 2008), mutta suunnilleen vastaava jaottelu on esitetty useissa muissakin tutkimuksissa.

Näihin eri yhteyksissä määriteltyihin periaatteisiin nojautuen on seksuaalisen häirinnän kriminalisointia harkittaessa pohdittava

erityisesti seuraavia kysymyksiä: Kuinka painava yhteiskunnallinen tarve kriminalisoinnille on? Mitä oikeushyvää sillä suojeltaisiin? Onko nimenomaan kriminalisointi välttämätön vai olisivatko muut keinot käyttökelpoisia? Mikä merkitys on sillä, että olemassa olevat kriminalisoinnit jo pitkälti kattavat seksuaalisen häirinnän? Onko rangaistussäännös mahdollista muotoilla täsmälliseksi ja tarkkarajaiseksi? Olisiko kriminalisointi suhteellisuusvaatimuksen mukainen? Onko kriminalisoinnista odotettavissa haittoja, jotka ovat merkittäviä suhteessa saavutettavaan hyötyyn? Voidaanko uuden rangaistussäännöksen olettaa vaikuttavan ennaltaehkäisevästi?

Seksuaalisen häirinnän kriminalisoinnille voidaan sanoa olevan painava yhteiskunnallinen tarve. Ruumiillisen koskemattomuuden ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden merkitys on yhteiskunnassa yhä lisääntynyt ja saman suuntauksen voidaan olettaa jatkuvan. Kriminalisoinnilla suojattaisiin näitä oikeushyviä. Toisaalta oikeushyvien suojelun periaatteesta voi katsoa seuraavan, että jos kyse on häirinnän muodoista, jotka eivät niinkään loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta vaan lähinnä aiheuttavat mielipahaa, ei kyseessä välttämättä ole tarpeeksi selkeä kriminalisoinnilla suojattava oikeushyvä.

Seksuaalirikoksien sääntelyn kokonaisuudistukseen liittyneessä hallituksen esityksessä käsiteltiin lyhyesti seksuaalista häirintää (HE 6/1997 vp, s. 162), jonka todettiin merkitsevän toisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamista. Esityksessä käsiteltiin kuitenkin vain häirintää työympäristössä ja viitattiin asenteiden muuttamisen tarpeellisuuteen sekä tasa-arvolakiin. Päätelmä oli tuolloin se, että seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseksi olisi tarkoituksenmukaisempaa kehittää muuta lainsäädäntöä kuin rikoslakia.

Vuoden 1997 arviota ei voida pitää enää riittävänä. Seksuaaliseen häirintään voidaan kyllä vaikuttaa tasa-arvolain ja työturvallisuuslain sisältämällä muilla kuin rikosoikeudellisilla keinoilla. Ne koskevat kuitenkin vain tiettyjä tilanteita, kuten työpaikkoja ja opiskeluympäristöjä. Vaikuttaminen muissa yhteyksissä, erityisesti yleisillä paikoilla, tapahtuvaan häirintään ei ole tasa-arvolain tai työturvallisuuslain keinoin mahdollista.

Vaikka yleisillä paikoilla tapahtuva häirintä lienee tyypillisesti yksittäistapauksellista eikä toistuvaa kuten ehkä työpaikoilla, juuri tuntemattoman yllättäen tekemä teko voi olla sen kohteelle hyvinkin loukkaava ja järkyttävä. Riittävänä ei voi pitää myöskään vahingonkorvausoikeudellisia tai muita kuin oikeudellisia keinoja. Kriminalisointi on siis suhteessa muihin keinoihin välttämätön toimi häirintään vaikuttamiseksi.

On esitetty, että jos kriminalisoinnilla on tarkoitus yksinomaan ”välittää tiettyä viestiä”, sen perusteltavuutta on pohdittava erityisen tarkoin, etenkin jos olemassa olevat kriminalisoinnit pääosin jo kattavat ehdotettavan kriminalisoitavan käyttäytymisen (Melander, Kriminalisointiteoria, 2008, s. 367). Tällaista pohdintaa sisältyi kidutuksen kriminalisoimista koskevaan hallituksen esitykseen. Esityksen (HE 76/2009 vp, s. 1) mukaan kidutukseksi katsottavat teot olivat rikoslain mukaan rangaistavia, mutta eivät omana erityisenä rikostyyppinä. Kidutuksen nimenomaisella kriminalisoinnilla haluttiin vahvistaa perustuslain ja kansainvälisen oikeuden mukaista kidutuksen ehdotonta kieltoa, ilmaista sen erityinen moitittavuus ja antaa kansainväliselle yhteisölle viesti siitä, että Suomi tukee kidutuksen ehdotonta kieltä kaikissa olosuhteissa. Eduskunnan lakivaliokunta hyväksyi tämän lähtökohdan (LaVM 15/2009 vp, s. 2). Myös vainoamisen kriminalisoimista koskeva hallituksen esitys sisälsi tämäntyyppistä pohdintaa. Varsinkin laitonta uhkausta ja lähestymiskiellon rikkomista koskevien kriminalisointien nähtiin esityksessä pitkälti kattavan kriminalisointivielvoitteen, joka seuraa Euroopan neuvoston yleissopimuksesta naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta. Loppujen lopuksi uutta erilliskriminalisointia pidettiin kuitenkin tarpeellisenä vainoamisen moitittavuuden korostamiseksi, erityisesti mainittuun yleissopimukseen liittyen (HE 19/2013 vp, s. 22, 24—25, 31).

Kidutuksen kieltä on rikosoikeuden ehdotonta ydinaluetta, jonka osalta tietyn symbolisen viestin välittäminen on perusteltua. Myös vainoamisessa on kysymys varsin vakavista teoista, joskaan erillisen symbolisen viestin tarve ei liene yhtä suuri kuin kidutuk-

sen kohdalla. Seksuaalisen häirinnän osalta on vielä näitäkin esimerkkejä tarkemmin pohdittava, onko tarpeen, että on olemassa rangaistussäännös nimenomaan seksuaalisesta häirinnästä. Tarvetta on kuitenkin nähtävissä paitsi ruumiillisen koskemattomuuden ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden korostamisen kannalta, myös rikosoikeusjärjestelmän oman sisäisen johdonmukaisuuden edellyttämästä syystä. Ei voida pitää tarkoituksenmukaisena erityisesti kunnianloukkausta ja pahoinpitelyä koskevien säännösten soveltamista tekoihin, joissa tekijän toiminta on luonteeltaan selkeästi seksuaalista, ei toisen kunniaa loukkaavaa tai terveyttä vahingoittamaan pyrkivää.

Tietty merkitys on myös — vainoamista koskeneessa hallituksen esityksessä esiin tullein tavoin — annettava sille, mitä edellä mainittu Euroopan neuvoston yleissopimus edellyttää. Vainoamista koskevasta hallituksen esityksestä päätellen yleissopimuksesta seurasi joka tapauksessa jonkin verran lainsäädäntötarvetta. Sen sijaan häirinnän osalta yleissopimuksen voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietinnössä (s. 68—71) ei osoitettu lainsäädäntömuutosten tarvetta ja muutenkin lähdettiin siitä, että yleissopimuksen täytäntöönpano ei edellytä seksuaalista häirintää koskevan erillisen rangaistussäännöksen säätämistä. Siten kysymys seksuaalista häirintää koskevan erilliskriminalisoinnin tarpeesta ei ratkea yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyvistä lähtökohdista.

Tämäntyyppisessä kriminalisoinnissa rangaistussäännöksen muotoilu täsmälliseksi ja tarkkarajaiseksi tuottaa haasteita, joihin on esityksessä pyrittävä mahdollisimman hyvin vastaamaan. Myös täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden vaatimus puoltavat kriminalisoinnin rajoittamista selvimminkin seksuaalisena häirintänä pidettäviin tekoihin. Tätä puoltaa lisäksi suhteellisuuden vaatimus. Tältä osin voidaan erityisesti viitata eduskunnan perustuslakivaliokunnan vuonna 2006 seksuaalipalvelujen ostamisen kriminalisoinnista lausumaan (PeVL 17/2006 vp, s. 3). Valiokunnan lausunnosta päätellen on harkittava tarkkaan sääntelyn rajoja, kun on kysymys intiimille yksityiselämän osa-alueelle kohdistuvasta sääntelystä.

Uudesta kriminalisoinnista ei voida olettaa seuraavan merkittäviä haittoja. Jos se rajautuisi pääasiassa tekoihin, joista jo tällä hetkellä rangaistaan, ei muutoksesta aiheudu merkittäviä kustannusvaikutuksia. Myöskään yhteiskunnallisesti haitallisia sivuvaikutuksia ei ole näköpiirissä. Hyötynä on nähtävissä ainakin rikosoikeudellisen järjestelmän selkeytyminen sekä entistä painokkaampi seksuaalisen häirinnän moitittavuuden korostaminen, minkä voi arvioida johtavan ainakin pidemmän ajan kuluessa tekojen vähentymiseen. Toisten ihmisten koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden korostamisen voi arvioida johtavan yleisemminkin myönteisiin vaikutuksiin erityisesti sukupuolten tasa-arvon kannalta. Kuitenkin, jotta rangaistussäännöksen noudattamista pystyttäisiin käytännössä valvomaan eikä se jäisi ennaltaehkäisevyyttä vailla olevaksi kuolleeksi kirjaimeksi, kriminalisointia olisi senkin vuoksi rajattava.

Yhteenvedona voi sanoa, että useat kriminalisointiperiaatteet puoltavat kriminalisoinnin rajaamista. Myös esimerkit ulkomaisesta lainsäädännöstä tukevat tätä lähtökohtaa. Voidaankin lähteä siitä, että rangaistavuutta ei ole käytännössä mahdollista eikä tarpeenkaan ulottaa esimerkiksi erilaisiin eleisiin, ilmeisiin, tulkinnanvaraisiin huomautuksiin taikka pornografisen aineiston pitämiseen esillä. Toinen asia on, että näihin voidaan puuttua tasa-arvo- ja työturvallisuuslakien perusteella. Tällaisesta rajauksesta seuraisi myös, että rangaistussäännös seksuaalisesta häirinnästä koskisi pääasiassa tekoja, joista on tähän mennessä rangaistu jonkin toisen rangaistussäännöksen mukaan.

Olisi johdonmukaista, että seksuaalista häirintää koskeva rangaistussäännös olisi toisijainen muihin seksuaalirikoksia koskeviin rangaistussäännöksiin nähden. Seksuaalista häirintää koskevan rangaistussäännöksen säätäminen ei merkitsisi sitä, että tekoihin, joihin muut rangaistussäännökset luonteesta soveltuvat, alettaisiin soveltaa uutta säännöstä, mikä käytännössä voisi merkitä tilanteiden nykyistä lievempää arviointia. Silloin kun tekoon luonteesta ja rangaistussäännöksen tavanomaisen soveltamisalan mukaisesti sopisi muuta seksuaalirikosta, kunnianlouk-

kausta tai pahoinpitelyä koskeva taikka jokin muu rangaistussäännös, niitä tulisi soveltaa.

Edellä esitetyn perusteella ehdotetaan 20 lukuun sijoitettavaksi uusi 5 a §, jonka mukaan seksuaalisesta häirinnästä tuomittaisiin se, joka koskettelemalla tai muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

3.3 Syyteoikeus

Rikoslain 20 luvun 11 §:n mukaan tietyt seksuaalirikokset ovat vielä asianomistajarikoksia. Kysymys on vakavista rikoksista, jollaisten osalta yleinen intressi ja viranomais-ten velvoite saattaa rikosentekijä vastuuseen ovat korostuneita. Syyttäjän syyteoikeutta seksuaalirikoksista on vähitellen laajennettu eikä enää voida pitää johdonmukaisena, että tietyt luvun rikoksista ovat asianomistajarikoksia ja tietyt virallisen syytteen alaisia. Perustelluinta on siirtää kaikki voimassa olevan lain mukaan rangaistavat seksuaalirikokset virallisen syytteen alaisiksi.

Sen sijaan seksuaalinen häirintä, josta ehdotetaan kokonaan uutta rangaistussäännöstä, olisi teon luonteen ja vakavuusasteen perusteella tarkoituksenmukaista säätää asianomistajarikokseksi.

Samankaltaisista, teon vakavuuteen ja yleiseen intressiin liittyvistä syistä on perusteltua kumota luvun 12 §:n säännös, jonka mukaan syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta raiskauksen uhrin vakaasta tahdostaan tekemän pyynnön perusteella.

4 Esityksen vaikutukset

4.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Esityksen keskeisiä kohtia ovat kaikkia raiskaustekoja koskevan sääntelyn sijoittaminen raiskausta koskevaan pykälään, lievimpiä tekemuotoja koskevan sääntelyn soveltamisalan selkeä rajoittaminen, seksuaalista häirintää koskevan rangaistussäännöksen säätäminen sekä seksuaalirikosten hyvin kattava määrittäminen virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi. Nämä muutokset korostaisi-

vat ruumiillisen koskemattomuuden ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden merkitystä. Tämän odotetaan vaikuttavan asenteisiin ja sen myötä vaikuttavan mahdollisten rikosentekijöiden käyttäytymiseen niissä rajoissa, joissa siihen rikoslain keinoin ylipäättään on mahdollista vaikuttaa.

Perimmäisenä tavoitteena on siten seksuaalirikosten määrän vähentäminen, jolla on merkitystä erityisesti naisten turvallisuuden ja myös turvallisuuden tunteen kannalta. Ehdotetuilla muutoksilla ja niiden taustalla olevalla seksuaalisen itsemääräämisoikeuden korostamisella jo sinänsä voidaan arvioida olevan myönteistä merkitystä sukupuolten välisen tasa-arvon ja erityisesti naisten oikeuksien kehittämisen kannalta.

Ehdotettuja muutoksia, joiden seurauksena vankimäärän odotetaan jäljempänä kuvattavalla tavalla kasvavan ja rangaistusten ehkä muutenkin jonkin verran lisääntyvän, on pidettävä yhteiskunnallisen kontrollijärjestelmän laajuuden ja ankaruuden kannalta perusteltuina ja oikein mitoitettuina.

4.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Raiskausrikosten sääntelyn uudistaminen ei merkitse sitä, että viranomaisten tutkittaviksi tulisi uusia rikosryhmiä. Jo vanhastaan rangaistavia tekoja arvioitaisiin uudella tavalla. Samaa voidaan sanoa seksuaalista häirintää koskevan rangaistussäännöksen säätämisestä. Ainakin valtaosin se kattaisi tekoja, joita on jo tähänkin asti tutkittu poliisin toimesta, mutta eri nimikkeellä. Jonkin verran uusiakin tekoja saattaisi tältä osin tulla poliisin tutkittaviksi ja aikanaan syyttäjän ja tuomioistuimen käsiteltäviksi. Kyseessä ei kuitenkaan voida olettaa olevan merkittävä työmäärän lisäys. Samoin voidaan todeta seksuaalirikosten syyteoikeuden uudelleen järjestämisestä seuraavasta mahdollisesta juttumäärän kasvusta.

Raiskausrikoksia koskevan rangaistuskäytännön odotetaan uudistuksen myötä ankaroituvan. Tämä vaikuttaisi vankimäärää jäljempänä arvioidulla tavalla korottavasti ja siten Rikosseuraamuslaitoksen työmäärää lisäävästi.

4.3 Taloudelliset vaikutukset

Vankimäärän lisääntymisellä olisi taloudellisia vaikutuksia. On erittäin vaikea arvioida, kuinka suurta vankimäärän kasvua ehdotetut muutokset käytännössä merkitsisivät. Tämä johtuu useasta seikasta.

Ensinnäkin rangaistuksista päättävät riippumattomat tuomioistuimet. Hallituksen esitykseen ja muihin valmisteluasiakirjoihin sisältyvällä lausumilla voidaan arvioida olevan oikeuskäytäntöä jossain määrin ohjaavaa vaikutusta, mutta on hyvin vaikea sanoa, kuinka suurta rangaistuskäytännön muutosta esitys toteutuessaan merkitsisi.

Toiseksi esityksiin sisältyvissä ehdotuksissa ei ole kysymys pelkästään ennakoidusta rangaistustason noususta, vaan myös merkittävistä muutoksista raiskausrikosten eri tekemuotojen soveltamisessa. Kun tekoja siirrytään arvioitavaksi aikaisempaa törkeämpien tekemuotojen mukaisesti, on vaikea ennakoita, vastaavatko näistä aikaisemmin lievemmiksi arvioiduista rikoksista tuomittavat rangaistukset jatkossa törkeämmästä tekemuodosta tuomittavien rangaistusten entistä keskitasoa vai jäävätkö ne sen alle.

Kolmanneksi nykyinen rangaistuskäytäntö, joka on otettava laskelmien pohjaksi, ei liene vielä täysin vakiintunutta edellistenkään uudistusten jälkeen. Edellinen raiskausrikoksia koskevien rangaistussäännösten muutos tuli voimaan kesäkuun 2011 alussa. Muutoksen ennakoitiin merkitsevän raiskausrikoksista annettavien tuomioiden lukumäärän kaksinkertaistumista ja tapausten profiiliin muuttumista (Selvityksiä raiskausrikoksista, 2012, s. 102). Nyt käyttöön tulleiden vuotta 2011 koskevien rangaistustietojen perusteella raiskausrikostuomioiden lukumäärä onkin kasvanut, mutta ei ainakaan vielä kovin voimakkaasti, eikä rikosten jakautuma eri tekemuotojen välillä ole muuttunut. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa kun rikos tehtiin. Uutta lakia sovelletaan ennen sen voimaantuloa tehtyihin rikoksiin vain, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. (Rikoslain 3 luvun 2 §:n 1 ja 2 mom.) Kesäkuussa 2011 voimaan tullut uusi laki ei olisi johtanut lievempään lopputulokseen, joten sitä ei ole voitu soveltaa taannehtivasti.

Lisäksi uudistus ei ollut voimassa koko vuotta ja yleensäkin uuden rangaistuskäytännön vakiintuminen kestää jonkin aikaa. Vuotta 2012 tai sen jälkeistä aikaa koskevat rangaistustiedot eivät ole vielä käytettävissä.

Esityksen mukaan väkivaltaa sisältävät teot jäisivät pois raiskausrikosten lievimmän tekemuodon soveltamisen piiristä. Väkivallan vähäisyys on ollut selvästi tavallisin privilegiointiperuste (Selvityksiä raiskausrikoksista, 2012, s. 85). On siis ennakoitavissa, että ehdoton pääosa aiemmin lievimmän tekemuodon mukaan arvioiduista teoista siirtyy perustekemuodon soveltamisalan piiriin.

Merkittävä osuus, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimana ajanjaksona noin neljännes, raiskauksen ja sukupuoliyhteyteen pakottamisen uhreista on ollut alle 18-vuotiaita (Selvityksiä raiskausrikoksista, 2012, s. 84). Ehdotuksen mukaan näitä rikoksia arvioitaisiin jatkossa törkeinä raiskauksina. Tästä seuraisi siirtymää raiskauksen perustekemuodon (ja pienessä määrin lievimmän tekemuodon) piiristä törkeimmän tekemuodon piiriin niin, että tämä saattaisi merkitä törkeästä raiskauksesta annettavien tuomioiden jopa kaksinkertaistuvan.

Vuonna 2011 raiskauksesta päär rikoksena tuomittiin 73 henkilöä, raiskauksen yrityksestä 16 henkilöä, törkeästä raiskauksesta samoin 16 henkilöä ja pakottamisesta sukupuoliyhteyteen 22 henkilöä. Lukumäärät olivat varsin vakiintuneella tasolla. Raiskauksesta on tuomittu viime vuosina 30—40 ehdotonta vankeusrangaistusta vuodessa. Raiskauksen keskirangaistus oli vuonna 2011 (ehdottomissa vankeuksissa) noin kaksi vuotta, törkeästä rangaistuksesta tuomittava keskirangaistus noin viisi vuotta, ja pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tuomittiin keskimäärin kahdeksan kuukautta vankeutta ehdollisena. Nämäkin luvut olivat varsin vakiintuneita viime vuosien yleiseen rangaistustasoon verrattuna. Edelleen tiedetään, että uhrin nuori ikä on jo nyt vaikuttanut sekä tunnusmerkistön valintaan että rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen (Selvityksiä raiskausrikoksista, 2012, s. 84, 141, 143—144, 162—163), joten lapsiin ja nuoriin kohdistuneista teoista on jo nyt tuomittu varsin ankaria rangaistuksia.

Jos oletetaan, että

— tuomituista, jotka ennen lainmuutosta olisivat saaneet ehdollisen vankeusrangaistuksen, useat saisivat lainmuutoksen jälkeen ehdottoman vankeusrangaistuksen, mistä seuraa yhteensä noin sata vankikuukautta,

— 30—40 raiskauksesta ehdottomalla vankeudella rangaistavaa saa uudistuksen jälkeen noin kolme kuukautta aikaisempaa pidemmät vankeustuomiot, mistä seuraa yhteensä 90—120 vankikuukautta,

— noin 15 alaikäiseen kohdistuneeseen tekkoon syyllistynyttä saa uudistuksen jälkeen noin kuusi kuukautta aikaisempaa pidemmät vankeustuomiot, mistä seuraa yhteensä 90 vankikuukautta,

— noin 15 muista törkeistä raiskauksista rangaistavaa saa uudistuksen jälkeen noin kolme kuukautta aikaisempaa pidemmät vankeustuomiot, mistä seuraa yhteensä 45 vankikuukautta,

päädytään noin 300—400 uuteen vankikuukauteen. Se merkitsisi noin 9 000—12 000 vankipäivää. Kun otetaan huomioon vapautuminen ehdonalaiseen vapauteen, vankilukuvaikutus olisi noin 4 500—8 000 vankipäivää. Päivittäisessä vankiluvussa tämä tarkoittaisi noin 12—22 vangin lisäystä. On tähdennettävä, että edellä oleva laskelma sisältää useita huomattavia epävarmuustekijöitä, joten se kuvaa ainoastaan suuruusluokkaa.

Ainakin lähellä 20:tä oleva uusien vankien määrä saattaa edellyttää uusien vankipaikkojen investointitarvetta, kun otetaan huomioon tällä hetkellä suunniteltu laitosrakenne. Kahdenkymmenen vangin mukaan laskettu vuokriin, henkilöstölisäykseen ja toimintamenomomentin määrärahaan tarvittava Rikosseuraamuslaitoksen lisämäärärahan tarve olisi noin 1,2 miljoonaa euroa vuodessa, ja vankimäärän lisäyksen ollessa tuota suurempi tarve luonnollisesti vastaavasti kasvaisi. Tämän lisäksi seuraisi vankimäärän kasvamisesta 20:llä seksuaalirikoksesta tuomitulla tarvetta lisätä seksuaalirikollisille vankilassa suunnattujen erityisohjelmien resursseja. Samoin on otettava huomioon, että vuoden 2014 alussa voimaan tulevan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:n mukaisesta läikehoidosta koevapauden ehtona seksuaalirikoksesta tuomitulle vangille aiheutuu Rikosseuraamuslaitokselle lisäkustannuksia

hoidon, tuen sekä valvonnan järjestämisen vuoksi. Näistä syistä seuraisi vielä lisäksi yhteensä 200 000 euron lisämäärärahan tarve.

Nämä lisämäärärahan laskennalliset tarpeet eivät kuitenkaan syntyisi välittömästi lainuudistuksen voimaantulon jälkeen, vaan uudistuksen vaikutukset ovat täysin nähtävissä vasta sitten kun kaikki raiskausrikoksista annettavat rangaistukset koskevat uudistuksen voimaantulon jälkeen tehtyjä rikoksia. Jos vankimäärän lisäys on edellä kuvatun suuruinen, lisämäärärahan tarvetta ei yksin sen seurauksena Rikosseuraamuslaitoksella vielä ole. Jos lisäys on kuitenkin tätä suurempi, tilanne saattaa muuttua. Määrärahatarpeeseen vaikuttaa luonnollisesti myös se, miten vankimäärä muuten kehittyi.

5 Asian valmistelu

Toukokuussa 2012 oikeusministeriössä valmistui arviomuistio ”Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet” (oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 25/2012). Muistiossa esitettiin jatkovalmistelussa pohdittaviksi useita rikoslain 20 lukua koskevia lainsäädäntömuutoksia.

Arviomuistiosta saatiin 28 lausuntoa. Lausunnoista on julkaistu tiivistelmä (oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 54/2012).

Arviomuistion ja siitä saadun lausuntopalauteen pohjalta laadittiin luonnos hallituksen esitykseksi. Samassa yhteydessä oli toimeksiannon mukaan arvioitava tarvetta säätää seksuaalinen häirintä erikseen rangaistavaksi ja myönteisessä tapauksessa sisällytettävä sitä koskeva ehdotus luonnokseen.

Luonnos hallituksen esitykseksi valmistui heinäkuussa 2013. Siitä pyydettiin lausunto 51 taholta ja saatiin lausunto näistä 43 taholta. Lisäksi oikeusministeriöön toimitettiin neljä muuta lausuntoa eli lausuntoja oli yhteensä 47.

Lausuntopalaute oli yleisesti ottaen myönteinen. Eniten palautetta annettiin raiskausta ja seksuaalista häirintää koskevista pykäläehdotuksista. Varsin monessa lausunnossa toivottiin, että raiskauksen tunnusmerkistössä nimenomaisesti mainittaisiin suostumuksen puute. Kun asiaa kuitenkin on esityksen valmisteluvaiheissa perusteellisesti pohdittu (ks. edellä jakso 2.3.1 sekä arviomuistion s. 59—

67) eikä uusia näkökulmia tullut lausunnoissa esiin, ei omaksuttua perusratkaisua ollut tältä osin tarpeen muuttaa.

Lisäksi pohdintaa herätti ehdotettu raiskausta koskevan pykälän 3 momentin muotoilu, jonka mukaan momentissa puhuttaisiin ”konkreettisuutena arvoitellen vähemmän törkeästä” raiskauksesta. Ilmauksen todettiin monessa launnossa olevan vakiintuneeseen systematiikkaan soveltumaton. Jatkovalmistelussa todettiin kuitenkin, että vaihtoehtoiset sanamuodot eivät olleet riittävän selkeitä ja

ytimekkäitä, joten esitystä ei tältä osin muutettu.

Seksuaalista häirintää koskevaa uutta pykälää pidettiin tarpeellisena ja lähtökohdiltaan oikeana, mutta useissa launnoissa toivottiin niin pykälän kuin sen perustelujen täsmenämistä. Lisäksi moni launnonantaja toivoi vankeusmahdollisuuden lisäämistä pykälään. Nämä näkemykset on otettu lopullisen esityksen valmistelussa huomioon.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotuksen perustelut

1.1 Rikoslaki

20 luku Seksuaalirikoksista

1 §. *Raiskaus.* Yleisperusteluissa esitetyistä syistä raiskauksen lievintä tekemuotoa koskeva sääntely siirrettäisiin luvun 3 §:stä raiskausta koskevan 1 §:n 3 momentiksi niin, että momentti sisältäisi perustekomuotoa koskevaan sääntelyyn verrattuna lievemmän rangaistusasteikon. Pykälän 1 ja 2 momentti säilyisivät ennallaan. Yrityksen rangaistavuutta koskeva säännös siirtyisi nykyisestä 3 momentista 4 momentiksi.

Uusi 3 momentti koskisi ensinnäkin tilanteita, joissa raiskaus, huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähemmän törkeä kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitettut teot. Momentissa mainittaisiin nimenomaisesti, että sitä ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa. Väkivaltaa sisältäneet raiskaukset arvioitaisiin 1 §:n 1 momentin mukaan tai, pykälän soveltamisedellytysten muuten täytyessä, 2 §:n mukaan.

Kysymyksessä voisi siis olla vähäinen uhkaus käyttäen väkivaltaa. Kuten väkivallan, myös väkivallan uhan on kuitenkin oltava sellainen, että se riittää murtamaan toisen tahdon.

”Muita rikokseen liittyviä seikkoja” voisivat olla rikokseen, joko 1 tai 2 momentin mukaiseen, liittyvät poikkeukselliset olosuhteet. Niitä arvioitaessa olisi otettava huomioon ainakin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen laatu ja suuruus. Sukupuoliyhteyden laajan määritelmän vuoksi joitakin tekotapoja voitaneen poikkeuksellisesti pitää joissain tilanteissa vähemmän törkeinä kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitettut. Joka tapauksessa on korostettava kokonaisarvostelua: vähäisemmän törkeysarvostelun on katettava teko kaikin puolin. Momentin soveltamisala on ajateltava hyvin rajatuksi. Avio- liitto, parisuhde tai seurustelu eivät vähennä seksuaalista itsemääräämisoikeutta eivätkä

puhu lievemmän tekemuodon soveltamisen puolesta.

Verrattuna nykyiseen 3 §:ään kirjoitustapaa muutettaisiin myös siten, että enää ei puhutaisi lieventävien asianhaarojen vallitessa tehdystä vaan 1 tai 2 momenttiin verrattuna vähemmän törkeästä teosta. Tarkoitus on poistaa joillain tahoilla mahdollisesti vallinneet virheelliset käsitykset siitä, että tekoa olisi pidetty jollain lailla lievänä.

Jos raiskausta arvioidaan 3 momentin mukaan, rikosentekijälle tuomittaisiin vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta. Tällä hetkellä 3 §:n mukainen rangaistusasteikko, johon uusi 3 momentin mukainen asteikko vertautuu, on vankeutta enintään kolmeksi vuodeksi. Rangaistusasteikon korotuksen odotetaan merkitsevän käytännössä tuomittujen rangaistustenkin ankaroitumista.

Lisäksi uusi 3 momentti koskisi tilanteita, joissa joku muunlaisella uhkauksella kuin väkivallalla uhkaamalla pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Uhkauksen täytyy olla siinä määrin todellinen, että se on saanut kohteena olevan henkilön taipumaan uhkaukseen. Aikaisemman hallituksen esityksen (6/1997 vp, s. 176) tavoin voidaan todeta, että esimerkiksi uhkaaminen parisuhteen katkaisemisella ei sinänsä ole sellaista pakottamista, jota säännöksessä edellytetään. Uhkauksessa voi olla kysymys uhkaamisesta muulla kuin henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa sisältävällä rikoksella. Uhkauksen ei kuitenkaan tarvitse olla sinänsä oikeudenvastainen. Rangaistavaa olisi esimerkiksi toisen pakottaminen uhkaamalla paljastaa hänestä jokin haitallinen tieto.

2 §. *Törkeä raiskaus.* Pykälän 1 momentin 1 kohta koskee nyt tilanteita, joissa raiskauksessa aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila. Sana ”tahallisesti” poistettaisiin tarpeettomana.

Pykälän perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 174) todetaan seuraavaa:

”Momentin 1 kohta olisi sama kuin törkeässä pahoinpitelyssä. Edellytyksenä olisi, että raiskauksessa aiheutetaan tahallisesti toiselle

vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila. Kysymyksessä on vakavan seurauksen aiheuttaminen raiskauksella. Teon tahallisuuden tulee ulottua myös tällaisen seurauksen aiheuttamiseen. Edellytyksenä on seurauksen aiheutuminen. Se, että teko tehdään vaarallisella tavalla, ei ole tässä kohdassa riittävä peruste. Kohdan soveltamisessa voidaan nojautua törkeän pahoinpitelyn vastaavan ankaroitamisperusteiden tulkinnassa syntyneeseen käytäntöön.”

Pykälän 1 momentin 1 kohdan perustelujen mukaan se siis vastaisi törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistössä olevaa kohtaa (rikoslain 21 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohta). Kun rikoslain 20 luku uudistettiin 1990-luvun lopussa, törkeää pahoinpitelyä koskevassa säännöksessä ei kuitenkaan enää ollut sanaa ”tahallisesti”. Sana oli poistettu, kun rikoslain 21 lukua muutettiin rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa (laki 578/1995). Rikoslain 21 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohdan perusteluissa (HE 94/1993 vp, s. 96) todetaan 20 luvun 2 §:n 1 momentin 1 kohdan perustelujen tavoin kohdan edellyttävän, että tahallisuus ulottuu myös vakavien seurausten aiheuttamiseen. Törkeää pahoinpitelyä koskevan pykälän perusteluista voi päätellä, että sanan ”tahallisesti” poistamisella ei ole tavoiteltu mitään asiallista muutosta. Pahoinpitelyrikosten tavoin raiskausrikoksetkin ovat rangaistavia ainoastaan tahallisina. Tahallisuus puolestaan ulottuu tunnusmerkistön mukaiseen seuraukseen. Muutenkaan rikoslain rangaistussäännöksiin ei ole tapana kirjoittaa erikseen sitä, että tahallisuuden on ulotuttava seuraukseen. Tässä yhteydessä rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 1 kohdasta voitaisiinkin poistaa sana ”tahallisesti”.

Pykälän 1 momentin uusi 3 kohta koskisi tilanteita, joissa raiskauksen kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi. Uuden kohdan tarpeellisuutta on perusteltu edellä yleisperusteluissa. Aikaisemmat 3 ja 4 kohta siirtyisivät sellaisinaan 4 ja 5 kohdiksi.

Kohta eroaisi muista 1 momentin sisältämistä kvalifiointiperusteista siinä, että sen soveltamisessa ei ole yhtä paljon tilaa (muulle kuin törkeyden kokonaisarviointia koskelle) harkinnalle, vaan ratkaisevaa on pelkkä

uhrin ikä. Muut momentin kohdat sisältävät arvostuksenvaraisia perusteita (esimerkiksi ”vaikea ruumiinvamma”, ”erityisen tuntuva kärsimystä”, ”erityisen raa’alla tavalla”, ”muu hengenvaarallinen väline”). Toki niissäkin kohdissa on joitakin jokseenkin yksiselitteisiä perusteita, kuten ampumaseen käyttö.

Joka tapauksessa myös uhrin ollessa alle 18-vuotias edellytetään, että raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Korkein oikeus on hiljattain (KKO:2013:57) korostanut, että kun rikoksen katsominen kokonaisuutena arvostellen törkeäksi on rikoksen tunnusmerkistön täytymisen edellytys, tuomioistuimen on aina nimenomaisesti lausuttava, katsooko se tämän edellytyksen täyttyvän. Näin myös silloin, kun törkeysarvostelu perustuu ankaroitamisperusteesta itseltään ilmenevään rikoksen poikkeukselliseen törkeyteen.

Törkeä raiskaus ei ole voinut tulla arvioitavaksi sukupuolilyhteyteen pakottamisen tilanteissa. Tämä on luonteva lähtökohta, koska on vaikeaa ajatella tapauksia, joissa lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty raiskaus olisi samalla kuitenkin tehty 20 luvun 2 §:n 1 momentin jonkin kohdan mukaisella tavalla. Esityksen mukaan sukupuolilyhteyteen pakottamista koskevaa säännöstä suurelta osin vastaava säännös sijoitettaisiin raiskausta koskevan 20 luvun 1 §:n 3 momentiksi. Siten luvun 2 § jatkossa viittaisi periaatteessa myös tuohon momenttiin. Erityinen rajausten suhteen, mihin 2 § viittaa, ei kuitenkaan ole tarpeen, koska useimmiten on mahdoton ajatella tilanteita, joissa 2 §:n mukaiset kvalifiointiperusteet ovat olemassa, mutta silti harkittaisiin pykälän 3 momentin soveltamista.

Uusi, alle 18-vuotiasta uhria koskeva kvalifiointiperuste on tässä suhteessa kuitenkin hieman eri asemassa juuri sen vuoksi, että sen soveltaminen on — törkeyden kokonaisarviointia lukuun ottamatta — mekaanista, luonnollisesti sen rajoissa, että tahallisuusvaatimus koskee myös tekijän tietoisuutta lapsen iästä. Periaatteessa on ajateltavissa poikkeuksellinen tilanne, jossa teko on kohdistunut esimerkiksi 17-vuotiaaseen mutta olosuhteet muuten ovat sellaiset, että 1 §:n soveltamistakin voisi harkita. Alaikäisten

suojelun korostamiseksi ei kuitenkaan ole syytä tehdä säädösten poikkeuksia pykälän 1 momentin uuden 3 kohdan soveltamisesta. Voidaan ajatella, että tällaisissa hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa arvioidaan, ettei raiskaus ole kokonaisuutena arvostellen törkeä. Silloin tekoa voitaisiin arvioida 1 §:n 1 tai 2 taikka jopa 3 momentin mukaisesti.

3 §. Pakottaminen sukupuoliyhteyteen. Pykälä kumottaisiin ja sen sisältö siirrettäisiin muutettuna 1 §:n 3 momentiksi, kuten edellä on kuvattu.

5 §. Seksuaalinen hyväksikäyttö. Pykälän 1 momentin 3 kohta koskee sitä, joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt.

Kohtaa muutettaisiin siten, että ilmaisua ”puolustaa itseään” täydennettäisiin luvun 1 §:n 2 momentin ja 4 §:n 2 momentin mukaisella ilmauksella ”muodostaa tai ilmaista tahtoaan”. Ei ole nähtävissä selviä perusteita ilmaisujen erilaisuudelle eri pykälissä. Nykyinen 5 §:n 1 momentin 3 kohdan muotoilu saattaa myös tarpeettomasti viedä ajatukset pelkästään fyysiseen puolustautumiseen, vaikka sitä ei ole tarkoitettu: esimerkiksi lainkohtaa koskevassa hallituksen esityksessä (HE 6/1997 vp, s. 179) puhutaan potilaan ”kyvystä päättää omista ratkaisuistaan”.

5 a §. Seksuaalinen häirintä. Edellä yleisperusteluissa on tuotu laajasti esiin perusteet uuden, seksuaalista häirintää koskevan pykälän säätämiseksi. Seksuaalisesta häirinnästä tuomittaisiin se, joka koskettelemalla tai muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Rangaistussäännös olisi toissijainen muihin rikoslain 20 luvun rangaistussäännöksiin nähden. Rangaistuksena olisi sakkoa tai vankeutta enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Kuten edellä ilmeni, seksuaalisesta häirinnästä työelämässä voidaan rangaista rikoslain 47 luvun 3 §:n mukaan työsyryntänä. Tällöin

lähtökohtana on tasa-arvolain mukainen seksuaalisen häirinnän käsite, joka edellä jaksoissa 2.3.6 ja 3.2 kuvatulla tavalla olisi laajempi kuin nyt ehdotetun pykälän mukainen seksuaalisen häirinnän käsite. Kun rikoslain 47 luvun 3 § koskee vain rajattua tekijäpiiriä, ei olisi haitallista, vaikka rikoslain eri lukuja sovellettaessa noudatettaisiin erilaisia seksuaalisen häirinnän käsitteitä. Huomattava on myös, että 47 luvun 3 §:ssä ei nimenomaisesti viitata seksuaalisen häirintään, joten senkään vuoksi sekaannuksen vaaraa ei ole. Työelämässä tapahtuva seksuaalinen teko voi jatkossakin tulla arvioitavaksi seksuaalisen teon vakavuudesta riippuen työturvallisuusrikoksen ja työsyryntän lisäksi myös esimerkiksi seksuaalisena hyväksikäyttönä tai tilanteesta riippuen myös seksuaalisena häirintänä.

Ensin mainittu tekotapa, koskettelu, on tyyppillinen ja siksi syytä mainita erikseen. Ilmaus ”koskettelu” tuo esiin sen, että kysymys ei ole tavanomaisena pidettävästä esimerkiksi ihmisjoukossa ohimennen tapahtuneesta toisen hipaisusta, vaan teosta, jolta edellytetään tiettyä intensiivisyyttä. Kysymys olisi toisen sivelestä, puristelusta, taputtelusta tai vastaavista teoista. Koska kysymys on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojasta, rangaistavan koskettelyn kohteena olisi ruumiinosa, jota on tavanomaista pitää seksuaalisesti merkityksellisinä, kuten ainakin rinnat, sukupuolielin, takapuoli tai reidet. Myös toisen suutelemista voidaan pitää tässä tarkoitettuna kosketteluna.

Kosketteluun voidaan vakavuudeltaan rinnastaa eräitä tekoja, joiden voidaan katsoa olevan omiaan loukkaamaan pikemmin henkistä kuin fyysistä itsemääräämisoikeutta. Koska ihmisillä on yleensä paremmat mahdollisuudet valvoa henkisen kuin fyysisen itsemääräämisoikeutensa toteutumista, näiltä muilta kosketteluun rinnastettavilta tekotoilta edellytetään riittävää painavuutta. Kysymys ei olisi esimerkiksi tulkinnanvaraisista, ehkä seksuaalisiksi tulkittavista huomautuksista. Sen sijaan toisen henkilön ulkoisten ominaisuuksien, erityisesti seksuaalisesti merkityksellisten ruumiinosien kommentoinnin tämän kuullen esimerkiksi julkisella paikalla voisi vakavimmissa tapauksissa katsoa

loukkaavan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Vakavuudeltaan kosketteluun rinnastettavia tekoja voisivat olla ainakin toisen seuraaminen sukupuoliyhteyttä ehdotellen tai muunlainen, esimerkiksi työtoverien kesken tapahtuva painostaminen sukupuoliyhteyteen. Samoin seksuaalista häirintää koskevaa rangaistussäännöstä voitaisiin soveltaa silloin, kun tekijä ehdottelee yleisellä paikalla toiselle, että tämä ryhtyisi hänen kanssaan maksua vastaan sukupuoliyhteyteen, taikka tiedustelee siihen ryhtymisen hintaa. Tosin pois suljettua ei liene tällaisen kyselyn katsominen kunnianloukkaukseksi. Seksuaalipalvelujen maksullinen tarjoaminen yleisellä paikalla on kielletty, joten tällaisella ehdottelulla tai tiedustelulla tekijä saattaa todellisuutta vastamattomasti vihjata toisen syyllistyvän rangaistavaan tekoon.

Samoin seksuaalista häirintää voisi olla itsensä paljastaminen toiselle, joka yksittäiseen henkilöön kohdistuvana ei täyttäisi sukupuolisiveellisyuden julkisen loukkaamisen tunnusmerkistöä. Edelleen seksuaalista häirintää voisi olla perusteeton kysely toisen sukupuolielämästä, esimerkiksi sellaisen henkilön tekemänä, jonka virka- tai työtehtävien mukaista tällainen kysely ei ole, taikka toisinaan esiintyneiden tekaistujen ”puhelin-kyselyjen” muodossa.

Häiritsijän tekoa kuvattaisiin pykälässä ilmaisulla seksuaalinen teko. Luvussa käytetään useissa kohdin seksuaalisen teon käsitettä, usein erilaisin lisämäärein varustettuna (”seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaava seksuaalinen teko”, ”seksuaalinen teko, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä”, ”sukupuoliyhteyteen rinnastettava seksuaalinen teko”). Seksuaalinen teko on 10 §:ssä määritelty teoksi, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. Seksuaalisen teon olennaisuuden osalta hallituksen esityksen perusteluissa korostettiin sen olosuhdesidonaisuutta. (HE 6/1997 vp, s. 188—189.)

Seksuaalisen teon aikaisemman määritelmän mukaan teko oli, paitsi seksuaalisesti olennainen, myös sellainen, että sillä tavoiteltiin seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Vaikka tämä ei enää sisälly seksuaalisen teon

määritelmään, on selvyuden vuoksi todettava, että seksuaalisella häirinnällä ei välttämättä tavoitella esimerkiksi tekijän kiihottamista. Seksuaalisen häirinnän tavoite voi olla aivan toisenlainen, kuten valta-aseman tavoittelu toiseen nähden, häirinnän kohteen nolaaminen ja niin edelleen. Tekijän motiivi ei sinänsä ole rikoksen tunnusmerkistön osa.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu olennaisuuden asettavan tietyn määrällisen ja laadullisen kynnyksen, ja on pidetty epävarmana, ylittäisikö esimerkiksi pukeissa olevan naisen taputtaminen takapuoleen tämän kynnyksen (Matikkala teoksessa *Keskeiset rikokset*, 2007, s. 138). Myöskään Ruotsissa tällaista tekoa ei arvioitaisi seksuaalisena häirintänä vaan toisen rangaistussäännöksen mukaan. Uuden seksuaalista häirintää koskevan pykälän tavoitteita silmällä pitäen voidaan kuitenkin todeta, että ainakin tämän pykälän soveltamisalaa ajatellen tuollaista taputtelua on pidettävä seksuaalisena tekona. Arvioitaessa seksuaalisen häirinnän edellyttämää seksuaalista tekoa sovellettavaksi tulee 10 §:n 2 momentin seksuaalisen teon määritelmä ja takapuolen taputtelussa ja sen seksuaalisen luonteen arvioinnissa tulee ottaa huomioon teko-olosuhteet kokonaisuudessaan.

Teon olisi oltava, paitsi seksuaalinen, myös omiaan loukkaamaan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Se, että teko loukkaa itsemääräämisoikeutta, olisi siis tuon teon tyypillinen seuraus. Kyseessä on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden abstrakti vaarantuminen, joten rangaistavuuden edellytyksenä ei ole, että kohde kokee itsemääräämisoikeutensa tulleen loukatuksi. Toisaalta jos teon kohde reagoi selvästi tavanomaisesta poikkeavalla tavalla katsoen seksuaalisen itsemääräämisoikeutensa tulleen loukatuksi, se ei sellaisenaan merkitse, että näin olisi myös rikosoikeudellisessa arvioinnissa katsottava tapahtuneen. Lähtökohtana on niin sanotun keskimääräisihmisen reagointitapa. Huomioon voidaan kuitenkin ottaa teon kohteen keskeisiä henkilökohtaisia ominaisuuksia, kuten hänen ikänsä ja sukupuolensa. Esimerkiksi nuorimpien ja vanhimpien häirinnän kohteiden seksuaalisen itsemääräämisoikeuden voitaneen ajatella tulevan tyypillisesti loukatuksi matalammalla kynnyksellä kuin muiden.

Teko on rangaistava tahallisenä. Tahallisuuden on katettava teon tunnusmerkistö kokonaisuudessaan ja tahallisuuden sisältö määräytyisi sitä koskevien yleisten sääntöjen mukaisesti. Nyt jo sangen vakiintuneelta vaikuttaa olosuhdetahallisuuden arviointi korkeimman oikeuden käytännössä siten, että tekijän tahallisuus suhteessa kysymyksessä olleen olosuhteen käsillä oloon määräytyy sen mukaan, oliko tekijä pitänyt tämän olosuhteen käsillä oloa varmana tai varsin todennäköisenä.

Pykälän suojelukohteenä on seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Jokaisella tulee lähtökohtaisesti olla oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään edellyttäen, ettei hän loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta (HE 6/1997 vp, s. 161). Seksuaalisesti häiritty henkilö joutuu mukaan tekijän seksuaalisesti olennaiseen toimintaan vastoin tahtoaan eli vastoin itsemääräämisoikeuttaan.

Se, mikä on omiaan loukkaamaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta, vaihtelee huomattavasti ainakin sillä perusteella, mitkä ovat teko-olosuhteet ja millainen on tekijän ja teon kohteen välinen suhde. Olosuhteita sekä tekijän ja teon kohteen suhdetta voidaan ajatella jatkumona. Teko on varsin matalalla kynnyksellä omiaan loukkaamaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta, jos sen tekee esimerkiksi kadulla uhrille täysin tuntematon, ehkä vieläpä nuorta uhrina selvästi iäkkäämpi henkilö. Samoin voidaan arvioida tekoa, jossa käytetään luottamusta väärin, kuten esimerkiksi liikennevälineen kuljettajan ja asiakkaan välisessä luottamussuhteessa. Voidaan ajatella muitakin tilanteita, joissa ei ole kysymys 20 luvun 5 §:n 4 kohdan mukaisesta erityisestä riippuvuudesta, mutta joita kuitenkin olisi arvioitava eräänlaisena luottamussuhteena – esimerkiksi työpaikoilla eri asemassa olevien työtoverien taikka työntekijän ja asiakkaan välillä.

Jatkumon toisessa päässä on tekijän ja teon kohteen välinen vakiintunut parisuhde. Sellaisessa ei kosketelemisen tai vastaavien toimintojen voida ainakaan yleensä katsoa olevan omiaan loukkaamaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Jatkumon eri kohdille sijoittuisivat sitten muut teko-olosuhteet sekä tekijän ja teon kohteen väliset suhteet, kuten seurustelutilanteet, vanhojen tuttavien väliset

tapaamiset, satunnaiset tuttavuudet ja niin edelleen. Viime kädessä yksittäistapauksittain on arvioitava, mikä vallinneissa olosuhteissa ja tekijän ja kohteen välinen suhde huomioon ottaen on hyväksyttävän seksuaalisen käyttäytymisen raja.

Tietyissä ammateissa toimivien (ainakin lääkärit, hoitajat ja hierojat) tavanomaista toimintaa on asiakkaiden vartalon koskettelu. Jos koskettelu poikkeaa normaalista ja asianmukaisesta ammatillisesta käytännöstä ja kohdistuu seksuaalisesti merkityksellisiin ruumiinosiin, kysymys voi olla seksuaalisesta häirinnästä. Toisaalta ainakin lääkärin ja hoitajien osalta kyseessä voi olla myös vakavampana rikoksena pidettävä seksuaalinen hyväksikäyttö, jos kysymyksessä on 20 luvun 5 §:ssä tarkoitettu aseman hyväksikäyttäminen. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2011:1 lääkärin katsottiin ryhtymällä lääkärintutkimuksen varjolla seksuaaliseen tekoon käyttäneen törkeästi hyväkseen potilaansa luottamusta ja tutkimustilanteeseen liittynyttä erityistä riippuvuussuhdetta. Teon katsottiin olleen 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan mukainen rikos.

Ehdotettu rangaistussäännös olisi toissijainen muihin seksuaalirikoksia koskeviin rangaistussäännöksiin nähden. Sitä sovellettaisiin, jos teosta ei muualla 20 luvussa säädetä rangaistusta. Jos tekoon sen sijaan soveltuu luontevasti jokin muu seksuaalirikosta koskeva rangaistussäännös, olisi sitä sovellettava.

Seksuaalista häirintää koskevan rangaistussäännöksen säätämällä ei siis tavoitella sitä, että tekoihin, joihin muut rangaistussäännökset luontevasti soveltuvat, alettaisiin soveltaa uutta säännöstä, mikä käytännössä voisi tarkoittaa tilanteiden nykyistä lievempää arviointia. Kun seksuaalista häirintää koskeva rangaistussäännös olisi toissijainen vain rikoslain 20 luvun muihin säännöksiin nähden, voitaisiin joissain tapauksissa tekijää rangaista sekä seksuaalisesta häirinnästä että muusta rikoksesta, kuten esimerkiksi pahoinpitelystä. Vaasan hovioikeuden ratkaisussa VaaHO:2007:5 oli kysymys kadulla tapahtuneesta nuoren tytön puristelusta, hiuksista vetämisestä ja kaulan imemisestä ja puremisesta. Toisen ruumiillisen koskemattomuuden loukkaaminen oli niin selvä, että pahoinpite-

lystä rankaiseminen tällaisissa tilanteissa olisi jatkossakin luonteva vaihtoehto. Sen lisäksi voitaisiin tämäntyyppisessä tilanteessa tekiä rangaista seksuaalisesta häirinnästäkin.

Seksuaalisävyisiin yhteydenottoihin voivat luontevasti soveltua useat eri rangaistussäännökset, kuten edellä yleisperustelujen jaksossa 2.1.6 on todettu. Samoin kunnianloukkaussäännös voi hyvinkin soveltua seksuaalisävyiseen nimittelyyn. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2005:137 tuomittiin kunnianloukkauksesta miesohjastaja, joka oli syyllistynyt kunnianloukkaukseen nimittämällä kilpailutilanteessa naisohjastajaa sukupuoleen liittyvällä halventavalla ilmaisulla.

Kun seksuaalisen häirinnän kohteena on suojaikärajaa nuorempi lapsi, kynnys teon katsomiseksi lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi on ollut matala jo senkin vuoksi, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistössä mainitaan erikseen kosketelu. Tätä käytäntöä ei ole tarkoitus muuttaa. Edellä yleisperustelujen jaksossa 2.1.6 on, erityisesti hallituksen esitykseen 282/2010 vp nojautuen, tuotu esiin laajasti esimerkkejä teoista, jotka lapsiin kohdistuvina ovat rangaistavia muina seksuaalirikoksina kuin häirintänä, mutta eivät välttämättä aikuisen kohdistuvina.

Seksuaalista häirintää koskeva rangaistussäännös ei myöskään muuttaisi suhtautumista pakottamista seksuaaliseen tekoon taikka seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien rangaistussäännösten soveltamiseen. Seksuaaliseen tekoon pakottamisen soveltamiskynnys lienee kohtalaisen korkea, koska pykälän 1 momentin mukaisissa tilanteissa pakottaminen tapahtuu väkivallalla tai uhkauksella. (2 momentti koskee toisen puolustuskyvyttömyyden hyväksikäyttöä.)

Häirintään työolosuhteissa saattavat soveltua työsyRJintää ja työturvallisuusrikosta koskevat rangaistussäännökset, joiden soveltamiskäytäntöä on selostettu edellä yleisperustelujen jaksossa 2.1.6. Uusi rangaistussäännös seksuaalisesta häirinnästä ei sulkisi pois myöskään näiden työoloja koskevien rangaistussäännösten soveltamista.

Jos tekijä paljastaa itsensä julkisesti, hänet voitaisiin uudesta säännöksestä huolimatta tuomita sukupuolisiveellisyden julkisesta

loukkaamisesta (rikoslain 17 luvun 21 §). Tekoa ei katsota seksuaalirikokseksi, mitä osoittaa jo sen sijoittaminen yleistä järjestystä vastaan tehtyjä rikoksia koskevaan rikoslain lukuun. Rikos ei loukkaa jonkun yksilöllistä oikeutta määrätä omasta seksuaalisuudesta (HE 6/1997 vp, s. 154). Rangaistavuuden edellytyksenä ei ole, että teko tapahtuu suuren yleisöjoukon edessä. Sukupuolisiveellisyden julkisena loukkaamisena rangaistaan myös esimerkiksi itsensä paljastaminen yksittäisille ihmisille. Julkisesti tehty on teko, jonka voi nähdä ennalta määräämätön joukko ihmisiä (HE 6/1997 vp, s. 154—155). Jos kyseessä puolestaan on itsensä paljastaminen yksittäiselle henkilölle tilanteessa, jossa tekoa ei voi nähdä ennalta määräämätön ihmisjoukko ja teon kohteena on lapsi, kyseessä voisi olla lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Suojaikärajaa vanhemman nähdessä tehtynä tällaisessa tilanteessa olisi kyseessä seksuaalinen häirintä. Tässäkin tapauksessa on arvioitava, milloin teko on omiaan loukkaamaan katsojan seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Suomen oloissa ei esimerkiksi sitä, että ohikulkija näkee kesämökin rannassa alastomia uimareita, voi pitää tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavana.

Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaksi koettujen ilmaisujen häiritsevää huutelemista, jonka ei voi sanoa olevan kehenkään yksittäiseen paikallaolijaan suoraan kohdistuvaa, voidaan puolestaan arvioida järjestyslain (612/2003) mukaan. Lain 3 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan yleisen järjestyksen häiritseminen yleisellä paikalla metelöimällä ja muulla vastaavalla tavalla on kielletty. Hallituksen esityksen mukaan metelöimistä olisi muun muassa äänekäs kiroileminen (HE 20/2002 vp, s. 35). Joissain tällaisissa tapauksissa kyseessä ilmeisesti voisi olla rikoslain 17 luvun 21 §:n mukainen sukupuolisiveellisyden julkinen loukkaaminen. Kyseistä lainkohtaa koskevan hallituksen esityksen mukaan säännös nimittäin voisi soveltua poikkeuksellisen rivojen kirjallisten tekstien esittämiseen yleisötilaisuuksissa (HE 6/1997 vp, s. 155).

Rangaistuksena seksuaalisesta häirinnästä tuomittaisiin sakkoa tai vankeutta enintään kuudeksi kuukaudeksi. Yleensä sakkoa on

tekojen luonne ja vakavuusaste huomioon ottaen pidettävä riittävänä. Varsinkin toistuvia tekoja ajatellen on kuitenkin myös vankeusvaihtoehto tarpeellinen.

10 §. Määritelmät. Voimassa olevan 10 §:n 1 momentin mukaan sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan 20 luvussa sukupuolielimestä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Yleisperusteluissa esitetyistä syistä määritelmää laajennettaisiin siten, että se kattaisi myös esineen tai muun ruumiinosan kuin miehen sukupuolielimen työntämisen toisen peräaukkoon. Tässäkin tapauksessa kysymys olisi, kuten määritelmän mukaisissa tapauksissa ennenkin, seksuaalista laatua olevasta toiminnasta, ei sellaisesta, joka on perusteltavissa esimerkiksi lääkinällisenä toimena. Yksittäistapauksittain on ratkaistava, onko tunkeutuminen luonteeltaan seksuaalista vai onko se tehty puhtaasti pahoinpitelytarkoituksessa.

Samalla määritelmää parannettaisiin kielellisesti niin, että sukupuolielimestä ”tapahtuvan” tunkeutumisen sijasta puhuttaisiin sukupuolielimestä tehtävästä tunkeutumisesta.

Momentissa oleva sukupuoliyhteyden määritelmä koskee 20 lukua. Kuitenkin myös muualla rikoslain säännös, jossa käytetään sukupuoliyhteyden käsitettä. Rikoslain 17 luvun 22 §:n mukaan se, joka on sukupuoliyhteydessä oman lapsensa tai tämän jälkeläisen kanssa, oman vanhempansa tai tämän vanhemman tai isovanhemman kanssa taikka veljensä tai sisarensa kanssa, on tuomittava sukupuoliyhteydestä lähisukulaisten kesken. Hallituksen esityksen (HE 6/1997 vp, s. 157) mukaan sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan samaa kuin 20 luvun 10 §:n 1 momentin määritelmäsäännöksessä. Olisi kuitenkin tarpeen, että näin keskeinen tunnusmerkistön osa olisi määritelty selkeästi lain tasolla. Näin sitäkin suuremmalla syyllä, kun sukupuoliyhteyden määritelmää ehdotetaan nyt laajennettavaksi ja se entisestään etäännyttävän tavomaisen kielenkäytön mukaisesta sukupuoliyhteyden käsitteestä. Sen vuoksi momenttia muutettaisiin niin, että määritelmä ei koskisi enää vain rikoslain 20 lukua, vaan koko rikoslakia.

2 momenttiin tehtäisiin johdonmukaisuussyistä sama muutos huolimatta siitä, että sek-

suaalisen teon käsitettä ei ole käytetty muualta kuin 20 luvussa.

11 §. Syyteoikeus. Voimassa olevan 11 §:n mukaan syyttäjä ei saa nostaa syytettä 3 ja 4 §:ssä eikä 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitetuista kahdeksantoista vuotta täyttäneisiin henkilöihin kohdistuneista rikoksista, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. Pykälässä viitataan siis voimassa olevan lain rangaistussäännöksiin pakottamisesta sukupuoliyhteyteen (3 §), pakottamisesta seksuaaliseen tekoon (4 §) ja yhteen osaan seksuaalista hyväksikäyttöä koskevasta rangaistussäännöksestä (5 §:n 1 momentin 4 kohta, joka koskee tilannetta, jossa käytetään törkeästi hyväksi henkilön erityistä riippuvuussuhdetta tekijästä).

Yleisperusteluissa esiin tuoduista syistä kaikki edellä luetellut rikokset tulisivat virallisen syytteen alaisiksi, joten pykälästä poistettaisiin viittaukset niihin. Sen sijaan ehdotetaan, että seksuaalinen häirintä, josta ehdotetaan uutta rangaistussäännöstä, olisi asianomistajarikos. Tätä voidaan perustella rikoksen luonteella ja vakavuusasteella. Poikkeuksena kuitenkin olisivat alle 18-vuotiaisiin kohdistuneet teot, jotka olisivat virallisen syytteen alaisia. Rajausta voidaan perustella alaikäisten erityisen suojan tarpeella. Käytännössä tämä rajausta koskisi 16–17-vuotiaita, sillä suojaikärajaa nuorempiin kohdistunut seksuaalinen häirintä olisi tarkoitus jatkossakin arvioida lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä.

Asianomistajan ilmoituksesta riippumatta syyttäjä voisi nostaa syytteen täysi-ikäisen seksuaalisesta häirinnästä, jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Aikaisempaa hallituksen esitystä mukaillen voidaan todeta, että erittäin tärkeä yleinen etu voi vaatia syytteen nostamista esimerkiksi silloin, kun tekijä on syyllystynyt useisiin tällaisiin rikoksiin, vaikka yksittäiset teot olisivatkin lieviä (ks. HE 6/1997 vp, s. 189).

12 §. Toimenpiteistä luopuminen. Voimassa olevan 12 §:n mukaan jos 1 §:ssä tarkoitettu kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneen rikoksen (eli raiskauksen) asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi,

syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Pykälä kumottaisiin. Kumoamisen taustaa on käsitelty yleisperusteluissa.

2 Voimaantulo

Koska rikoslain 20 lukua on muutettu viime vuosina usein, ehdotetaan, että laki tulisi voimaan selkeänä ja havainnollisena ajankohtana. Sellainen olisi esimerkiksi 1 päivä kesäkuuta 2014 tai 1 päivä tammikuuta 2015.

3 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys

Säätämisyjärjestyksen arvioinnin kannalta merkityksellinen on lähinnä ehdotettu seksuaalista häirintää koskeva 5 a §. Eduskunnan perustuslakivaliokunta on toistuvasti kiinnittänyt huomiota siihen, onko ehdotettu rangaistussäännös riittävän tarkkarajainen. Perustuslakivaliokunta on jonkin verran arvioinut rangaistussäännöksiä myös niiden tarpeellisuuden ja suhteellisuuden kannalta. Edellä yleisperustelujen jaksossa 3.2. on perusteltu laajasti sitä, miksi pykälä olisi tarpeellinen ja ehdotetussa muodossaan myös suhteellisuusvaatimuksen mukainen.

Perustuslain 8 §:n (Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate) 1 virkkeen mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota

ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Laillisuusperiaatteesta on johdettavissa täsmällisyysvaatimus eli se, että rangaistussäännösten on oltava tarkkarajaisia. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleen 1 virkkeen mukaan ketään ei ole pidettävä syyppäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. Myös tämä artikla edellyttää rangaistussäännöksiltä ennustettavuuden takaavaa yksityiskohtaisuutta ja täsmällisyyttä.

Tarkkarajaisuuden kannalta on tarkasteltava erityisesti ehdotetun 5 a §:n kohtaa, joka koskee vakavuudeltaan kosketteluun rinnastettavaa toimintaa. Kun otetaan huomioon se, että rinnastus tapahtuu teon vakavuuden perusteella eikä perustu vain yleisluonteiseen vertailuun, sekä yksityiskohtaisissa perusteluissa teon vakavuuden tulkinnasta esitetty, ehdotusta on tältäkin osin pidettävä riittävän tarkkarajaisena ja täsmällisenä.

Lakiehdotukset voidaan hallituksen käsityksen mukaan hyväksyä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä. Perusteltuna kuitenkin pidetään, että esityksestä pyydetäisiin perustuslakivaliokunnan lausunto.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

*Lakiehdotus***Laki****rikoslain 20 luvun muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan rikoslain (39/1889) 20 luvun 3 ja 12 §, sellaisina kuin ne ovat, 3 § laissa 563/1998 ja 12 § laissa 540/2011,
muutetaan 20 luvun 1 ja 2 §, 5 §:n 1 momentin 3 kohta sekä 10 ja 11 §, sellaisina kuin ne ovat, 1 § laeissa 563/1998 ja 495/2011, 2 § ja 5 §:n 1 momentin 3 kohta laissa 563/1998, 10 § laeissa 563/1998 ja 540/2011 ja 11 § laissa 540/2011, sekä
lisätään 20 lukuun uusi 5 a § seuraavasti:

20 luku

Seksuaalirikoksista

1 §

Raiskaus

Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava raiskauksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän törkeä kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitettut teot, rikoksenteijä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitettulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa säädetään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.

Yritys on rangaistava.

2 §

Törkeä raiskaus

Jos raiskauksessa

1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,

2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä,

3) kohteena on kahdeksatoista vuotta nuorempi lapsi,

4) rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai

5) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteijä on tuomittava *törkeästä raiskauksesta* vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

5 §

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään taikka muodostaa tai ilmaista tahtoaan on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai

 on tuomittava *seksuaalisesta hyväksikäytöstä* sakkoon tai vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

5 a §

Seksuaalinen häirintä

Joka koskettelemalla tai muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, *seksuaalisesta häirinnästä* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

10 §

Määritelmät

Sukupuolilyhteydellä tarkoitetaan tässä laissa sukupuolielimellä tehtävää taikka sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon.

Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä laissa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

11 §

Syyteoikeus

Syyttäjä ei saa nostaa syytettä kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneesta seksuaalisesta häirinnästä, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syyteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

 Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä kuuta 20 .

Helsingissä 16 päivänä tammikuuta 2014

Pääministerin sijainen, valtiovarainministeri

JUTTA URPILAINEN

Oikeusministeri *Anna-Maja Henriksson*

*Liite
Rinnakkaisteksti*

Laki

rikoslain 20 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan rikoslain (19/1889) 20 luvun 3 ja 12 §, sellaisina kuin ne ovat, 3 § laissa 563/1998 ja 12 § laissa 540/2011,
muutetaan 20 luvun 1 §, 2 §:n 1 momentti, 5 §:n 1 momentin 3 kohta, 10 § ja 11 §, sellaisina kuin ne ovat, 1 § laeissa 563/1998 ja 495/2011, 2 §:n 1 momentti ja 5 §:n 1 momentin 3 kohta laissa 563/1998, 10 § laeissa 563/1998 ja 540/2011 ja 11 § laissa 540/2011, ja
lisätään 20 lukuun uusi 5 a § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

20 luku

Seksuaalirikoksista

1 §

Raiskaus

Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava *raiskauksesta* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Yritys on rangaistava.

1 §

Raiskaus

Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava *raiskauksesta* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän törkeä kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetut teot, rikoksentehtyjä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitetulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa sääde-

tään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.

Yritys on rangaistava.

2 §

Törkeä raiskaus

Jos raiskauksessa

1) aiheutetaan *tahallisesti* toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,

2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä,

3) rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai

4) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava *törkeästä raiskauksesta* vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

3 §

Pakottaminen sukupuoliyhteyteen

*Jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty, rikosentekijä on tuomittava **pakottamisesta sukupuoliyhteyteen** vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.*

Pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tuomitaan myös se, joka muulla kuin 1 §:n 1 momentissa mainitulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen.

Yritys on rangaistava.

2 §

Törkeä raiskaus

Jos raiskauksessa

1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,

2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä,

3) *kohteena on kahdeksatoista vuotta nuorempi lapsi,*

4) rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai

5) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava *törkeästä raiskauksesta* vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

(Kumotaan, vrt. ehdotettu 1 §:n 3 mom.)

5 §

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai

on tuomittava *seksuaalisesta hyväksikäytöstä* sakkoon tai vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

5 §

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään *taikka muodostaa tai ilmaista tahtoaan* on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai

on tuomittava *seksuaalisesta hyväksikäytöstä* sakkoon tai vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

5 a §

Seksuaalinen häirintä

(Uusi)

Joka koskettelemalla tai muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, seksuaalisesta häirinnästä sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

10 §

Määritelmät

Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan tässä luvussa sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon.

Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä luvussa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

10 §

Määritelmät

Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan tässä luvussa sukupuolielimellä *tehtävää taikka* sukupuolielimeen tai *peräaukkoon* kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon.

Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä luvussa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

11 §

Syyteoikeus

Syyttäjä ei saa nostaa syytettä 3 ja 4 §:ssä eikä 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitettua kahdeksantoista vuotta täyttäneisiin henkilöihin kohdistuneista rikoksista, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

11 §

Syyteoikeus

Syyttäjä ei saa nostaa syytettä kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneesta seksuaalisesta häirinnästä, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

12 §

Toimenpiteistä luopuminen

Jos 1 §:ssä tarkoitetun kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneen rikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.

(Kumotaan)